

Latvijas Lauksaimniecības universitāte
Ekonomikas fakultāte
Latvia University of Agriculture
Faculty of Economics

Mg.sc.soc. Anda Grīnfelde

**PENSIONĀRU DZĪVES KVALITĀTE
LATVIJAS REĢIONOS**

**LIFE QUALITY OF PENSIONERS
IN LATVIAN REGIONS**

Promocijas darba
KOPSAVILKUMS

Ekonomikas doktora (Dr.oec.) zinātniskā grāda iegūšanai

SUMMARY
of the Ph.D.Paper
for the scientific degree of Dr.oec.

Autore _____

Jelgava 2010

Informācija

Promocijas darbs izpildīts Latvijas Lauksaimniecības universitātes Ekonomikas fakultātē.

Doktora studiju programma – Agrārā un reģionālā ekonomika, apakšnozare Reģionālā ekonomika.

Promocijas darba zinātniskā vadītāja – LLU asoc.prof., Dr.oec. **Aija Eglīte**.

Promocijas darba zinātniskā aprobācija noslēguma posmā:

1. prezentēts doktorantes atklātajā seminārā 2010. gada 22. janvārī;
2. apspriests un aprobēts LLU Ekonomikas fakultātes Ekonomikas katedras akadēmiskā personāla pārstāvju sēdē 2010. gada 2. februārī;
3. apspriests un aprobēts LLU Ekonomikas fakultātes Uzņēmējdarbības un vadības katedras, Ekonomikas katedras, Grāmatvedības un finanšu katedras un Informācijas tehnoloģiju fakultātes Vadības sistēmu katedras akadēmiskā personāla pārstāvju apvienotā sēdē 2010. gada 19. martā;
4. atzīts par pilnībā sagatavotu un pieņemts 2010. gada 14. maijā.

Oficiālie recenzenti:

1. Dr.oec. **Ingrīda Jakušonoka**, promocijas padomes eksperte, Latvijas Lauksaimniecības universitātes Grāmatvedības un finanšu katedras vadītāja, profesore;
2. Dr.oec. **Elita Jermolajeva**, Daugavpils Universitātes Zinātņu prorektore, Ekonomikas katedras asoc. profesore;
3. Dr. **Barbara Freytag-Leyer**, Vācijas Fuldas lietišķo zinātņu universitātes Mājturības un uztura zinātnes nodaļas profesore.

Promocijas darba aizstāvēšana notiks LLU Ekonomikas nozares Agrārās un Reģionālās ekonomikas apakšnozares Promocijas padomes atklātā sēdē 2010. gada 8.oktobrī Jelgavā, Svētes ielā 18, Ekonomikas fakultātes 212. auditorijā plkst. 10:00.

Ar promocijas darbu var iepazīties LLU Fundamentālajā bibliotēkā, Lielā ielā 2, Jelgavā un <http://llufb.llu.lv/llu-theses.htm>.

Atsauksmes sūtīt Promocijas padomes sekretārei – Svētes iela 18, Jelgava, LV-3001; tālrunis: 63025170; e-pasts anita.auzina@llu.lv. Atsauksmes vēlams sūtīt skenētā veidā ar parakstu.

Padomes sekretāre – LLU asoc. profesore, Dr.oec. Anita Auziņa.

Information

Ph.D. thesis had been developed at the Faculty of Economics of the Latvia University of Agriculture.

Doctoral study program – Agrarian and Regional Economics, Regional Economics sub-division.

Scientific advisor of Ph.D. thesis – Dr.oec. **Aija Eglīte**, Associate Professor of Latvia University of Agriculture.

Scientific advisor of Ph.D. thesis at the final stage:

1. presented at the public seminar of the doctoral student on January 22, 2010;
2. discussed and approbated in the meeting of personnel representatives of Department of Economics of the Faculty of Economics at LLU on February 2, 2010;
3. discussed and approbated at the meeting of the representatives of the academic staff from the Department of Business Administration and Management, Department of Economics, Department of Accounting and Finances of the Faculty of Economics and the Department of Computer System of the Faculty of Information Technologies at LLU on March 19, 2010;
4. Found to be fully prepared and accepted on May 14, 2010.

Official reviewers:

1. Dr.oec. **Ingrīda Jakušonoka**, Professor of the Department of Accounting and Finances of Latvia University of Agriculture;
2. Dr.oec. **Elita Jermolajeva**, Associate Professor of the Department of Economics of Daugavpils University;
3. Dr. **Barbara Freytag-Leyer**, Professor of Home Economics of Private Households, Fulda University of Applied Sciences, Germany.

The defence of Ph.D. thesis will take place at the open meeting of the Promotion Council of Latvia University of Agriculture, Sub-Discipline of Agrarian and Regional Economics of the Discipline of Economics at 10:00, 8th October, 2010, Room No. 212, Faculty of Economics, 18 Svētes Street, Jelgava. The Ph.D. thesis is available for reviewing at the LLU Fundamental Library, at 2 Lielā Street, Jelgava and <http://llufb.llu.lv/llu-theses.htm>.

You are welcome to send your comments, signed and in a scanned form to the secretary of the Promotion Council – at 18 Svētes Street, Jelgava, LV-3001; phone: 63025170; e-mail: anita.auzina@llu.lv.

Secretary of the Promotion Council - Assoc. Prof., Dr. oec. Anita Auziņa.

SATURS

INFORMĀCIJA PAR PUBLIKĀCIJĀM, ZINĀTNISKI PĒTNIECISKO UN AKADĒMISKO DARBU	6
IEVADS	11
1. DZĪVES KVALITĀTES TEORĒTISKAIS IETVARŠ.....	15
1.1. Dzīves kvalitātes konceptualizācija sociālajās zinātnēs	16
1.2. Dzīves kvalitātes izpētes teorētiski metodoloģiskais potenciāls.....	23
2. DZĪVES KVALITĀTE SABIEDRĪBAS NOVECOŠANAS PROCESĀ	26
2.1. Sabiedrības novecošanas teorētiskie aspekti un izpētes pieredze	26
2.2. Dzīves kvalitātes atbalsta politikas tiesiskā un institucionālā sistēma novecošanās procesā.....	29
3. PENSIONĀRU DZĪVES KVALITĀTES SALĪDZINĀJUMS LATVIJAS REĢIONOS	33
3.1. Pensionāru kā sociāli ekonomiskas grupas raksturojums	33
3.2. Patēriņš kā dzīves kvalitātes indikators	35
3.3. Pensionāru materiālais nodrošinājums	37
3.4. Vide un veselība kā pensionāru dzīves kvalitātes rādītāji	39
4. PENSIONĀRU DZĪVES KVALITĀTES IZPĒTE ZEMGALES REĢIONĀ	42
4.1. Pensionāru priekšstati par dzīves kvalitāti un to ietekmējošie faktori	42
4.2. Prioritāro dzīves kvalitāti ietekmējošo faktoru mērījumi Zemgales reģionā	44
4.3. Dzīves kvalitātes integrētās izpētes pieejas pielietojuma rezultāti	46
5. REĢIONU KAPACITĀTE PENSIONĀRU DZĪVES KVALITĀTES NODROŠINĀŠANĀ	50
5.1. Pensionāru viedoklis par dzīves kvalitātes uzlabošanas iespējām	50
5.2. Institūciju sadarbība pensionāru labklājības nodrošināšanā	51
5.3. Reģionālā politika pensionāru dzīves kvalitātes paaugstināšanā.....	52
SLĒDZIENI	54
NOZĪMĪGĀKIE SECINĀJUMI	54
GALVENĀS PROBLĒMAS UN TO RISINĀJUMU IESPĒJAS.....	57

CONTENT

NOTIFICATION OF PUBLICATIONS, RESEARCH AND ACADEMIC WORK.....	8
INTRODUCTION	61
1. THEORETICAL FRAMEWORK OF LIFE QUALITY.....	66
1.1. Defining of life quality in social science.....	66
1.2. Theoretical and methodological potential of the life quality research	73
2. THE QUALITY OF LIFE IN THE CONTEXT OF THE AGEING OF THE SOCIETY	77
2.1. Theoretical aspects of the ageing of the society and research experience.....	77
2.2. Legal and institutional system of support for the quality of life during ageing.....	80
3. COMPARISON OF PENSIONERS' LIFE QUALITY IN THE REGIONS OF LATVIA.....	84
3.1. Description of pensioners as a socio-economic group.....	84
3.2. Consumption as an indicator of life quality.....	86
3.3. Pensioners' material provision	89
3.4. Environment and health as indicators of pensioners' life quality.....	90
4. SUBJECTIVE STUDY OF PENSIONERS' LIFE QUALITY IN ZEMGALE REGION.....	93
4.1. Pensioners' perception of their life quality and the factors affecting it	94
4.2. Measurements of the main factors influencing life quality in Zemgale region.....	96
4.3. The results of applying integrated life quality approach	99
5. REGIONAL CAPACITY IN IMPROVING OF PENSIONERS' LIFE QUALITY	103
5.1. Pensioners' opinion about the possibilities of improving life quality.....	103
5.2. Institutional cooperation to ensure pensioners' wellbeing	104
5.3. Regional policy for improvement of life quality of pensioners.....	106
STATEMENTS.....	107
MAIN CONCLUSIONS.....	108
THE MAIN PROBLEMS AND POSSIBILITIES OF THEIR SOLUTION	111

INFORMĀCIJA PAR PUBLIKĀCIJĀM, ZINĀTNISKI PĒTNIECISKO UN AKADĒMISKO DARBU

Promocijas darba rezultāti publicēti 10 zinātniskajos rakstos starptautiskajos, ārvalstu un citos LZP atzītos izdevumos:

1. Eglīte A., **Grīnfelde A.**, Kaufmane D., Kizika B. (2007) Vecu cilvēku dzīves kvalitāte **No: Sabiedrība un kultūra**. Rakstu krājums IX. Liepāja:Liepājas Pedagoģijas akadēmija, 90.-96. lpp. ISSN 1407-6918;
2. Eglīte A., **Grīnfelde A.** (2007) Quality of Life from the Perspective of People Above the Working Age. **In: Humanities and social sciences. Latvia**”, No 1(50) Latvia: LU, pp. 105-120. ISSN 1022-4483;
3. **Grīnfelde A.**, Korpa V., Eglīte A. (2007) The Influence of Income and Consumption On the Life Quality of Pensioners in Latvia. The Nordic Consumer Policy Research Conference. (PDF) Conference website: www.consumer2007.info/Helsinki, pp. 1-18. ISBN 978-951-698-162-1;
4. **Grīnfelde A.**, Mistre B. (2008) Pension as one of the influencing factors of older people’s life quality. **In: Social Researches. Lithuania**, No 4(14), Lithuania:Šiauliai University, pp. 36-46. ISSN 1392-3110;
5. Mihailova L., **Grīnfelde A.**, Eglīte A. (2008) Healthy Lifestyle as a Factor Influencing Retired Peoples’ Quality of Life. *Multifunctional Agriculture and Rural Development (III) – Rural Development and Limited Resources: Thematic Proceedings: Second Book*. Belgrade, pp. 214-220. ISBN 978-86-82121-60-2;
6. Eglīte A., Vintila M., **Grīnfelde A.**, Kantiķe I. (2009) Healthy Lifestyle in the Elderly’s View in Romania and Latvia. **In: Economic Science for Rural Development: Primary and Secondary production, Consumption: Proceedings of the International Scientific Conference, No 19 (CD)**. Jelgava:LLU, pp. 97-102. ISSN – 3078, ISBN 978-9984-9937-2-0;
7. Федмане Л., **Гринфельде А.** (2009) Здоровый образ жизни как один из факторов влияющих на качество жизни пенсионеров живущих на селе. *Содружество наук Барановичи – 2009: материалы международной научно-практической конференции молодых исследователей*. Республика Беларусь, г. Барановичи, с. 293. ISBN 978-985-498-188-8;
8. Feldmane L., **Grīnfelde A.**, Eglīte A. (2009) Dzīvesveids kā dzīves kvalitātes aspekts. *New Dimensions in The Development of Society 2009: Proceedings International Scientific Conference (CD)*. Jelgava:LLU, 9 lpp. ISBN 978-9984-48-005-3;
9. **Grīnfelde A.** (2010) The Study of Elements of Pensioner’s Life Quality in the Regions of Latvia. *Economic Science for Rural Development: Primary and Secondary production: Consumption: Proceedings of the International Scientific Conference, No 23*. Jelgava: LLU, pp. 142-150. ISSN 1691-3078;
10. **Grīnfelde A.** (2010) Pensionāru subjektīvā dzīves kvalitāte Zemgales reģionā. *Sabiedrība un kultūra. Rakstu krājums XII*. Liepājas Universitāte. (iesniegts un pieņemts publicēšanai) 8 lpp. ISSN 1407-6918.

Pētījumu rezultāti prezentēti 7 starptautiskajās zinātniskajās konferencēs:

1. Vecu cilvēku dzīves kvalitāte. 9. Starptautiskā zinātniskā konference *Sabiedrība un kultūra*. Liepāja, 2006. gada 28. aprīlis.
2. The Influence of Income and Consumption On the Life Quality of Pensioners in Latvia. *The Nordic Consumer Policy Research Conference*. Helsinki, 5. okt. 2007.
3. Pension as one of the influencing factors of older people's life quality. *8th anual Ernestas Galvanuskas international science conference*. Šauļi, 20. nov., 2008.
4. Healthy Lifestyle as a Factor Influencing Retired Peoples' Quality of Life. *Multifunctional Agriculture and Rural Development (III) – rural development and limited resurces*. Belgrada, 2008. gada 5. decembris.
5. Dzīves kvalitātes izpētes metodoloģiskās problēmas. *New Dimensions in The Development of Society 2009*. Jelgava, 2009. gada 2. oktobris.
6. The Study of Elements of Pensioner's Life Quality in the Regions of Latvia. *Economic Science for Rural Development*, Jelgava, 2010. gada 23. aprīlis.
7. Pensionāru subjektīvā dzīves kvalitāte Zemgales reģionā. *Sabiedrība un kultūra*. Liepāja, 2010. gada 30. aprīlis.

Pārējās publikācijas par promocijas darba tēmas saturu:

1. **Grīnfelde A.**, Paula L. (2009) Saikne ar ģimeni kā viens no cilvēku subjektīvās dzīves kvalitātes aspektiem. *Family and on the crossroad*. Ziemeļvalstu rakstu krājums Trapencieres red., Latvija (iesniegts un pieņemts publicēšanai) 10 lpp.
2. **Grīnfelde A.** (2010) Pensionāru dzīves kvalitāte Latvijas reģionos. Portāls LV.LV. VSIA Latvijas Vēstnesis, portāls par likumu un valsti. [<http://www.lv.lv> tiešsaiste] Latvija, publicēts -18.04.2010. 8 lpp.

Promocijas darba autore piedalījies šādos pētniecības projektos:

1. ES Mūžizglītības GRUNDTVIG starptautiskajā projektā *CHANCE Community Health Management to Enhance Behaviour* (2007.-2009.) – asistente. Projekta ietvaros tiek veikts papildus pētījums par veselīgu dzīvesveidu kā pensionāru dzīves kvalitāti ietekmējošu faktoru.
2. Latvijas Lauksaimniecības universitātes zinātniskās darbības attīstības projektā *Lauku tūrisma uzņēmumu specifika un konceptuālie sadarbības modeļi* (2008) – pētniece. Projekta ietvaros tiek veikts papildus pētījums par pensionāru nodarbinātības iespējām tūrisma uzņēmumos un tās ietekmi uz dzīves kvalitāti.

Promocijas darba autore ir šāda mācību līdzekļa līdzautore:

Grīnfelde A., Kaufmane D., Korpa V., Paula L. (2007) *Mācību līdzeklis studiju priekšmetā „Socioloģija” LLU studentiem*. LLU SZF. 88 lpp. Mācību līdzekli sociālās stratifikācijas nodaļā tiek raksturota arī dzīves kvalitāte.

Promocijas darba autores akadēmiskā un cita darbība:

1. Promocijas darba izstrādē iegūtā teorētiskā informācija un praktiskā pētījuma rezultāti izmantoti, gatavojot lekcijas studiju priekšmetos „Socioloģija”, „Vispārējā socioloģijas teorija” un „Ģimenes socioloģija”.
2. 2009. gadā sagatavots studiju kurss „The Study of the Life Quality of Elderly People in EU: Latvian Case” (*Vecākā gada gājuma cilvēku dzīves kvalitātes izpēte Eiropas Savienībā: Latvijas piemērs*) (iesniegts pieteikums LLP/ERASMUS programmai University of Sofia „St.Kliment Ohridski”).
3. Vadīti un sekmīgi aizstāvēti, kā arī recenzēti vairāki maģistra un bakalaura darbi, kuri ir saistīti ar dzīves kvalitātes izpēti dažādās iedzīvotāju sociālajās grupās un Latvijas reģionos. Kā līdzautorei ir bijušas vairākas publikācijas Starptautisko studentu un maģistrantu zinātnisko konferenču tēžu krājumos, saistībā ar dzīves kvalitātes izpēti.
4. Autore ir darbojusies kā Jelgavas amatu skolas Mazumtirdzniecības komercdarbinieku mācību programmas akreditācijas komisijas eksperte un centralizētā profesionālā kvalifikācijas eksāmena komisijas priekšsēdētāja (2006.-2010.).

NOTIFICATION OF PUBLICATIONS, RESEARCH AND ACADEMIC WORK

Results of the Ph.D.paper have been published in 10 scientific articles in international, foreign and other publications acknowledged by Latvian Scientific Board:

1. Eglīte A., **Grīnfelde A.**, Kaufmane D., Kizika B. (2007) Life quality of the elderly From: Society and Culture. Collection of articles IX. Liepāja: Liepāja Academy of Pedagogies, pp. 90-96. ISSN 1407-6918;
2. Eglīte A., **Grīnfelde A.** (2007) Quality of Life from the Perspective of People above the Working Age. *Humanities and social sciences. Latvia*, No. 1(50) Latvia, pp. 105-120. ISSN 1022-4483;
3. **Grīnfelde A.**, Korpa V., Eglīte A. (2007) The Influence of Income and Consumption On the Life Quality of Pensioners in Latvia The Nordic Consumer Policy Research Conference. (PDF) Conference website: www.consumer2007.info Helsinki, pp. 1-18. ISBN 978-951-698-162-1;
4. **Grīnfelde A.**, Mistre B. (2008) Pension as one of the influencing factors of older people's life quality. *Social Researches. Lithuania*. No.4 (14) Social Sciences Faculty of Siauliai University, pp. 36.-46. ISSN 1392-3110;
5. Mihailova L., **Grīnfelde A.**, Eglīte A. (2008) Healthy Lifestyle as a Factor Influencing Retired Peoples' Quality of Life (with co-authors:) Multifunctional Agriculture and Rural Development (III) – Rural Development and Limited Resources: Second Book. Belgrade. pp. 214-220. ISBN 978-86-82121-60-2;
6. Eglīte A., Vintila M., **Grīnfelde A.**, Kantike I. (2009) Healthy Lifestyle in the Elderly People's View in Romania and Latvia. **In:** *Economic Science*

for Rural Development, Primary and Secondary production, Consumption, No. 19 (CD). Jelgava, pp. 97.-102. ISSN 3078;

7. Feldmane L., **Grīnfelde A.** (2009) Healthy lifestyle as one of factors affecting the life of pensioners-country residents. *Fellowship of sciences Baranovichī–2009: materials of the international scientific-practical conference of new researchers*. Baranovichī, Republic of Belorussia. c. 293. ISBN 978-985-498-188-8;
8. Feldmane L., **Grīnfelde A.**, Eglīte A. (2009) Lifestyle as an aspect of life quality. *New Dimensions in the Development of Society 2009: Proceedings of scientific conference (CD)*. Jelgava:LLU, 9 p. ISBN 978-9984-48-005-3;
9. **Grīnfelde A.** (2010) The Study of Elements of Pensioner's Life Quality in the Regions of Latvia. *Economic Science for Rural Development: Primary and Secondary production, Consumption*. Proceedings of the International Scientific Conference, No. 23, Jelgava:LLU, pp. 142-150. ISSN – 3078;
10. **Grīnfelde A.** (2010) Pensioners' Subjective Life Quality in Zemgale Region. *Society and Culture. Collection of articles XII*. University of Liepāja. (Submitted and accepted for publication.) 8 pages. ISSN 1407-6918.

The author has announced the content of the Ph.D.paper in 7 scientific conferences:

1. Life Quality of the Elderly. The 9th International Scientific Conference Society and Culture. Liepāja, April 28, 2006.
2. The Influence of Income and Consumption on the Life Quality of Pensioners in Latvia. The Nordic Consumer Policy Research Conference. Helsinki, October 5, 2007.
3. Pension as One of the Influencing Factors of Older People's Life Quality. The 8th Annual Ernestas Galvanauskas International Science Conference. Siauliai, November 20, 2008.
4. Healthy Lifestyle as a Factor Influencing Retired Peoples' Quality of Life. Multifunctional Agriculture and Rural Development (III) – Rural Development and Limited Resources. Belgrade, December 5, 2008.
5. Methodological Problems of Life Quality Research. New Dimensions in the Development of Society-2009. Jelgava, October 2, 2009.
6. The Study of Elements of Pensioner's Life Quality in the Regions of Latvia. Economic Science for Rural Development. Jelgava, April 23, 2010.
7. Subjective Life Quality of Pensioners in Zemgale Region. Society and Culture, Liepaja, April 29, 2010.

The rest of publications on the content of theme of the Ph.D.paper:

1. **Grīnfelde A.**, Paula L. (2009) Ties with a Family as one of the Aspects of People's Subjective Life Quality. Family and on the crossroad. Nordic collection of articles edited by Trapenciere, Latvia (submitted and accepted for publication) 10 pages.

2. **Grīnfelde A.** (2010) Pensioners' Life Quality in Latvian Regions. Portal LV.LV. VSIA Herald of Latvia, portal about legislation and the state. [http:www.lv.lv tiešsaiste] Latvia, 2010. 8 pages.

The author of promotion work has participated in the following research projects:

1. 2007-2009, an assistant of EU Lifelong GRUNDTVIG International Project CHANCE „Community Health Management to Enhance Behaviour”. The project includes an additional research of healthy lifestyle as a factor affecting pensioners' life quality.
2. 2008, a researcher in the development project of scientific activities of LAU „Specifics of Rural Enterprises and Conceptual Models of Cooperation”. The project includes additional research of pensioners' employment opportunities in tourism enterprises and its effect on their life quality.

The author of the Ph.D.paper is a co-author of the following study aid:

Grīnfelde A., Kaufmane D., Korpa V., Paula L. (2007) Study aid in the subject of sociology „Sociology” for students of LAU. Jelgava: LLU, 88 pages. The stratification chapter of this study aid includes description of life quality.

Academic work and other activities of the author of the Ph.D.paper:

1. Theoretical information and results of practical study gained in the process of development of the Ph.D.paper were used to prepare for the lectures in following study subjects “Sociology”, “General theory of sociology” and “Sociology of family”.
2. In 2009 a study course „The Study of the Life Quality of Elderly People in EU: Latvian Case” was prepared (application was submitted for LLP/ERASMUS program in University of Sofia „St. Kliment Ohridski”).
3. Several master and bachelor papers were successfully monitored and reviewed that were connected with the research of life quality of different social groups and regions of Latvia. The author has been co-author of several publications in collections of thesis of International scientific conferences of students and masters in connection with the research of life quality.
4. In 2006-2010 the author has functioned as an expert in the accreditation committee of the study program of retail business and as the chairperson of the committee of centralized examination of professional qualification.

The author of the Ph.D.paper has done 3 pilot studies in order to research pensioners' life quality in the regions of Latvia, and the results were demonstrated in the following scientific articles:

1. February 15 – March 28, 2006, 88 standardized interviews about the quality of life of pensioners that live in different regions;
2. November 14, 2006 – March 11, 2007, 200 standardized interviews about the quality of life of pensioners that live in different regions;
3. June 28 – September 20, 2008, 86 standardized interviews with the pensioners living in different regions about healthy lifestyle as one of the factors affecting the quality of life.

IEVADS

Problēmas pamatojums. ES pilsoņu sociālās labklājības sekmēšanas un stiprināšanas nepieciešamība globalizācijas apstākļos ir izvirzīta šodienas politisko debašu centrā. Katru nāciju raksturo tās sabiedrības attieksme (t.sk., tolerance) pret gados vecajiem cilvēkiem un starppaaudžu solidaritātes ietvaros realizētā sabiedrisko labumu taisnīga sadale.

Cilvēce ir sasniegusi nozīmīgu labklājības līmeni, un parādās aizvien lielāka nevienlīdzība nāciju starpā, kā arī pašu nacionālo valstu ietvaros. Latvijas izaugsmes mērķis ir dzīves kvalitātes paaugstināšana, kura viens no priekšnosacījumiem ir ilgtspējīgas izaugsmes politikas nodrošinājums reģionos (Latvijas Nacionālais attīstības..., 2007). Būtiski ir nodrošināt pašreizējās paaudzes vajadzības, neradot draudus nākamajām paaudzēm, apmierināt to vajadzības sociālajos, ekonomiskajos un ekoloģiskajos aspektos. Ilgtspējīga attīstība un dzīves kvalitāte ir cieši saistāmi jēdzieni, kuri raksturo cilvēku dzīves stratēģijas realizāciju. Attīstība nav iespējama bez līdzsvarotības laika un telpas dimensijās. Līdzsvarota attīstība nepieļauj ekonomiskās un sociālās atšķirības starp dažādām iedzīvotāju grupām un reģioniem.

Latvijā 2005. gadā tika uzsākts pētījums „Dzīves kvalitāte Latvijā”. Pētījuma ietvaros iedzīvotāju dzīves kvalitātes indeksa izstrādē E. Karnīša vadībā darbojās (alfabēta secībā) B. Bela-Krūmiņa, P. Eglīte, M. Kazāks, Ž. Ozoliņa, B. Rivža, A. Švarckopfa, T. Tisenkopfs, U. Ušackis. Iegūtā informācija liecina, ka pensijas vecuma iedzīvotāji ir mazāk apmierināti ar dzīves kvalitāti, salīdzinoši ar citām sociāli ekonomiskajām grupām. (Latvijas iedzīvotāju dzīves..., 2006:22.) Eiropas dzīves apstākļu pētījumi apliecina, ka pensionāru nabadzības risks ir pieaudzis. Latvijas reģionos ir vērojamas sociāli ekonomiskas atšķirības, kurām ir tendence pieaugt un, radīt arvien lielākas plaisas starp atsevišķām teritorijām. Rodas jautājums: „Vai pensionāriem Latvijas reģionos ir līdzvērtīgas dzīves un rīcības iespējas?” Lai panāktu vienlīdzīgu labklājības līmeni, visā sabiedrībā ir jānodrošina augsts sabiedrības dzīves potenciāls, panākot, ka iedzīvotāju vairākums, t.sk., pensionāri, identificē sevi ar savu reģionu un pie tam jūtas drošībā, un viņu darbība atbilst augstas dzīves kvalitātes kritērijiem.

Nopietns nākotnes izaicinājums ir populāciju novecošana, kura kļuvusi par globālu parādību. Arī Latvijā iedzīvotāju skaits vecumā virs 65 gadiem pieaug, un to īpatsvars kopējā iedzīvotāju apjomā palielinās. Arvien lielākas kļūst sabiedrības bažas par to, vai varēs visiem pensijas vecuma iedzīvotājiem garantēt cieņas pilnu dzīvi jeb augstu dzīves kvalitāti, tāpēc īpaši svarīgi ir izvērtēt pensijas vecuma iedzīvotāju dzīves kvalitātes sociāli ekonomisko perspektīvu demogrāfisko izmaiņu ietekmē. Ir nepieciešams visaptverošs pensijas vecuma iedzīvotāju dzīves kvalitātes pētījums, kas ļautu izvērtēt vecu cilvēku adaptācijas spējas sociālo izmaiņu procesos. Šī iniciatīva ir orientēta arī uz nepieciešamību pēc pētījumiem, kuru mērķis ir izvērtēt pensionāru dzīves kvalitāti dažādos Latvijas reģionos.

Kā nozīmīgākās Eiropas nākotnes pētījumu prioritātes ir jāakcentē

- dzīves kvalitātes definēšana, kur svarīgākais ir pensionāru sniegto dzīves kvalitātes definīciju iekļaušana,
- labklājības un apmierinātības ar dzīvi izpēte, kāds ir pensionāru priekšstats par labklājību un kuri dzīves aspekti sniedz viņiem vislielāko apmierinātību.

Lielu ieguldījumu ar novecošanu un dzīves apstākļiem saistītos pētījumos ir snieguši ievērojami zinātnieki Latvijā (alfabēta secībā): I. Ciemiņa, P. Eglīte, Z. Goša, O. Krastiņš, J. Krūmiņš, O. Oslands, I. Ozoliņa, B. Zepa, P. Zvidriņš, kā arī dzīves kvalitātes izpētes pieeju autori no dažādām valstīm (alfabēta secībā): Ē. Allarts, B. Bela–Krūmiņa, O’Boils, Dž. Flanagens, B. Freja, H. Hendersone, E. Karnītis, Z. Krišjāne, B. Van Prāgs, D. Rafaels, A. Stepčenko, A. Stucers, T. Tisenkopfs, R. Vēnhovens, A. Vokers. Ienākumu un dzīves apstākļu izpēti veic Latvijas Republikas Centrālā statistikas pārvalde, bet TNS Latvia – sabiedriskās domas pētījumu *Eurobarometer*. Tomēr līdz šim Latvijā veiktie pētījumi nav bijuši orientēti uz pensionāru dzīves kvalitātes izpēti un salīdzinājumu reģionos, tāpēc autore uzskata par būtisku promocijas darba ietvaros veikt padziļinātu teorētisko un empīrisko pensionāru, kā sociāli ekonomiskas grupas, dzīves kvalitātes objektīvā un subjektīvā novērtējuma analīzi, kā arī salīdzinājumu Latvijas reģionos.

Promocijas darba ierobežojumi. Dzīves kvalitāte ir starpdisciplinārs un komplekss izpētes priekšmets, kas skar visas cilvēka dzīves un darbības jomas, tāpēc pētījumā galvenā uzmanība tiek pievērsta dzīves kvalitātes ekonomiskai izpētei mikro un mezo līmenī, fokusējoties uz pensionāru, kā sociāli ekonomiskas grupas, nozīmīgākajiem dzīves kvalitāti ietekmējošiem faktoriem: materiālo nodrošinājumu, veselību un saikni ar ģimeni. Otrs ierobežojums saistāms ar privātajās mājsaimniecībās dzīvojošo pensionāru labklājības līmeņa un apmierinātības ar dzīvi izpēti, jo ilgtermiņa gerontoloģisko institūciju aprūpē ir aptuveni 1% no visiem Latvijas pensijas vecuma iedzīvotājiem, kuru dzīves kvalitāte tika mērīta no 2004. līdz 2006. gadam LU veiktajā pētījumā par dzīves kvalitāti Latvijas veco ļaužu pansionātos (Stepčenko, 2007).

Pētījuma priekšmets – pensionāru dzīves kvalitāte Latvijas reģionos.

Pētījuma objekts – Latvijas privātajās mājsaimniecībās dzīvojošie pensionāri.

Pētījuma hipotēze – Latvijas reģionos pensionāriem ir diferencēta subjektīvā vērtējuma neatbilstība objektīvajam dzīves līmenim, un dzīves kvalitātes nozīmīgākie ietekmējošie faktori novecošanās procesā ir materiālais nodrošinājums, veselība un ģimenes atbalsts.

Promocijas darba mērķis – izpētīt un salīdzināt pensionāru dzīves kvalitāti Latvijas reģionos, identificējot nozīmīgākos to ietekmējošos faktorus, un izstrādāt ieteikumus reģionālajai politikai dzīves kvalitātes paaugstināšanā novecošanas procesā.

Darba uzdevumi mērķa sasniegšanai:

1. definēt dzīves kvalitāti sociālajās zinātnēs, izanalizējot jēdziena attīstību un izpētes nozīmīgākos teorētiskos un metodoloģiskos aspektus;

2. izvērtēt dzīves kvalitātes pētījumu paradigmas un labklājības nodrošināšanas atbalsta politiku sabiedrības novecošanas kontekstā;
3. raksturot pensionārus, kā sociāli ekonomisku grupu, un, salīdzinoši Latvijas reģionos, izanalizēt dzīves kvalitāti raksturojošos rādītājus novecošanās procesā;
4. identificēt dzīves kvalitāti ietekmējošos faktorus, un izanalizēt subjektīvo dzīves kvalitātes vērtējumu Zemgales reģionā;
5. izvērtēt ar pensionāru dzīves kvalitāti saistīto institūciju sadarbību un reģionālās politikas iespējas labklājības paaugstināšanā.

Materiāli. Pētījumā tiek izmantota speciālā, teorētiskā, likumdošanas, metodiskā literatūra un statistiskā informācija. Empīriskajā pētījumā tiek izmantota informācija no vairākiem avotiem, kas tiek salīdzināta ar izlūkošanas pētījumu rezultātiem. Promocijas darba **pētījuma metodika** hronoloģiski ir iedalāma vairākos posmos:

1. *izlūkošanas pētījumi*, lai izzinātu pensionāru dzīves kvalitātes nozīmīgāko faktoru un novērtējuma tendenču iezīmes Latvijā un pētnieciskā instrumentārija aprobācijai Zemgales reģiona pētījumam:
 - ↳ 2006. gada 14. novembris līdz 2007. gada 11. marts, 200 standartizētas intervijas par dzīves kvalitāti ar dažādos reģionos dzīvojošiem pensionāriem,
 - ↳ 2006. gada 15. februāris līdz 28. marts, 88 standartizētas intervijas par dzīves kvalitāti ar dažādos reģionos dzīvojošiem pensionāriem,
 - ↳ 2008. gada 28. jūnijs līdz 20. septembris, 86 standartizētas intervijas par veselīgu dzīves veidu, kā dzīves kvalitāti ietekmējošu faktoru, ar dažādos reģionos dzīvojošiem pensionāriem;
2. *padziļināto interviju veikšana*, lai noskaidrotu Zemgales pensionāru subjektīvos priekšstatus par dzīves kvalitātes definēšanu (n=30, 2008);
3. *pensionāru dzīves kvalitāti Latvijas reģionos raksturojošo datu apstrāde*, lai, izmantojot Latvijā pieejamās reprezentatīvās LR CSP izlases, varētu analizēt ar dzīves kvalitāti saistītos objektīvos un subjektīvos rādītājus. Anonimizētas datu bāzes:
 - ↳ Eiropas dzīves apstākļu apsekojums, n=1971, 2007,
 - ↳ Mājsaimniecību budžetu apsekojums, n=1550, 2008;
4. *pensionāru aptauja Zemgales reģionā*, lai iegūtu pēc iespējas jaunāku informāciju par pensionāru dzīves kvalitāti, to ietekmējošiem faktoriem, un aprobētu autores izstrādātu sociāli ekonomiskās pieejas objektīvās un subjektīvās izpētes instrumentāriju reģionos (n=461, 2009);
5. *ar pensionāru dzīves kvalitāti saistītu ekspertu interviju un fokusa grupu diskusiju organizēšana*, lai izpētītu starpinstitūciju sadarbību un reģionālās politikas pilnveidošanas iespējas pensionāru dzīves kvalitātes uzlabošanā (n=29, 2010).

Metodes. Promocijas darbā tiek izmantotas vispārzinātniskās, statistiskās, matemātiskās statistikas, grafiskās un socioloģisko pētījumu metodes.

Promocijas darbā tiek sintezētas ārzemēs pielietotās dzīves kvalitātes (t.sk., novecošanas procesā) pētījuma metodes un modificētas pensionāru dzīves kvalitātes izpētei Latvijas apstākļiem. Loģiskās analīzes rezultātā tiek teorētiski pētīti dzīves kvalitāti ietekmējošie faktori. Lai raksturotu pašreizējo pensionāru situāciju dzīves kvalitātes kontekstā, autore ir veikusi dažādu laika rindu dekompozīcijas analīzi, piem., vecuma pensionāru skaita, ikmēneša vidējā vecuma pensijas lieluma salīdzinājumu reģionos. Pensionāru dzīves kvalitātes salīdzinājumam Latvijas reģionos tiek pielietotas aprakstošās statistikas un matemātiskās statistikas metodes: korelācijas un regresijas analīze. Pensionāru dzīves kvalitātes faktoru identificēšanai tiek pielietota faktoru analīze, bet padziļinātākai izpētei – izmantota pāru korelācijas metode. Zemgales iedzīvotāju dzīves kvalitātes novērtēšanas informācijas ieguvē tiek izmantota socioloģisko pētījumu metode, bet analīzē – aprakstošā statistika un datu kvalitatīvās un kvantitatīvās pieejas kombinācija. Lai apkopotu pensionāru un ekspertu viedokļus un sagatavotu ieteikumus dzīves kvalitātes uzlabošanai, tiek izmantota SVID analīzes faktoru pāru novērtēšana.

Zinātniskais ieguldījums un pētījuma novitāte

1. Tika padziļināti un vispusīgi izpētīta dzīves kvalitātes konceptualizācija.
2. Dzīves kvalitātes novērtējuma teorētiskā bāze novecošanas procesā tiek papildināta ar autores izstrādātu sociāli ekonomiskās izpētes pieeju.
3. Pirmo reizi veikts padziļināts pensionāru kā sociāli ekonomiskās grupas dzīves kvalitātes ietekmējošo rādītāju salīdzinājums dažādos Latvijas reģionos.
4. Tika izstrādāta oriģināla subjektīvā novērtējuma metodika pensionāru dzīves kvalitātes izpētei, kura aprobēta Zemgales reģionā.
5. Tika Analizēta vertikālā un horizontālā institūciju sadarbība pensionāru dzīves kvalitātes nodrošināšanā nacionālajā, reģionālajā un pašvaldību līmenī.
6. Pirmo reizi tika izstrādāti priekšlikumi reģionālajai politikai pensionāru sociāli ekonomiskās grupas dzīves kvalitātes uzlabošanai.

Tautsaimnieciskais nozīmīgums ir raksturojams ar iegūto rezultātu izmantošanas iespējām reģionālajā ekonomikā un reģionālās attīstības plānošanas dokumentu izstrādē, kā arī pašvaldību plānošanas, sociālo dienestu un pensionāru nevalstisko organizāciju (NVO) turpmākās darbības pilnveidošanā. Promocijas darba ietvaros publicētie teorētiskie un empīriskie rezultāti ir izmantojami dažādu līmeņu sociālo zinātņu studiju programmu ar dzīves kvalitātes izpēti saistīto zinātnisko darbu izstrādē.

Darba strukturējums. Promocijas darbā ir iekļautas piecas nodaļas, kas atbilst pētījumā veicamajiem uzdevumiem. **Pirmajā nodaļā** ir izpētīta dzīves kvalitātes jēdziena evolūcija un raksturota dzīves kvalitāte sociāli ekonomisko vajadzību kontekstā. Tika apspriesti ekonomiskās un neekonomiskās labklājības teorētiskie aspekti, dzīves kvalitātes jēdziena pārklāšanās un definēšana. Tika veikta diskusija par dzīves kvalitātes mērīšanu un raksturoti tās izpētes modeļi, izmantojot dažādu valstu zinātnieku atziņas. **Otrajā nodaļā** ir definēts novecošanas process, raksturota izpētes pieredze Eiropā un Latvijā.

Tika apkopota labklājības nodrošināšanas tiesiskā un normatīvā bāze, kā arī raksturotas pensionāru dzīves kvalitātes izpētes paradigmas un nākotnes izaicinājumi. **Trešajā nodaļā** pensionāri raksturoti kā sociāli ekonomiska grupa Latvijā, un atspoguļots pensionāru dzīves kvalitātes raksturojošo rādītāju salīdzinājums Latvijas reģionos. **Ceturtajā nodaļā** ir apkopota dzīves kvalitātes ietekmējošo faktoru identificēšana Zemgales pensionāru subjektīvā dzīves kvalitātes vērtējuma rezultāti, izmantojot un pamatojot integrētās teorijas pielietojuma nozīmīgumu. **Piektajā nodaļā** ir apkopots pensionāru viedoklis par dzīves kvalitātes uzlabošanas iespējām, kā arī dažādu līmeņu ekspertu sniegtā informācija. Ir apzināts un analizēts sadarbības tīkls un labās prakses piemēri plānošanas reģionu turpmākās attīstības veicināšanai, dzīves kvalitātes kontekstā, iedzīvotāju novecošanas procesā. Darba **no beigumā** ir formulēti slēdzieni, secinājumi, galvenās problēmas un to risinājumi.

Promocijas darba aizstāvamās tēzes

1. Sociāli ekonomiskās dzīves kvalitātes mērīšanas priekšnosacījums ir tās objektīvo elementu (dzīves līmeņa) un subjektīvo elementu (labsajūtas līmeņa) mijiedarbības izpēte.
2. Pensionāru dzīves kvalitātes nozīmīgākais ekonomiskās drošības avots ir paļaušanās uz Latvijas sociālās drošības sistēmu un reģionu ilgtspējīgu sociāli ekonomisko attīstību.
3. Latvijas reģionos pastāv diference materiālajā nodrošinājumā un pensionāru māsaimniecību ekonomiskās situācijas pašvērtējumā.
4. Nozīmīgākie pensionāru dzīves kvalitāti ietekmējošie faktori, pensionāru vērtējumā, ir materiālais nodrošinājums, veselības stāvoklis un ģimenes atbalsts.
5. Zemgales reģiona pensionāru kopējam dzīves kvalitātes pašvērtējumam pastāv sakarība ar dzīves kvalitātes integrētās izpētes pieejas elementu summāro vērtējumu, bet tie nesakrīt.
6. Latvijas plānošanas reģionu institucionālās sadarbības kapacitātes paaugstināšana, nodrošinot pensionāru līdzdalību reģionu attīstībā, ir viens no risinājumiem pensionāru dzīves kvalitātes izlīdzināšanā starp reģioniem un to ietvaros.

1. DZĪVES KVALITĀTES TEORĒTISKAIS IETVARIS

Nodaļā ir 38 lapas, 13 attēli un 3 tabulas.

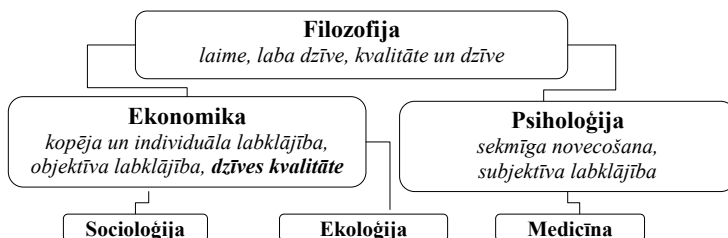
Nodaļā ir apzināta dzīves kvalitātes jēdziena evolūcijas izpēte un raksturots jēdziens no sociāli ekonomisko vajadzību aspekta. Dzīves kvalitātes definēšanu ievada diskusija par labklājības ekonomisko un neekonomisko relativitāti. Ir analizēts dzīves kvalitātes izpētes metodoloģiskais potenciāls, atklājot dzīves kvalitātes mērīšanas iespējas un subjektīvās labklājības dimensijas nepieciešamība labas dzīves izpētē. Ir raksturotas dzīves kvalitātes izpētes modeļu paradigmas.

1.1. Dzīves kvalitātes konceptualizācija sociālajās zinātnēs

Dzīves kvalitāte ir multidimensionāls jēdziens, kas ir attīstījies vairāku zinātņu ietvaros un var tikt pielietots praktiski visās būtiskākajās dzīves jomās. Līdz ar to, joprojām starp dzīves kvalitātes pētniekiem nav vienotības par universālu un visaptverošu dzīves kvalitātes definīciju.

Jēdziena dzīves kvalitāte evolūcija

Dzīves kvalitātes jēdziena vēsturiskās saknes meklējamas antīkajā *filozofijā* Sokrāta, Platona un Aristoteļa rakstos, kur parādījās vārdi „laime”, „laba dzīve” un „laba dzīvošana” (sk. 1., 2. att.) (Smith, 2000). Filozofiskā pieeja ir teorētiska, un tā parasti tiek balstīta tikai uz paša filozofa personisko dzīves pieredzi.

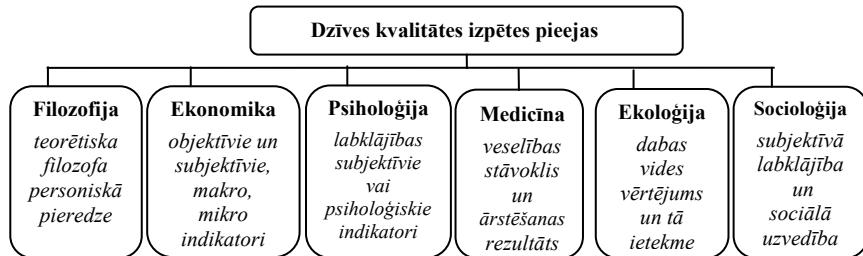
Avots: autores konstrukcija

1. att. Starpdisciplinārā dzīves kvalitātes jēdziena evolūcija.

Par *ekonomiskās* (1., 2. att.) dzīves kvalitātes izpētes sākumu var uzskatīt pirmo rūpniecības attīstības periodu un tā laika darbus: P. Baugilbera „Spriedumi par bagātības un naudas dabu”, A. Tjurgo „Prātošana par bagātības izveidošanu un sadali”, Ā. Smita „Pētījumi par tautas bagātības dabu un iemesliem” u.c. Pirmie mēģinājumi izmērīt labklājības pakāpi saistāmi ar angļu zinātnieka I. Bentama (19. gs.) piedāvāto „tīksmes aprēķināšanas” skalu (Лига, 2006). Tomēr priekšstati par labklājības līmeni kā dzīves noteiktiem standartiem, sāka parādīties Ā. Smita, D. Rikardo, K. Marksa un citu autoru darbos. Lai gan dažādi autori ziņo, ka konceptu „dzīves kvalitāte” ir izveidojis amerikāņu ekonomists un sociologs Dž.K. Gelbraits (Плахова, 2003; Stepčenko, 2006), tomēr par labklājības ekonomikas pamatlicēju ir uzskatāms angļu ekonomists, Kembridžas skolas pārstāvis A.S. Pigū, kura darbs „Labklājības ekonomiskā teorija” kalpoja par pamatu arī „vispārējās labklājības valsts” koncepcijai. A.S. Pigū, izvērtējot jēdzienu „kopējā labklājība”, izvirza arī jēdzienu „individuāla labklājība”, uzskatot, ka dzīves kvalitāte ir cilvēka sociālo, politisko un garīgo aspektu apmierinātības pakāpe (Лига, 2006).

Vēlmi iet tālāk par objektīviem mērījumiem un aptvert arī subjektīvos, stimulēja humānistiskās *psiholoģijas* (1., 2. att.) rašanās 20. gs. 50. gadu otrajā pusē. Psiholoģijā pirmie dzīves kvalitātes pētījumi tika veikti „sekmīgas novecošanas” pētījumu ietvaros. Tipisks šādu pētījumu paraugs ir Kavana, Burgesa, Goldheimera un Havigursta darbs „Cilvēka pielāgošanās vecumam”

(Veenhoven, 2007). Psiholoģijā tiek izmantoti labklājības subjektīvie vai psiholoģiskie indikatori.

Avots: autore konstrukcija

2. att. Dzīves kvalitātes izpētes pieejas dažādās zinātnēs.

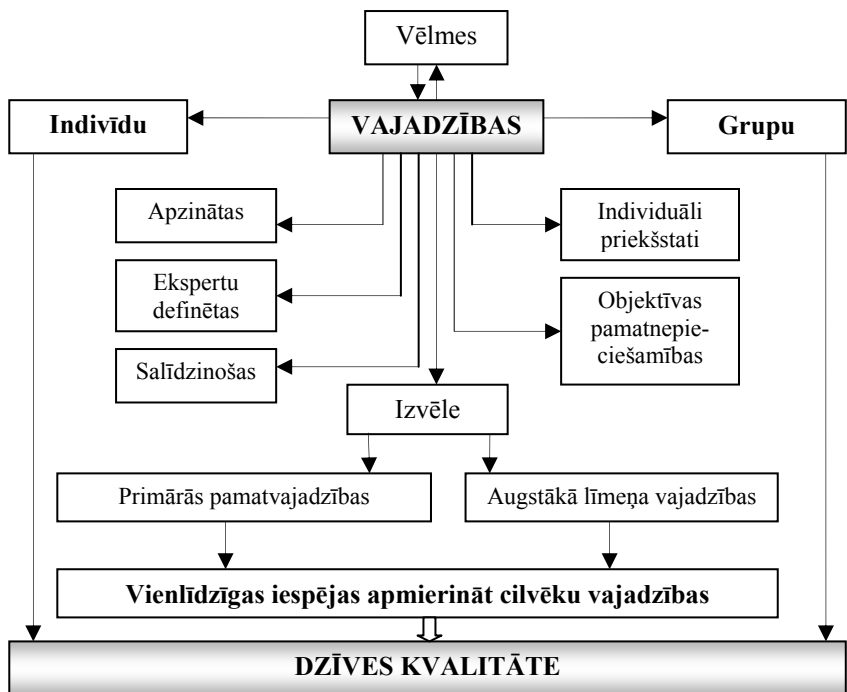
Medicīniskajos (1., 2. att.) pētījumos akcents tika likts uz pacienta priekšstatu par savu veselības stāvokli. Pētījumi medicīnas jomā ir dominējuši jautājumos par dzīves kvalitāti. *Socioloģijā* (1., 2. att.) dzīves kvalitātes koncepts ir attīstījies nedaudz vēlāk kā pārējās zinātnēs un vispārējā socioloģijā tas ir maz atzīts, tomēr tādi dzīves kvalitātes komponenti kā nevienlīdzība, ienākumi, noziedzība, vide u.c. vienmēr ir dominējuši socioloģijā. Pētot dzīves kvalitātes jēdziena evolūciju ilgspējīgas sabiedrības attīstības kontekstā, jāakcentē arī *ekoloģiskā* pieeja, kas ir cieši saistīta ar ekonomiskās augsmes procesiem, kā rezultātā tiek negatīvi ietekmēta dabas vide un līdz ar to arī dzīves kvalitāte.

Dzīves kvalitāte par nozīmīgu ekonomisko zinātņu tēmu kļuva 20. un 21. gs. mijā. Pirmais mēģinājums šai jomā bija Nīderlandes ekonomista B. Van Prāga publikācija „Laiemes daudzuma noteikšana: matemātiskās analīzes pieeja apmierinātībai, 2004” un Šveices ekonomistu B.Freja un A.Stucera „Laieme un ekonomika” (Veenhoven, 2007).

No iepriekš aprakstītā var secināt, ka dzīves kvalitāte ir starpdisciplinārs izpētes priekšmets. Ekonomikas uzdevums ir identificēt pamata problēmas un viena no tām ir saistīta ar ierobežotiem resursiem un neierobežotām vajadzībām. Resursu ierobežotība skar dažādus sociālos slāņus, iedzīvotāju grupas un dažādas ekonomiskās augsmes līmeņa valstis. Cilvēka vajadzību apmierināšana ir dzīves kvalitātes pamatnosacījums ekonomikas zinātnē.

Dzīves kvalitāte sociāli ekonomisko vajadzību kontekstā

Vajadzību pamata definīcija ietver ideju par subjektīvi izjustām vajadzībām, kuras definē eksperti vai profesionāļi, un vajadzībām, kādas tās atklājas salīdzinājumā ar citiem cilvēkiem tajā pašā sociālajā grupā, piem., aptaujās. Vajadzības ir raksturojamas no diviem dažādiem skatu punktiem: vēlmes un izvēle (sk. 3. att.).

Avots: autore konstrukcija, balstoties uz Manning, Doual un Gouph vajadzību un Nussmaun iespēju teorētiskajām atziņām (Philips, 2006; Manning, 2008)

3. att. Dzīves kvalitāte sociāli ekonomisko vajadzību kontekstā.

Vēlmes (3. att.) divējādi atšķiras no vajadzībām un ir plašāks jēdziens:

- dažkārt vēlamies arī to, kas patiesībā nav vajadzīgs;
- izmantojam lietas, kuras nemaz nevēlamies.

Izvēle (3. att.) ir koncepts, kuru bieži izmanto ekonomiskajā analizē un atšķiras tai ziņā, ka tā atklājas, kad jau ir pieņemti lēmumi, iegādātas preces vai samaksāts par pakalpojumu. Vēlmes nevar atklāties tirgū, ja cilvēkam nav naudas, ar ko samaksāt par precī, savukārt, vajadzības nevar atklāties, ja cilvēks pats tās neapzinās vai arī, ja nav pakalpojumu sniedzēja, kas tās apmierinātu (Manning, 2008).

Viena no biežāk pielietotajām vajadzību teorijām ekonomikā ir *Maslova vajadzību hierarhija*, kur cilvēku vajadzības veido hierarhiju un aktualizējas pakāpeniski viena pēc otras. Indivīds sākumā mēģina apmierināt viszemākā līmeņa vajadzības un tikai tad nākamais līmenis kļūst par visspēcīgāk izteikto vajadzību, paaugstinot motivāciju to apmierināt.

Galvenais *pamatvajadzību pieejas* (3. att.) princips ir, ka ikvienam ir tiesības uz vismaz minimāli pienācīgu dzīvi. Pamatvajadzību pieeja nerunā par dzīves kvalitāti virs šī līmeņa. Pamatvajadzību modelis vairāk koncentrējas uz

patēriņu, nevis cilvēku dzīves kvalitāti, tāpēc ir primārais dzīves kvalitātes rādītājs valstīs ar augstu deprivācijas līmeni (Phillips, 2006).

Literatūrā tiek analizēta arī *Tautas attīstības pieeja*, kuras galvenā ideja ir, ka cilvēku labklājība ir galvenais attīstības mērķis un ka cilvēki ir galvenais attīstības resurss.

Apmierinot primārās vajadzības, tiek nodrošinātas pamatvajadzības optimālā līmenī. Galvenais mērķis, saskaņā ar Nussbaumas teoriju, ir katru indivīdu dabūt „virs primāro vajadzību sliekšņa”, lai sasniegtu sākotnēju „iespēju vienlīdzību”. Tiklīdz visi ir tikuši pāri robežai, tā sabiedrība ir tiesīgas izvēlēties sev citus mērķus. Bet lai šos mērķus sasniegtu, visiem cilvēkiem ir jābūt vienādām iespējām sasniegt „labu” cilvēka dzīvi (Phillips, 2006).

Vajadzību apmierināšana nav identiska labklājībai, jo vajadzības ir saistītas ar cilvēka eksistences pamatnosacījumiem. No vajadzību teorētiskajām atziņām izriet secinājums, ka cilvēki jūtas labi tad, kad vajadzības ir apmierinātas. Ekonomikas pamatproblēma slēpjas cilvēka neierobežoto vajadzību apmierināšanā ierobežoto resursu apstākļos. Apmierinot pamatvajadzības, rodas augstāka līmeņa vajadzības, bet dzīves kvalitāti nosaka cilvēka labklājības pakāpe, kura ir atkarīga ne tikai no objektīvajiem faktoriem, bet arī subjektīvā vērtējuma.

Ekonomiskās un neekonomiskās labklājības relativitāte

Ekonomiskā attīstībā labklājība ir ieguvusi centrālo interesi, lai gan tiek dēvēta par „nabadzības samazināšanu”. Par to ir interesējušies ne tikai kvantitatīvās ekonomikas pamatlicēji V. Petijs un F. Kisinī, bet arī politiskās ekonomikas pārstāvji: K. Markss, Ā. Smits, D. Rikardo, T.R. Maltuss un Č.R. Milss. Turklāt vēl var minēt A. Ljūisu un mūsdienu ekonomistus P. Strītenu, A. Senu, M. Revoljonu un R. Kanbūru, kuri savu zinātnisko uzmanību pamatā ir koncentrējuši uz nabadzību un labklājību. Tiek pierādīts, ka nabadzības un labklājības nozīmes un mērīšanas evolūcija ir cieši saistīta ar attīstības ekonomikas evolūciju un tās saistību ar sabiedrības attīstības studijām (Sumner, 2003).

Labklājību uzskata par pirmatnēju konceptu. Tā kā tas tiek izmantots arī socioloģijā un psiholoģijā, tad izpratne kļūst par visu sociālo zinātņu kopīgu uzdevumu. Ekonomikas attieksme pret labklājību vienmēr ir bijusi nenoteikta. No vienas puses, jēdziens bija absolūti nepieciešams, lai izstrādātu pozitīvu un normatīvu ekonomiskās uzvedības teoriju, bet no otras puses – ekonomisti vienmēr ir apšaubījuši iespējas konceptu izmērīt. Labklājības termins ir apzīmējums tam, kā indivīds vērtē savu dzīves situāciju. Balstoties uz introspekciju un novērojumiem, ir iespējams novērtēt situāciju, izmantojot vārdus „justies labi” vai „justies slikti”. Praksē bieži ezotēriskas lietas tiek novērtētas, izmantojot skaitļu skalu. Kad tiek iegūta pieredze ar šādu vērtēšanas stilu, tas kļūst par vērtību modeļa sastāvdaļu, un var sākt domāt „matemātiskos” terminos. Tāpēc netiek noraidīta ideja, ka cilvēki var vērtēt arī pavisam vispārīgas situācijas, izmantojot skaitļu skalu (Praag, 1996).

Ja analizē vēsturiski, tad tieši tāds ir ekonomistu Edžvorta (1881) un Stjuarta (1889) izpētes piemērs. Edžvorts izdarīja pieņēmumu, ka labklājību var raksturot, izmantojot preču X_1, \dots, X_n patēriņa līmeņus x_1, \dots, x_n , īsi apzīmējot ar vektoru x . Viņa nākamais pieņēmums bija, ka indivīds spēj novērtēt katru situāciju x , apzīmējot to ar skaitli $U(x)$, kas ir labklājība dotajā situācijā. Patēriņa uzvedība tad tika apskatīta kā centieni iegūt visaugstāko labklājības pakāpi x , ņemot vērā to, ka kopīgie izdevumi $p_1x_1 + \dots + p_nx_n$ nepārsniedz esošos ienākumus y , kur p_1, \dots, p_n ir dažādu preču cenas. Šādi preču pieprasījumu var raksturot kā preču un ienākumu funkciju. Šajā analizē labklājība ir tikai analīzes instruments, ar ko var izvērtēt ienākumu līmeņus y , piešķirot tiem labklājības vērtību U , kas atbilst optimālam patēriņa modelim, kas ir sasniedzams ar dotajām cenām p un dotajiem ienākumiem y . Vērtība U ir atkarīga no y un p un mūsdienās tiek saukta par netiešo labklājības funkciju $V(y, p)$. Ja cenas tiek fiksētas noteiktā līmenī, to apzīmē ar $V(y)$, un sauc par *ienākumu funkciju labklājības jomā* (Praag, 1996).

Ekonomiskās labklājības mērīšana ir bijusi zinātnieku diskursā jau no 19. gs. sākuma un turpinās vēl šodien, ar to apliecinot labklājības jēdziena izpētes starpdisciplināras pieejas nepieciešamību. Zinātnieki strukturē 3 mērījumu grupas:

- ekonomiskās labklājības mērījumi;
- neekonomiskās labklājības mērījumi;
- saliktie indikatori.

Tiek pierādīts, ka indikatoru izvēlei ir jāatspoguļo to mērķi, un ekonomiskie mērījumi ir vislabākie tad, kad ir nepieciešami ātri, vispārīgi aprēķini un apkopojoshi secinājumi īstermiņā. Savukārt neekonomiskie mērījumi ir labāki, kad ir nepieciešama dziļāka analīze, pētot tendences vidējā vai ilgākā laika periodā (Sumner, 2003).

Teorētisko atziņu ietvaros var strukturēt divus jaunus labklājības aspektus:

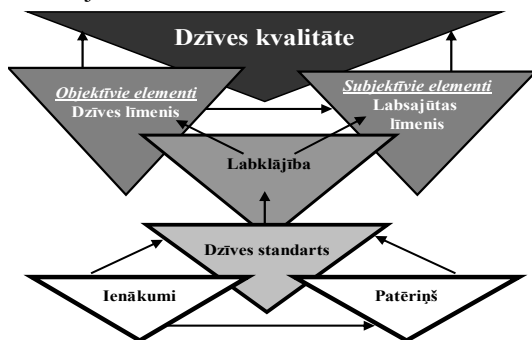
- *rīks un ievainojamība* (attiecas uz ekonomisko labklājību);
- *iespējas un līdzdalība* (attiecas uz neekonomisko labklājību).

Labklājības nozīme un mērīšana ir mainījusies no ekonomiskās pieejas, uz neekonomisko, iekļaujot tajā arī subjektīvos faktorus. Ja labklājība tiek definēta kā pamatvajadzības vai materiālais dzīves standarts, tad ekonomiskie vai monetāri izsakāmie rādītāji varētu būt piemērotākie. Taču, ja tā tiek definēta kā iespējas vai tiesības, tad neekonomiskie vai tādi rādītāji, kas netiek izteikti naudas izteiksmē, varētu būt piemērotāki. Tā kā indivīds var būt nabadzīgs vienā aspektā, bet citā nē, ir nepieciešams pieņemt daudzšķautņainu labklājības definīciju. Tas sasauca arī ar postmodernismu, kur ilgi pastāvējušie pamata koncepti zaudē savu nozīmi (Sumner, 2003). Līdz ar to labklājība ir jāsaista ar abām perspektīvām vienlīdz – kā ekonomisko, tā arī neekonomisko. Labklājības jēdziens ir šaurāks pēc savas būtības, bet līdz šim tas tika lietots kā sinonīms dzīves kvalitātes jēdzienam.

Dzīves kvalitātes jēdziena pārklāšanās un definēšana

Raksturojot labklājību, lieto arī jēdzienu – *dzīves līmenis*, ko var skaidrot kā pakāpi, kādā indivīdam vai grupai ir iespējams apmierināt savas vajadzības. Kopsakarā ar dzīves līmeni, kura rādītāji atspoguļo reālo patēriņa līmeni, ir lietojami jēdzieni *dzīves standarts* un *dzīves stils*. Vārds „kvalitāte” ir cēlies no vācu valodas „Qualität” un latīņu valodas „qualitas” (qualitatis), kas nozīmē „kādība”, kam ir vēl divi papildinoši skaidrojumi: būtiska pazīme, īpašība, tādu kopums, vai derīguma, labuma atbilstība noteiktām normām, prasībām (Ilustrētā svešvārdu vārdnīca, 2005). Tas nozīmē, ka „kvalitatīvs”, ja tam pievieno jēdzienu „dzīve”, ir cilvēka dzīves kādu būtisku pazīmju kopums, kas atbilst kādām noteiktām normām, prasībām.

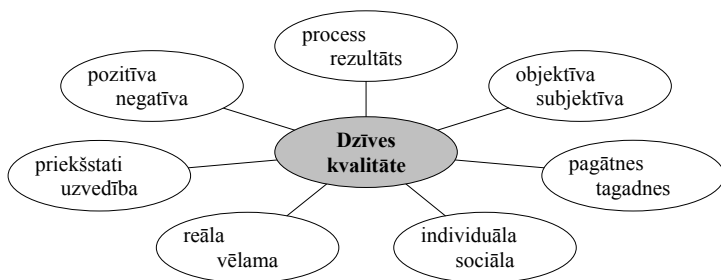
Promocijas darbā dzīves kvalitāte tiek pētīta mikro līmenī, pielietojot vajadzību teoriju. Vajadzību apmierināšana ekonomikā ir saistīta ar patēriņa iespējām, līdz ar to dzīves kvalitāte ir kopīgas labklājības rādītāju kopums, kas raksturo materiālo patēriņa līmeni, kā arī tieši neapmaksājamo labumu patēriņu (sk. 4.att.). Ienākumi nosaka patēriņa iespējas, kas raksturo atsevišķām sociālajām grupām atbilstošus dzīves standartus, ietekmējot labklājību caur tās objektīvo un subjektīvo elementu mijiedarbību, kuras rezultāts ir noteikts dzīves kvalitātes vērtējums.

Avots: autores konstrukcija

4. att. Dzīves kvalitātes ekonomiskā perspektīva.

Konceptualizējot dzīves kvalitāti, var strukturēt tās izpētes aspektu bināros pārus (sk. 5. att.), no kuriem pētījumā tiek pretstatīta objektīvā un subjektīvā, pagātnes un tagadnes, vēlamā un reālā, priekšstatu un uzvedības izpēte.

Avots: autore konstrukcija

5. att. Dzīves kvalitātes izpētes aspektu binārie pāri.

Dažādu zinātņu autoru definīcijās visbiežāk dominē atslēgas vārdi: objektīvs, subjektīvs, funkcija, mijiedarbība, komplekss, daudzslāņains, multidimensiāls, reflektīvs, vajadzību apmierināšana, laime (sk. 1. tab.).

1. tabula

Dzīves kvalitātes definēšana dažādu zinātņu nozaru ietvaros

Zinātne	Nozīmīgākie definīcijas fragmenti	Avots
Filozofija	faktori, kas uztur dzīvību un kas pastiprina vai vājina <i>spēju baudīt dzīvi</i>	<i>Garratt 1994</i>
Sociālās zinātnes	<i>ienākumu līmenis</i> parasti tiek saistīts ar <i>apmierinātību un laimi</i>	<i>Lends 2002</i>
	<i>daudzslāņaina un kompleksa</i> koncepcija ar daudziem un dažādiem komponentiem – <i>objektīviem un subjektīviem, makro – sociāliem faktoriem un mikro – individuāliem faktoriem, pozitīviem un negatīviem</i> aspektiem, kas daudzveidīgi <i>mijiedarbojas</i> savā starpā	<i>Walker 1995</i>
Gerontoloģija	dzīves kvalitāte ietver kā <i>subjektīvos</i> , tā arī <i>objektīvos</i> elementus un tā parādās kā <i>funkcija no</i> dinamiskas subjektīvo un objektīvo elementu <i>mijiedarbības</i>	<i>Ranzijn 2002</i>
	dzīves kvalitāte gados veciem cilvēkiem ir <i>atkarīga no resursiem un zināšanām</i> , kuras ir uzkrātas dzīves gaitā	<i>Grundy 2004</i>
	dzīves kvalitāte ir <i>reflektīvs</i> jēdziens, kas atspoguļo <i>kopējo attīstību</i> , tas ir <i>līmenis, kurā</i> indivīds var <i>apmierināt visas savas vajadzības</i>	<i>Bosch 2005</i>
Medicīna	<i>objektīvu un subjektīvu</i> dimensiju savstarpējās <i>mijiedarbības kopums, multidimensiāls izvērtējums</i>	<i>Lawton 1991</i>
Psiholoģija	augsts patīkamā afekta līmenis + zems nepatīkamā afekta līmenis = <i>laimīgs</i> , bet zems patīkamā afekta līmenis + augsts nepatīkamā afekta līmenis = <i>nelaimīgs</i>	<i>Diener, Lucas, 1999</i>

Avots: autore konstrukcija (Smith, 2000; Phillips, 2006; Ranzijn, 2002; Brown, 2004; Walker, 1995; Bosch, 2005; Kuhneman, Schwarz, 1999; Borgatta, 2002)

Ir jāsecina, ka dažādu nozaru zinātniekiem nav vienprātības jēdziena traktējumā, ko apliecina definīcijās paustie akcenti. Esošās dzīves kvalitātes definīcijas attiecas gan uz objektīvajiem (piem., ienākumi, patēriņš), gan subjektīvajiem (piem., laime, apmierinātība ar dzīvi) mērījumiem.

Dzīves kvalitāte ir jēdziens, kuru ir grūti zinātniski definēt, jo pastāv konkurējošas disciplināras paradigmas. Autore pētījumā izmanto apkopojošu

definējumu: *dzīves kvalitāte ir komplekss un reflektīvs jēdziens, ko var definēt kā objektīvu un subjektīvu elementu savstarpējās mijiedarbības kopumu, kas atspoguļojas noteiktā labklājības pakāpē, kura ir atkarīga no indivīda resursiem un zināšanām.*

Dzīves kvalitātes jēdziens zināmā mērā pārklājas ar salīdzinoši jaunu terminu – *sociālā kvalitāte*, kas mēra ikdienas dzīves sociālā konteksta kvalitāti. Tā atšķiras no dzīves kvalitātes pieejas, jo pēta indivīdu kā uz aktīvu subjektu, kas eksistē mainīgos sociālos apstākļos. *Sociālā telpa* tiek konstruēta, pamatojoties uz četriem būtiskiem elementiem: sociāli ekonomisko drošību, sociālo kohēziju, sociālo iekļaušanu un sociālo pilnvarojumu (Philips, 2006; Abbott, 2007; Social Quality, A Vision..., 2001). Sociālā kvalitāte pilnīgāk ļauj izprast ne tikai dzīves kvalitāti konkrētam indivīdam, bet arī tās sociālo fonu, kas ir būtiski, lai pētījumu rezultātā izstrādātu ieteikumus dzīves kvalitātes paaugstināšanai, kas, savukārt, pavērtu iespējas jaunu labklājības politikas uzdevumu uzstādījumam Latvijas reģionos.

1.2. Dzīves kvalitātes izpētes teorētiski metodoloģiskais potenciāls

Dzīves kvalitātes konceptualizācijas teorētiskās studijas atsedz jēdziena daudzpusību un plašās izpētes iespējas. Šajā apakšnodaļā tiek izvērsta diskusija par dzīves kvalitātes metodoloģiskajām paradigmām un izaicinājumiem, lai nonāktu pie tās izpētes ekonomiskās pieejas definējuma.

Dzīves kvalitātes mērīšanas iespējas

Pētījumos par dzīves kvalitāti, svarīgi ir izvēlēties atbilstošu metodiku. Dzīves kvalitātes mērījumos visplašāk un visbiežāk pamanāmā atšķirība ir starp objektīvajiem un subjektīvajiem mēriem. Dzīves kvalitāti var mērīt individuālajā, ģimenes, kopienas un sociētālajā līmenī.

Katru no šiem analīzes līmeņiem dzīves kvalitātē var konceptualizēt un mērīt, izmantojot *reflektīvos indikatorus*, kuri atspoguļo skatījumu uz konstruktū kā viendimensionālu. Savukārt, *formatīvie indikatoru* tiek balstīti uz multidimensionālu skatījumu. Biežāk pētījumos tiek izmantoti subjektīvie un objektīvie indikatoru. *Subjektīvie indikatoru* pamatā balstās uz psiholoģisko reakciju, piem., apmierinātību ar dzīvi, apmierinātību ar darbu, laimes izjūtu u.c. *bet objektīvie indikatoru* ir „cieti” (saskaitāmi) rādītāji, kas nav saistīti ar subjektīvu vērtējumu, piem., dzīves standarti, fiziskās veselības stāvoklis, ienākumi u.c. Jāakcentē iespējamie *metodoloģiskie riski* dzīves kvalitātes *subjektīvo mērījumu izmantošanā*:

- problēmas, kuras rodas no respondenta tā brīža garastāvokļa;
- reakcija atkarībā no tā, vai jautājums tiek piedāvāts pozitīvā vai negatīvā gaismā.

Dzīves kvalitāti parasti saprot arī kā normatīvās ekspektācijas, kuras cilvēki varētu izvīrīt savai dzīvei. Šajā kontekstā būtiska ir gan subjektīvā, gan objektīvā pieeja dzīves kvalitātei. Lai to demonstrētu, ir radīta taksonomija, kas pretnostata subjektīvo labklājību un objektīvos dzīves apstākļus. Kritēriji

(labklājība, trūkums) un rezultāti (laimīgs bagātais, nelaimīgs nabagais) nav pretrunīgi. Raugoties no šāda teorētiska skatījuma, sociālās politikas uzdevums labklājības vairošanas jomā ir radīt apstākļus, lai samazinātu trūkumā esošo skaitu un palielinātu labklājību sasniegušo iedzīvotāju skaitu.

2. tabula

Subjektīvā labklājība un objektīvie dzīves apstākļi

Objektīvie dzīves apstākļi	Rādītāji	Subjektīvā labklājība	
		<i>laba</i>	<i>slikta</i>
labi	kritērijs	labklājība	neatbilstība
	rezultāts	laimīgs bagātais	nelaimīgs bagātais
slikti	kritērijs	pielāgošanās	trūkums
	rezultāts	laimīgs nabagais	nelaimīgs nabagais

Avots: autores konstrukcija (Phillips, 2006, *atsaucoties uz Cummins, 1997; Rapley, 2003*)

Lai to panāktu, svarīgs nosacījums ir censties sasniegt ne vien subjektīvu, bet arī objektīvu labklājību (Phillips, 2006). Mērījumos iegūtie indikatori palīdz lēmumu pieņēmējiem plānot nepieciešamos pasākumus, lai paaugstinātu dzīves kvalitāti, bet rezultātu indikatori apkopo šo plānoto pasākumu sekas.

Teorētiskie pētījumi noved pie secinājuma par divu viedokļu pielietošanu dzīves kvalitātes izpētē: *normatīvais viedoklis*, kurā ir apvienotas gan objektīvās pazīmes, gan subjektīvie priekšstati, un *nenormatīvais viedoklis*, kas pastāv uz to, ka dzīves kvalitāte dažādiem cilvēkiem nozīmē dažādas lietas un tāpēc paļaujas uz pašvērtējumu un uz pieredzi balstītu pozīciju. Literatūrā sastopami arī mēģinājumi izveidot integrētu dzīves kvalitātes teoriju, kam ir jāapvieno gan ekonomiskie, gan sociālie un psiholoģiskie aspekti, tātad, izmantojot gan objektīvos, gan subjektīvos indikatorus.

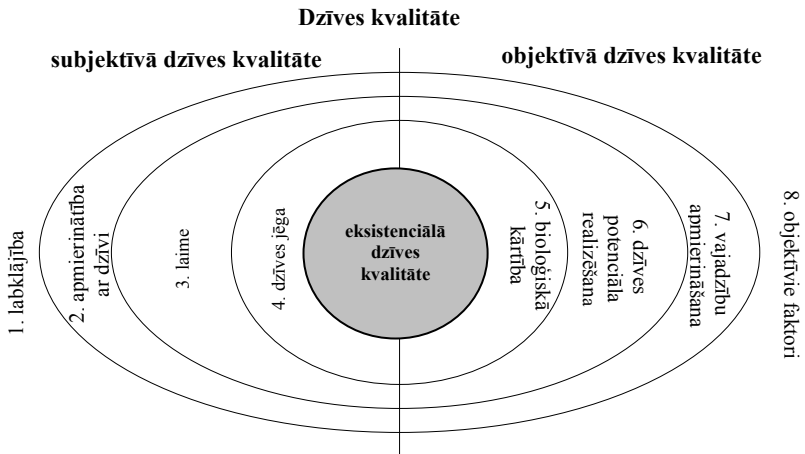
Dzīves kvalitātes modeļu raksturojums

Zinātnieki daudzu gadu gaitā ir izstrādājuši dažādus dzīves kvalitātes izpētes modeļus. Kā nozīmīgākie ir:

- *Vēnhovena laimīgas dzīves ilguma modelis* (1996), kas dod iespēju valsts mērogā mērit vidējos dzīves kvalitātes līmeņus dažādās valstīs visā pasaulē (Veenhoven, 2007);
- *Kalverta-Hendersones modelis*, kuru H. Hendersone 1999. gadā izveidoja, lai sniegtu pēc iespējas plašāku dzīves kvalitātes ainu ASV. 12 dzīves kvalitātes indikatori ļauj iedzīvotājiem vienā sistēmā iegūt pieeju vispārējas valsts iedzīvotāju dzīves kvalitātei tā, lai dati būtu viegli saprotami un izmantojami (Henderson, 2006);
- Apvienotās Karalistes zinātnieks O'Boils un viņa kolēģi 1992. gadā izveidoja *Grafīku indivīda dzīves kvalitātes izvērtēšanai*, kura ir trīs stadiju semi-strukturēta intervija ar vizuālu analogo skalu (Smith, 2000);
- Amerikāņu psihologa Dž. *Flanagena* mērījumu *modelis* aptver 15 dzīves kvalitātes elementus, kas strukturēti 5 domēnos: fiziskā un materiālā labklājība, sociālās, vietējās un civilās aktivitātes, attiecības ar

līdzcilvēkiem, personiskā attīstība un piepildījums; atpūta vai spēku atgūšana (Flanagan, 1978);

- Kanādas veselības politikas un menedžmenta profesora D. *Rafaela* „esamības, piederības un tapšanas” *modelis* (1996) darbojas mikrolīmenī un balstās uz pieņēmumu, ka dzīves kvalitāte ir universāls, holistisks un unitārs fenomens (Phillips, 2006);
- Somu sociologa Ē. *Allarta dzīves kvalitātes modeli* (1993) strukturēts labas dzīves vērtējums pēc trīs pamataspektiem: piederēt, mīlēt un būt (Allardt, 2002);
- Dānijā izstrādātajā *Integrētajā dzīves kvalitātes teorijā*, dzīves kvalitātes objektīvos un subjektīvos elementus dēvē par „dzīves virsmām” (sk. 6. att.).

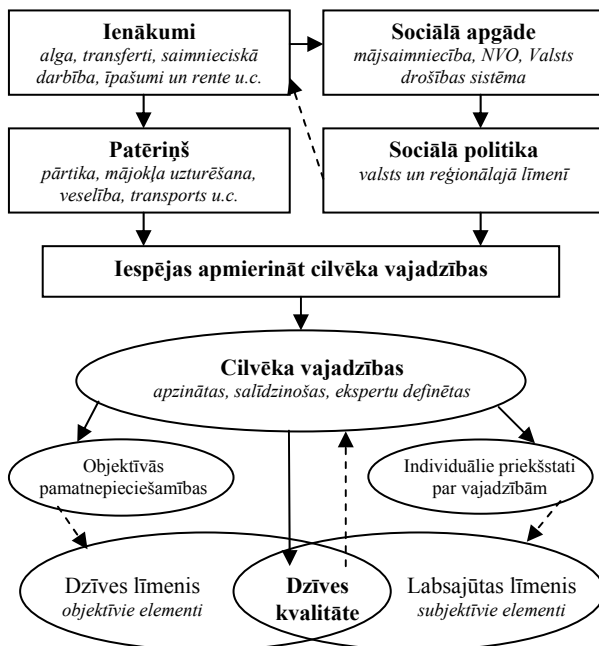

Avots: Ventegodt, 2003^c: 962.-971.

6. att. Dzīves kvalitātes integrētās teorijas modelis.

Eksistenciālās dzīves pieredzes jēga ir meklējama kaut kur pa vidu starp diviem virspusīgajiem eksistences poliemi, kur saskaras objektīvais ar subjektīvo un ir atrodams dzīves kvalitātes avots. Dzīves kvalitāte tiek konstruēta ap astoņām teorijām, organizētām uz ass, kas ved no subjektīvā uz objektīvo un tiek nosaukta par integrēto dzīves kvalitātes teoriju (Ventegodt, 2003^a, 2003^b). Integrētās dzīves kvalitātes teorijas elementus autore izmanto subjektīvās dzīves kvalitātes izpētes instrumentārija konstruēšanā.

Izvērtējot dažādu autoru dzīves kvalitātes teorētiskās atziņas, darba autore izstrādāja dzīves kvalitātes sociāli ekonomiskās mikro un makro izpētes metodiku, kuras pamatā ir ideja par dzīves un labsajūtas līmeņu mijiedarbību (7. att.), ko nosaka indivīda, mājsaimniecības vai sociālās (piem., pensionāru) grupas iespējas apmierināt vajadzības rīcībā esošo ienākumu un tam atbilstošā patēriņa ietvaros.

Avots: autores konstrukcija (Costanza, 2008; Manning, 2008)

7.att. **Dzīves kvalitātes sociāli ekonomiskās izpētes metodika.**

Vajadzību apmierināšana notiek ar sociālās apgādes starpniecību, kas ietver gan mājsaimniecības, gan tirgu, gan NVO, gan valsts sociālās nodrošināšanas sistēmu. Dzīves kvalitātes nodrošinājumu ikvienam indivīdam tiesiski un normatīvi regulē valsts sociālā politika. Promocijas darba objekts ir pensionāri Latvijas reģionos, tāpēc nākošajā nodaļā tiek raksturota dzīves kvalitāte novecošanas procesā, tās izpētes pieredze un tiesiskā un normatīvā bāze.

2. **DZĪVES KVALITĀTE SABIEDRĪBAS NOVECOŠANAS PROCESĀ**

Nodaļā 38 lapas un 3 attēli.

Nodaļā tiek raksturots novecošanas jēdziens paralēli ar tā retrospektīvo izpētes pieredzi un nākotnes pētījumu prioritātēm, kā arī apzināta dzīves kvalitātes atbalsta politikas institucionālā un tiesiskā bāze nacionālajā un reģionālajā līmenī.

2.1. **Sabiedrības novecošanas teorētiskie aspekti un izpētes pieredze**

Izšķir vairākus vecuma veidus: hronoloģiskais, fizioloģiskais, psiholoģiskais un sociālais vecums. Dominējošais faktors hronoloģiskā vecuma noteikšanai ir nodzīvoto gadu daudzums, fizioloģiskajam – veselības stāvoklis (Альперович,

2004). Analizējot vecuma posmu tipoloģiju, zinātniskajā literatūrā tiek lietoti dažādi termini, lai ar tiem apzīmētu vecākā gadagājuma cilvēkus:

- *socioloģijā un gerontoloģijā* lieto jēdzienus veci cilvēki, cilvēki vecākos gados, cilvēki novecošanas procesā, seniori;
- *ekonomikā un statistikā* – pensionāri, pensijas vecuma iedzīvotāji, vīrs darba spējas vecuma iedzīvotāji.

Lai apzīmētu vecumu saistītu ar tiesībām uz pensiju, lieto divus jēdzienus: *pensijas vecums* (pensionable age), kad var aiziet pensijā un saņemt to, un *pensionēšanās vecums* (retirement age), kad praktiski cilvēks aiziet pensijā. Promocijas darbā tiek lietots jēdziens „pensionāri”, kas ir definējams kā sinonīms pensijas vecuma (vīrs darba spējas vecuma) jēdzienam, ar to saprotot vecumu, kas pārsniedz 62 gadus.

Dzīves kvalitātes izpēti novecošanas procesā ir ietekmējušas starptautiskajā senioru gadā (1999) realizētās aktivitātes, kuras iezīmēja sākotnējo redzējumu par visām paaudzēm draudzīgu sabiedrību.

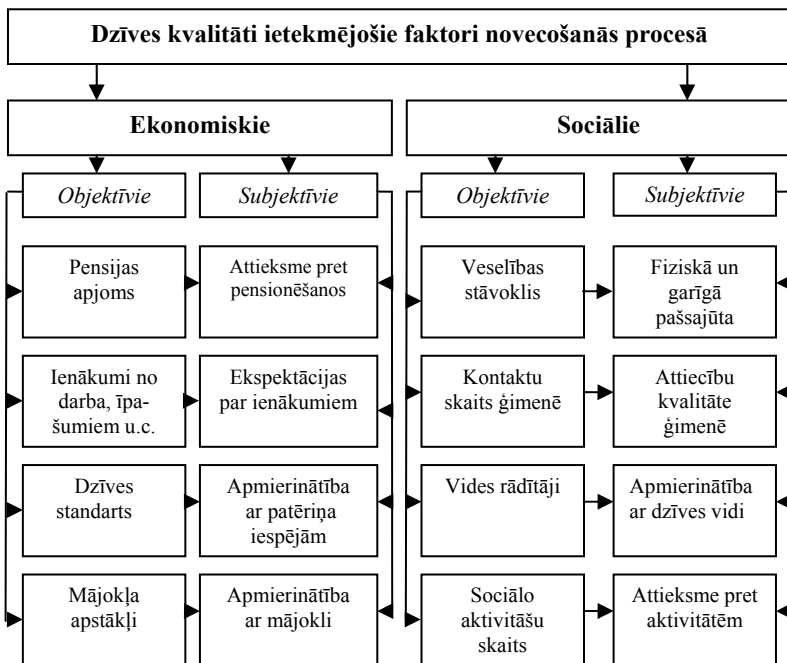
Dzīves kvalitātes izpētes pieredze novecošanas procesā

Eiropa var lepoties ar visaptverošām gerontoloģisko pētījumu tradīcijām. Izmantojot ES atbalstu, divi vērienīgi projekti ir tikuši veltīti dzīves kvalitātes izpētei vecumā.

1. Projekts *EQUAL-AGE* (1999.-2004.), kura mērķis bija izveidot Eiropas perspektīvu Lielbritānijas „Growing Older” programmai, kura pētīja dzīves kvalitāti ietekmējošos faktoros novecošanas procesā un apkopoja 24 unikālus pētījumus, kas tika veikti Vācijā, Itālijā, Nīderlandē, Zviedrijā un Lielbritānijā.
2. Projekts *FORUM* (2002.-2004.), kura ietvaros tika organizēti vairāki zinātniski semināri par pamattēmām: 1) dzīves kvalitāte, 2) veselības un sociālā aprūpe, ģenētika, 3) dzīves ilgums un demogrāfija, kuru mērķis bija aizpildīt plašas zināšanās un prioritizēt pētījumus visas Eiropas mērogā (Walker, 2005; Growing Older Programme, 2009).

Izpratnē par vecu cilvēku dzīves kvalitāti (8. att.) nošķir tādus objektīvos faktoros, kā veselības stāvoklis, dzīves standarts, mājoklis, sociālo kontaktu biežums u.c., un tādus subjektīvos faktoros, kā veselības nozīme indivīda dzīvē, ekspektācijas par noteiktiem ienākumiem, mājokli un sociālo kontaktu kvalitāte (Bond, Corner, 2006). Autore, apkopojot ārvalstu pētījumu rezultātus, strukturē pensionāru dzīves kvalitātes nozīmīgākos faktoros ekonomiskajos un sociālajos (8. att.), akcentējot objektīvos un subjektīvos elementus, to vidū.

Eiropas pētījumu virzītāji akcentē *trīs rekomendāciju pozīcijas par dzīves kvalitāti*: pētījumu prioritātes un pārrāvumi zināšanās, Eiropas un starpdisciplinārā sadarbība un metodoloģijas jautājumi. Diskusijās par pētījumu prioritātēm, centrā nostājas vairākas jomas: vides resursi, sociāli demogrāfiskie un ekonomiskie resursi, veselības resursi, personīgie resursi, sociālā aktivitāte un atbalsta sistēmas.

Avots: autores konstrukcija (Forette, 2000; Wolker, 2004; George, 2006; Bond, Corner, 2006)

8. att. Dzīves kvalitāti ietekmējošie faktori novecošanās procesā.

Būtiski ir akcentēt *nozīmīgākos pētāmos aspektus* ekonomisko resursu jomā:

- iemeslus, kas rada dažādās teritorijās un dažādās vecu cilvēku sociālajās grupās pastāvošo nevienlīdzību;
- izmaiņas pensiju sistēmā, pāreju uz pensijas vecumu un šo faktoru ietekmi uz dzīves kvalitāti;
- vecu cilvēku sociālo grupu ekonomisko statusu nākotnē un saikni starp novecošanu, ienākumiem u.c. materiālajiem resursiem;
- nodarbinātību vecumā un pāreju uz pensijas vecumu (Walker, 2005).

Pastāv nepieciešamība veikt papildus vecu cilvēku dzīves kvalitātes pētījumus visās ES valstīs tālākminētajās jomās: dzīves kvalitātes definēšana un mērīšana, vide, dzīvojamais fonds, informāciju un sakaru tehnoloģijas, fiziskā un intelektuālā veselība, ienākumi un patēriņš, aktivitāte un līdzdalība, dienesti, labklājība un apmierinātība ar dzīvi (Walker, 2004).

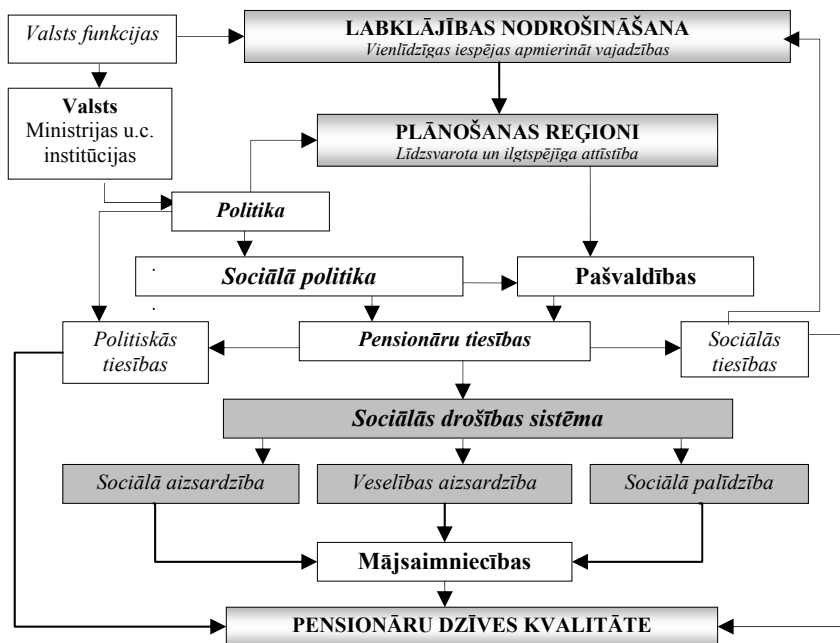
Latvijā ir pētīti atsevišķi dzīves kvalitātes aspekti: veselība, laika izlietojums, ienākumi un patēriņš, dzīves apstākļi, kā arī aktīva mūža garuma un novecošanu ietekmējošie faktori.

Tomēr ir jāsecina, ka pensijas vecuma iedzīvotāju visaptveroša labas dzīves izpēte ir tikai sākuma stadijā, bez tam nav veikti pētījumi par pensionāru dzīvi un tās salīdzinājumu Latvijas reģionos. Būtisks priekšnosacījums reģionu

attīstībai ir, lai reģionos un starp reģioniem tiktu panākta līdzsvarota attīstība visās jomās. Reģionu attīstības plānošanas dokumentu izstrādes procesā notiek esošās situācijas izpēte, tomēr tā tiek fokusēta uz kopējo iedzīvotāju grupu un atsedzot tikai objektīvos vērtējumus. Lai izpētītu reģionu nozīmi pensionāru dzīves kvalitātes nodrošināšanā, ir nepieciešama detalizētāka atbalsta politikas un tajā iesaistīto institūciju izpēte visos līmeņos, identificējot katrā līmenī veicamās funkcijas pensionāru labklājības paaugstināšanā.

2.2. Dzīves kvalitātes atbalsta politikas tiesiskā un institucionālā sistēma novecošanās procesā

Dzīves kvalitātes atbalsta politikas tiesiskie un institucionālie aspekti promocijas darbā tiek raksturoti caur sistēmas pieeju, kurā katram elementam ir sava nozīme dzīves kvalitātes nodrošināšanā novecošanās procesā; tie ir savstarpēji saistīti un sakārtoti hierarhiski (sk. 9. att.).

Avots: autores konstrukcija

9. att. Pensionāru dzīves kvalitātes nodrošināšanas sistēma nacionālajā un reģionālajā līmenī.

Viena no *valsts funkcijām* (uzturošā) ir vērsta uz vajadzību noskaidrošanu un materiālo līdzekļu sadali, bet otra (attīstošā) – veicināt tautas labklājību. Labklājības nodrošināšanas pamatuzdevums ir radīt visām iedzīvotāju grupām vienlīdzīgas iespējas apmierināt savas vajadzības. To var panākt, nodrošinot līdzsvarotu un ilgtspējīgu attīstību Latvijas reģionos. Labklājības tiesisko

sistēmu regulē *sociālā politika*, nodrošinot cilvēka eksistencei nepieciešamos sociāli ekonomiskos apstākļus. Sabiedrības attīstības sociālo stabilitāti nacionālajā un reģionālajā līmenī var panākt ar sociālās politikas diferenciāciju attiecībā pret sociāli mazaizsargātām iedzīvotāju grupām, piem., pensionāriem. Likumdošanai ir jāietver ekonomiskā drošība, vienlīdzīgu iespēju garantijas dažādu pakalpojumu jomā un lēmumu pieņemšanā, kas ietekmē vecākās paaudzes dzīvi. Daudzi politiskie lēmumi, kas dotu labumu vecākajai paaudzei, vienlaikus pozitīvi ietekmētu arī jaunākās. Valsts ekonomiskās krīzes laikā, pieņemot politiskos lēmumus, prioritātes bieži konfliktē, tomēr ir nepieciešams uzmanīgi izvērtēt gan nacionālā, gan reģionālā un pašvaldības līmeņa lēmumus, kuri ietekmē vecāko paaudzi.

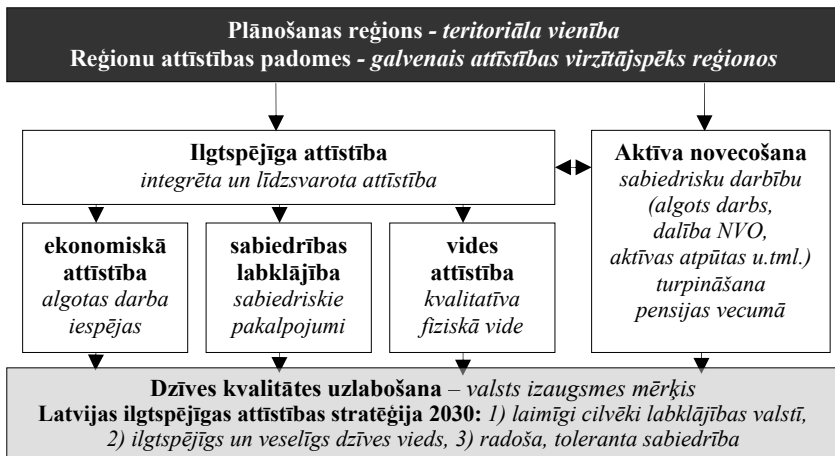
Valsts politika nosaka valsts *sociālās drošības* pasākumus (pašpalīdzība, publiski tiesiskā aizsardzība, sociālā aizsardzība), kuri sabiedrības locekļiem kompensē sociālā riska izpausmes. Autore piekrīt ASV ekonomikas profesoram E. Meisonam, kurš uzskata, ka gados vecāki cilvēki var paļauties uz četriem nozīmīgākajiem ekonomiskās drošības avotiem:

- algota darba turpināšana;
- paļaušanās uz sociālās drošības sistēmu;
- paļaušanās uz aktīviem, kuri uzkrāti vai mantoti;
- paļaušanās uz ģimenes atbalstu.

Četru kanālu atbalsta sistēmas spēks noteiks, cik veiksmīgi pensionāri izturēs šā brīža valsts ekonomiskās krīzes radītās problēmas (Mason, 2009). Autore uzskata, ka šobrīd pensionāri visvairāk var paļauties uz sociālās drošības sistēmu, kas ietver sociālo aizsardzību, veselības aizsardzību un sociālo palīdzību.

ES neregulē katras dalībvalsts sociālo politiku, bet gan nosaka galvenās vadlīnijas un minimālos standartus. Eiropas Kopienas dibināšanas līguma 2. pantā starp citiem uzdevumiem minēta arī nepieciešamība panākt augstu sociālās aizsardzības līmeni, paaugstināt dzīves līmeni un dzīves kvalitāti. Lisabonā 2000. gadā noteica jaunu ES attīstības stratēģisko mērķi 2010. gadam, kura viens no uzdevumiem ir panākt lielāku sociālo saliedētību. Lisabonā tika noformulēta *atvērtās koordinēšanas metode*, kas ietver cīņu pret nabadzību un sociālo atstumtību, sociālās drošības politiku un sociālās aizsardzības modernizēšanu. Nākotnē iecerēts iekļaut arī sadarbību veselības jomā, īpaši pievēršot uzmanību iedzīvotāju novecošanās problēmai. Sociālās iekļaušanas jomā kopējās vadlīnijas papildina arī valstu rīcības plāni.

Latvijā izstrādātie *Stratēģiskie politikas plānošanas dokumenti*, ietver uz cilvēku centrētu pieeju un pakāpenisku dzīves kvalitātes pieaugumu. Dzīves kvalitāte ir izvirzīta kā noteicošais ilgtermiņa attīstības mērķis, kur dažādu iedzīvotāju grupām ir jāpanāk diferenciācijas mazināšana. Valsts izaugsmes mērķis ir attīstīta dzīves kvalitāte ar priekšnosacījumu līdzsvarotai attīstībai reģionos (sk. 10. att.).

Avots: autore konstrukcija (Nacionālās attīstības plāns..., 2006; Latvijas ilgtspējīgas attīstības..., 2008)

10. att. Latvijas stratēģiskajos plānošanas dokumentos definētais pensionāru dzīves kvalitātes nodrošināšanas monitorings reģionos.

Valsts pamatlikums Satversme garantē noteiktas sociālās tiesības

- uz sociālo nodrošinājumu vecuma, darba nespējas, bezdarba un citos likumā noteiktajos gadījumos;
- uz vienlīdzību bez jebkādas diskriminācijas.

Likums „Par sociālo drošību” ir kā „jumta likums” speciālajiem likumiem, kas regulē pensionāru sociālo drošību.

Latvijas pensionāru *sociālās aizsardzības politikas plānošanas dokumentus* var strukturēt četrās grupās, akcentējot nozīmīgākās no tām:

- pamatnostādnes („Pensiju sistēmas reformas koncepcija”, „Baltā grāmata – Sociālās palīdzības sistēmas administrēšanas projekts”);
- programmas („Profesionāla sociālā darba attīstības programma 2005.–2011. gadam”, koncepcija „Vienādas iespējas visiem”);
- plāni (Latvijas Nacionālais rīcības plāns nabadzības un sociālās atstumtības mazināšanai 2008.–2010. gadam);
- koncepcijas („Par valsts sociālās apdrošināšanas finanšu resursu pārvaldīšanu līdz 2012. gadam”).

Sociālās aizsardzības sistēmas tiesiskā un normatīvā bāze garantē noteiktu ienākumu aizvietošanu, iestājoties dažādām sociālā riska situācijām, piem., pensijas vecuma iestāšanās gadījumā. Pensionārus, kuri nonākuši trūkumā, aizsargā *Sociālās palīdzības sistēma* (t.sk., Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likums), garantējot sociālo palīdzību un pakalpojumus, par kuriem atbildība sadalīta starp valsti un pašvaldībām. *Veselības aizsardzības sistēmas* uzdevums ir veselības nodrošināšana veselā vidē, veicinot profilaksi, popularizējot veselīgu dzīves veidu, kā arī radot nosacījumus, lai iedzīvotāji

saņemtu izmaksu ziņā efektīvus, fiziski pieejamus un kvalitatīvus veselības aprūpes pakalpojumus. Pozitīvi vērtējama novitāte ir Veselības ministrijas izveidotais (2009) sociālās drošības tīkla mehānisms veselības aprūpē sociāli neaizsargātajām iedzīvotāju kategorijām ar zemiem ienākumiem, ko definē kā „*Sociālo spilvenu*” (Veselības aprūpes organizēšanas..., 2006). Normatīvie dokumenti biežāk saistās ar valsts līmeņa, Labklājības un Veselības ministriju, kompetencēm, tomēr liela nozīme pensionāru atbalstam ir arī reģionālajā līmenī.

Latvijas piecu plānošanas reģionu institūciju darbību regulē „Latvijas nacionālā Lisabonas programma 2005.–2008. gadam” (2005) un „Latvijas Nacionālais attīstības plāns 2007.–2013. gadam” (2006), kuri vērsti uz dzīves kvalitātes paaugstināšanu. Reģionālās attīstības likuma mērķis ir veicināt un nodrošināt līdzsvarotu un ilgtspējīgu valsts attīstību, ievērojot visas valsts teritorijas un atsevišķu tās daļu īpatnības un iespējas samazināt nelabvēlīgās atšķirības starp tām (sk. 10. att.). Lai to īstenotu, plānošanas reģionos tiek izstrādātas vidēja termiņa „Plānošanas reģiona attīstības programmas”, kurās tiek noteiktas attiecīgā plānošanas reģiona attīstības prioritātes un ietverts konkrēts pasākumu kopums. Reģionu attīstības plāni ir orientēti uz visām iedzīvotāju sociālajām grupām kopumā un neparedz atsevišķus uzdevumus pensionāru dzīves kvalitātes nodrošināšanai, bet to publiskā apspriešana dod iespēju pensionāriem paust savu viedokli un ierosinājumus. Lai gan Plānošanas reģionu attīstības institūcijas ir tikai politiski administratīvas vienības, ko pārvalda ievēlēta reģionālā padome (sk. 10. att.) (Latvijas ilgtspējīgas attīstības..., 2008), tām nav deleģētas specifiskas pensionāru dzīves kvalitātes nodrošināšanas funkcijas, tomēr autore saskata tajās neizmantotu dažādu resursu potenciālu. Reģionu kapacitātes palielināšanas iespējas pensionāru dzīves kvalitātes paaugstināšanā ir to līdzsvarota, ilgtspējīga ekonomiskā attīstība un veiksmīgas sabiedrības novecošanas politikas īstenošana.

Izvērtējot pensionāru dzīves kvalitātes izaicinājumus ES, autores dzīves kvalitātes izpētes normatīvā ekonomiskā pieeja balstīta uz vajadzību teorijas pielietojumu mikro līmenī, izmantojot objektīvos un subjektīvos labklājības mērījumus.

Autore empīriskajam pētījumam izvērza šādus kritērijus:

- pensionāru priekšstati par dzīves kvalitāti: definēšana un ietekmējošie faktori;
- ekonomiskās drošības indikatori: ienākumi, patēriņa iespējas un materiālais nodrošinājums;
- vides aspekti: fiziskās vide un sociālās vide;
- sociālie faktori: fiziskā un garīgā pašsajūta, ģimenes un tuvāko cilvēku atbalsts;
- dzīves kvalitātes novērtējums: laika dimensija, sociālās telpas dimensija un kopvērtējums.

Promocijas darba teorētiskajās studijās iegūtās zinātniskās informācijas un tiesisko un normatīvo dokumentu analīze apliecina dzīves kvalitātes novecošanas procesā izpētes nozīmību un salīdzinājuma Latvijas reģionos aktualitāti.

3. PENSIONĀRU DZĪVES KVALITĀTES SALĪDZINĀJUMS LATVIJAS REĢIONOS

Nodaļā 34 lapas, 28 attēli un 9 tabulas.

Nodaļā sākotnēji pensionāri tiek raksturoti kā sociāli ekonomiska grupa, un turpmākajā analīzē dzīves kvalitāte tiek salīdzināta reģionos pēc sekojošiem rādītājiem: ienākumi un patēriņš, materiālais nodrošinājums, vide un veselība.

3.1. Pensionāru kā sociāli ekonomiskas grupas raksturojums

Promocijas darbā datu salīdzināšanai tiek izmantoti statistikas reģioni, tādejādi akcentējot Rīgas, kā metropoles, atšķirību no Pierīgas un citiem statistiskajiem reģioniem. Reģionālā ekonomika ļauj novērtēt reģiona ekonomisko potenciālu, tā funkcionēšanas modeli un dziļāk izpētīt tā struktūru. Reģionālās politikas pamatnostādnes paredz, ka reģionālās attīstības un politikas monitoringam ir jānodrošina regulāra kontrole par situācijas attīstību, sasniegtajiem rezultātiem un politikas efektivitāti. Attīstības un izaugsmes tempi Latvijas reģionos nenorīt vienmērīgi – iezīmējas atšķirības gan starp reģioniem, gan to iekšienē. Pensionāru sociāli ekonomiskais raksturojums tiek diferencēts pēc divām galvenajām pazīmēm: vecuma un pensijas apjoma salīdzinājuma Latvijas reģionos.

Latvijā pieaugot iedzīvotāju novecošanās tendencei, pakāpeniski tika paaugstināts pensijas vecums, kas šobrīd vīriešiem un sievietēm ir vienlīdzīgs – 62 gadi. Ja pensijas vecumu nepaaugstinātu, sabiedrības novecošanās radītu vēl lielāku papildu slodzi sociālās apdrošināšanas budžetam, no kura tiek finansēta valsts pensiju izmaksa. Tāpēc Labklājības ministrija plāno tuvākajā nākotnē palielināt pensijas vecumu līdz 65 gadiem, kā tas ir lielākajā daļā Eiropas dalībvalstu.

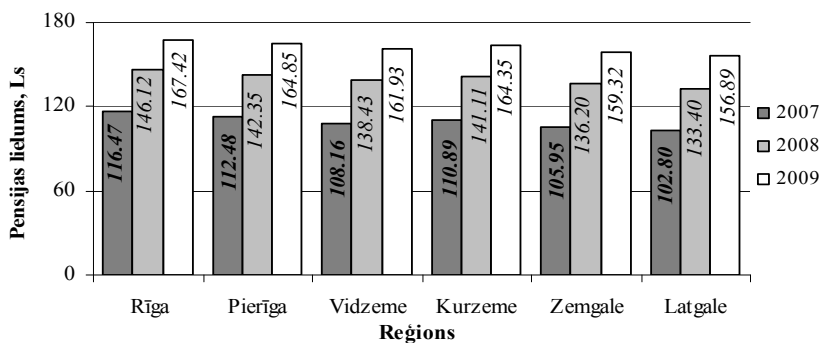
2009. gada beigās reģistrēti 564.6 tūkst. pensijas saņēmēju, no kuriem vecuma pensijas saņem 84%. Ir četrus veidu pensijas: invaliditātes pensijas, pensija apgādnieka zaudējuma gadījumā, izdienas pensijas un vecuma pensijas, uz kurām autore fokusējas šajā pētījumā. VSAA rīcībā esošie dati par Latvijas vecuma pensiju saņēmēju vidējo skaitu reģionos 2009. gadā, liecina, ka visvairāk pensionāru dzīvo Rīgā – 1/3 daļa. Pārējos statistiskajos reģionos pensionāru skaits ir līdzīgs: Pierīgā un Latgalē (16%), Kurzemē (13%), Zemgalē (12%), bet Vidzemē (11%). Ja salīdzina plānošanas reģionus, tad Rīgas reģionā dzīvo gandrīz puse (48%) no kopējā Latvijas pensionāru skaita.

2009. gadā visos reģionos līdzīgi, izņemot Zemgali, ir mazāks skaits pensionāru vecuma grupā 60-64 gadi. Iespējams, ka Zemgalē šajā pensionēšanās perioda grupā, iedzīvotāji saistībā ar bezdarba problēmu reģionā

ir biežāk izvēlējušies priekšlaicīgu pensionēšanos. Visos reģionos, izņemot Rīgas pilsētu, pensionāru skaits, sākot ar 70 gadu robežu, samazinās, bet Rīgā vislielākais pensionāru skaits ir 65-74 gadu vecumā un samazinājums sākas no 75 gadiem.

Pārskatot pensiju apjomu dinamikā, ir jāsecina, ka pensiju vidējais apjoms mēnesī ir strauji palielinājies pēdējos desmit gados (2000.-2009.). 2001. gadā vislielākais skaits Latvijas pensionāru saņēma pensiju robežās no 50 līdz 60 latiem, bet 2007. gadā vairāk kā puse – 100 līdz 150 Ls. 2008. gadā pensiju saņēmējus var iedalīt divās pamatgrupās: 1/3 pensionāru, kas saņēma pensiju robežās no 100 līdz 150 Ls, un vairāk kā puse pensionāru, kas saņēma 150 līdz 200 Ls mēnesī.

Vidējais vecuma pensiju apjoms mēnesī pēdējos trīs gados, salīdzinoši pa reģioniem, ir redzams 11. att.

Avots: autores aprēķini, izmantojot nepublicētus VSAA Statistiskas daļas datus

11. att. Izmaksāto vecuma pensiju vidējais apmērs mēnesī Latvijas reģionos 2007.-2009. gadā.

Visos reģionos pensiju apjoms pēdējos gados ir paaugstinājies aptuveni par 50% 2009. gadā attiecībā pret 2007. gada apjomu. Latgales, Zemgales un Vidzemes reģionā, kuros ir zemāks pensiju vidējais mēneša apjoms (157 līdz 162 Ls); tās paaugstinājums ir nedaudz lielāks, nekā Rīgā, Pierīgas un Kurzemes reģionā, kuros pensionāri saņem vidēji 165 līdz 167 Ls mēnesī. Sievietes visos reģionos līdzīgi saņem aptuveni 10% mazāku pensiju, nekā vīrieši. Jo reģionā ir lielāka vidējā pensija, jo vairāk tā ir diferencēta dzimumu grupās. Vidējais pensijas apmērs 2009. gadā Latvijā sievietēm ir 159 Ls mēnesī, bet vīriešiem – 172 Ls, veidojot atšķirību 13 Ls mēnesī, kas ir vērtējama kā nozīmīga summa, ja pensionārs pārtikai vidēji dienā var atvēlēt 1 līdz 1.50 Ls.

Iedzīvotājiem, ir atšķirīgas iespējas baudīt labu, kvalitatīvu dzīvi. Reģionālās attīstības padziļinātākai izpētei pētījumā tiek sniegts pārskats par pensionāru dzīves kvalitātes rādītājiem, tāpēc nākošā apakšnodaļā tiek analizēts pensionāru patēriņa līmenis Latvijā.

3.2. Patēriņš kā dzīves kvalitātes indikators

Salīdzinot pensionāru patēriņa līmeni vidēji mēnesī uz vienu mājsaimniecības locekli, 2008. gadā ir vērojams, ka pensionāru skaits tiek diferencēts četrās lielākās patēriņa izdevumu grupās: zemākā no tām sasniedz 100 Ls mēnesī (17%) un augstākā – 200 līdz 400 Ls mēnesī (27%). Kopumā 46% pensionāru mēneša patēriņa izdevumi ir mazāki par 150 Ls mēnesī, tātad gandrīz puse no pensionāriem iztiek mēnesī ar mazāku summu nekā valsts noteiktais iztikas minimums (iztikas minimuma patēriņa groza vērtība 2008. gada decembrī sasniedza 168 Ls). Vidējais patēriņš uz vienu pensionāru mēnesī Latvijā 2008. gadā ir 188.66 Ls, savukārt vidējā pensija tajā pašā laika posmā sasniedz 140.79 Ls mēnesī. Tas liecina par to, ka pensionāriem bez pensijas ir arī citi ienākumu avoti, piem., darba alga, palīdzība no ģimenes locekļiem u.c.

Nosacīti var pieņemt, ka vidējais mēneša patēriņš atspoguļo patiesos pensionāru rīcībā esošos ienākumus, kuri tiek izmantoti primāro vajadzību apmierināšanai. Vajadzību apmierināšanas pakāpe nosaka dzīves kvalitātes vērtējumu. Pensionāri 2008. gadā visvairāk tērē pārtikai (vidēji 39%), mājokļa uzturēšanai (vidēji 18%) un medicīnai (vidēji 14%).

Salīdzinot patēriņa struktūru reģionos, Rīgā dzīvojošajiem pensionāriem ir mazākais īpatsvars pārtikai, bet lielākais – mājoklim. Pensionāriem Latgalē ir lielāks pārtikas tēriņu īpatsvars, salīdzinājumā ar citiem reģioniem, bet mājoklim – mazāks. Tas liecina par pārtikas cenu un komunālo maksājumu atšķirību starp reģioniem, jo Rīgā un citās pilsētās ir lētākas pārtikas iegādes iespējas, bet dārgākas mājokļa izmaksas. Par atšķirībām (vidēji 10% robežās) starp pensionāru patēriņa izdevumiem pilsētā, salīdzinot ar lauku teritorijās dzīvojošiem pensionāriem, liecina vidējie patēriņa izdevumi mēnesī uz vienu mājsaimniecības locekli (sk. 12. att.). Kopumā pilsētās, kā arī Rīgā un Pierīgā, vidējie patēriņa izdevumi uz vienu pensionāru mēnesī ir nedaudz augstāki, nekā citos reģionos. Viszemākais patēriņa līmenis mēnesī uz vienu pensionāru ir vērojams Latgalē (vidēji 163.10 Ls mēnesī), kas ir par 30% zemāks, nekā Rīgā un par 19% zemāks, nekā vidēji pārējos plānošanas reģionos.

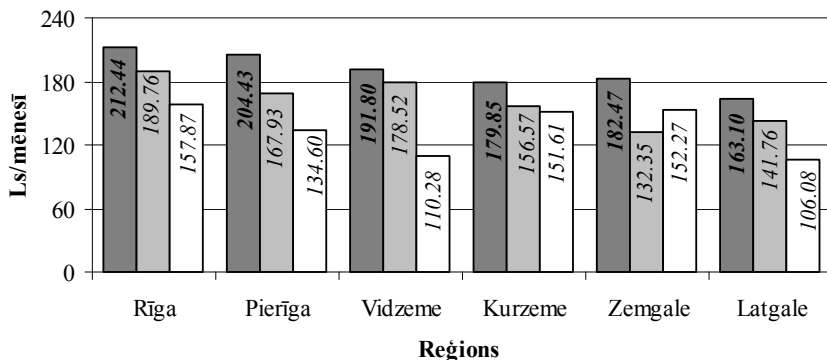
Promocijas darba sociāli ekonomiskā teorētiskā pieeja paredz objektīvā dzīves līmeņa un subjektīvās labklājības mijiedarbības izpēti (sk. 12. att.).

Latvijā 1/3 pensionāru sevi vērtē kā nabadzīgus un uz nabadzības sliekšņa esošus. Visretāk šādu vērtējumu sniedz Kurzemes pensionāri, bet visbiežāk – Rīgas pensionāri.

Rīgas pensionāriem ir augstāki dzīves standarti, jo

- vidējais patēriņš tiem, kas domā, ka ir turīgi un dzīvo labi, ir par 21% augstāks, nekā vidēji Latvijā;
- vidējais patēriņš tiem, kas domā „esam nabadzīgi”, ir par 12% augstāks, nekā vidēji Latvijā;
- četri no desmit Rīgas iedzīvotājiem uzskata, ka dzīvo nabadzīgi vai uz nabadzības sliekšņa, lai gan vidējais patēriņš ir visaugstākais starp

Latvijas reģioniem un arī tiem, kuri dzīvi vērtē kā nabadzīgu un uz tās robežas esošu, ir augstākais patēriņa līmenis Latvijā, salīdzinot ar citiem reģioniem.

- objektīvais dzīves līmenis - vidējais patēriņš mēnesī uz 1 mājsaimniecības locekli, vidēji reģionā
- ▒ patēriņš atkarībā no pensionāra mājsaimn. subjektīvā vērtēj. "esam uz nabadzības sliekšņa"
- patēriņš atkarībā no pensionāru mājsaimniecības subjektīvā vērtējuma "esam nabadzīgi"

Avots: autores pētījums, izmantojot CSP MBA anonimizētu datu bāzi

12. att. Patēriņa izdevumi uz 1 vienu pensionāru mājsaimniecības locekli mēnesī atkarībā no objektīvā dzīves līmeņa un subjektīvā ekonomiskās situācijas vērtējuma Latvijas reģionos 2008.gadā (Ls; n=1550).

Kurzemē 7.6% pensionāru uzskata, ka dzīvo turīgi un labi ar 74% (212.38 Ls) mazākiem patēriņa izdevumiem, nekā Rīgā, kur 6.6% labi dzīvojošo pensionāru vidējais patēriņš mēnesī ir 368.87 Ls.

Vidēji Latvijā patēriņa izdevumu atšķirība gradācijā „nabadzības sliekšnis” un „nabadzība” ir 15%, bet vidēji par 34% (141.11 Ls) mazāki patēriņa izdevumi ir pensionāriem, kuri uzskata, ka ir nabadzīgi, salīdzinot ar vidējo patēriņa līmeni uz 1 mājsaimniecības locekli mēnesī (188.66 Ls).

Latgalē un Vidzemē ir viszemākais patēriņš tiem pensionāriem, kas vērtē, ka dzīvo nabadzīgi (sk. 12. att.); salīdzinoši Rīgas, Zemgales un Kurzemes reģionā šai grupai piederošie, tērē par 42.3% vairāk, nekā Latgalē un Vidzemē. Tātad diferenciacija patēriņa izdevumos starp reģioniem ir gan ar materiālo stāvokli apmierinātajiem pensionāriem, gan arī tiem, kas sevi uzskata par nabadzīgiem, un tāpēc var apgalvot, ka dzīves kvalitāte ir mērāma, izmantojot kā objektīvos, tā subjektīvos elementus, jo pensionāri ar augstāku patēriņa līmeni var savu dzīves kvalitāti vērtēt kritiskāk, nekā tie, kuriem ir zemākas patēriņa iespējas, bet pieticīgāki dzīves standarti.

Padziļinātākai izpētei autore noskaidro sakarību starp kopējiem patēriņa izdevumiem un izdevumiem pārtikai uz 1 pensionāru (sk. 3. tab.).

Salīdzinot sakarību starp kopējiem patēriņa izdevumiem un patēriņa izdevumiem pārtikai uz 1 pensionāru vidēji Latvijā, pilsētās un laukos, kā arī atsevišķi pa reģioniem 2008. gadā (3. tabula), ir jāsecina, ka, izņemot Zemgales reģionu, kur korelācija ir vāja, pārējās teritorijās korelācija ir vidēji cieša.

**Sakarība starp kopējiem patēriņa izdevumiem un izdevumiem pārtikai uz
1 pensionāru mājsaimniecībā vidēji Latvijā 2008. gadā**

Reģioni	Konstanšu vērtības (Ls)	Regresijas koeficients	Korelācijas koeficients
Rīga	33.00	0.151	0.636
Pierīga	46.45	0.111	0.516
Vidzeme	41.23	0.131	0.513
Kurzeme	29.76	0.179	0.632
Zemgale	46.96	0.089	0.420
Latgale	31.04	0.201	0.578

Avots: autores pētījums, izmantojot CSP MBA anonimizētu datu bāzi

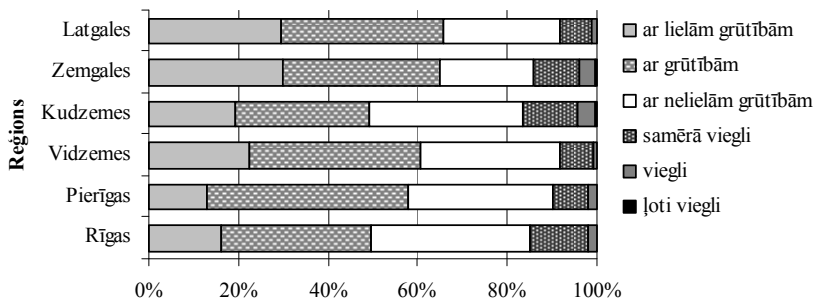
Var apgalvot ($p=95\%$), ka pārtikas patēriņš uz vienu pensionāru mēnesī vidēji Latvijas pilsētās svārstās no 37.14 Ls līdz 45.39 Ls, salīdzinoši laukos – no 24.11 Ls līdz 40.48 Ls. Latvijā vidējais pārtikas patēriņš ir 39.71 Ls mēnesī, bet regresijas koeficients 0.133 norāda uz pārtikas izmaksu pieaugumu, tātad vajadzību (atkarības no kopējiem patēriņa izdevumiem) pieaugumu. Regresijas koeficienta rezultāti uzrāda, ka vairāk līdzekļu pārtikai ir nepieciešams Latgalē (0.201), Kurzemē (0.179) un kopumā laukos (0.189), tāpēc arī Kurzemē (29.76 Ls/mēn.), Latgalē (31.04 Ls/mēn.) un kopumā laukos (32.29 Ls/mēn.) pensionāri pārtikai var atļauties tērēt aptuveni 1 Ls dienā. Arī Rīgā izdevumi pārtikai (33.00 Ls/mēn.) ir pieticīgi, jo mājokļa izmaksas sastāda lielāku īpatsvaru (21%), kā citos reģionos, un pensionāri izmanto metropoles iespējas iegādāties lētāku uzturu. Zemgalē (46.96 Ls) un Pierīgā (46.45 Ls) pārtikai pensionāri tērē visvairāk – aptuveni 1.50 Ls dienā.

Raksturojot pensionāru patēriņu reģionos, ir jāsecina, ka starp kopējiem patēriņa izdevumiem un izdevumiem mājoklim pastāv vāja korelācija, izņemot Vidzemi ($R=0.549$), kura uzrāda vidēji ciešu korelāciju, tāpēc runa ir tikai par tendenci. Vislielākie izdevumi mājoklim uz vienu pensionāru vidēji mēnesī ir Pierīgā (23.97 Ls) un Zemgalē (21.71 Ls), savukārt divas reizes mazāks patēriņš ir Latgalē (11.41 Ls), kā arī otrs mazākais patēriņš ir Vidzemē (14.26 Ls). Regresijas koeficients izskaidro, ka visos reģionos ir samērā maza mājokļa izdevumu atkarība no kopējiem patēriņa izdevumiem.

Kopumā ir jāsecina, ka Latgalē dzīvojošajiem pensionāriem ir viszemākās patēriņa iespējas, kas atbilst zemākajam pensiju apjomam un izskaidro to, ka 2/3 pensionāru atrodas zemākā līmeņa rīcībā esošo ienākumu un patēriņa kvintilēs.

3.3. Pensionāru materiālais nodrošinājums

Subjektīvās ekonomiskās grūtības ir plaši izmantots indikators ES dzīves kvalitātes apsekojumos, kas atspoguļo mājsaimniecības „spēju savilkt galus kopā” (sk. 13. att.).

Avots: autores pētījums, izmantojot CSP EU-SILC anonimizētu datu bāzi

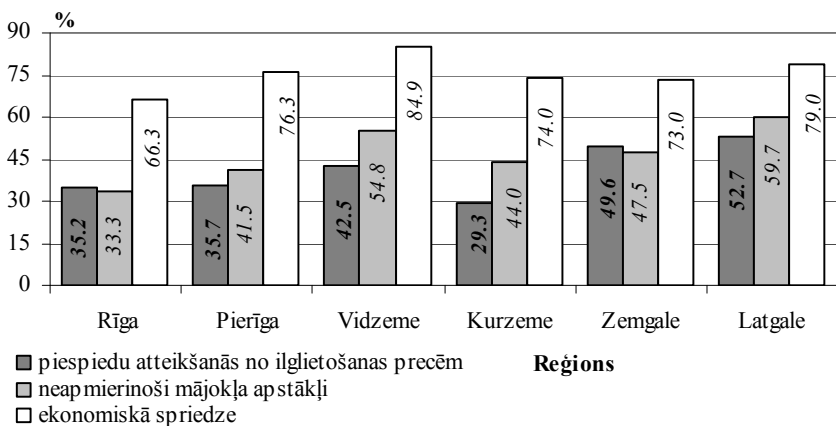
13. att. Pensionāru „Spēja savilkt galus kopā” Latvijas reģionos 2007. gadā (n=1971).

Ja pensionārs vērtē, ka ir grūti vai ļoti grūti finansiāli iztikt, tad uzskata, ka māsājniecība cieš no ekonomiskām grūtībām. Vairākums (92-94%) Latvijas pensionāru visos reģionos cieš no ekonomiskajām grūtībām. Rīgā, Pierīgā un Zemgalē ekonomiskās grūtībās nonākušu pensionāru skaita īpatsvars ir nedaudz mazāks (81-85%). Ļoti maz ir pensionāru, izņemot Zemgali un Kurzemi (0.4%), kuri ļoti viegli „spētu savilkt galus kopā”. Astoņiem no desmit pensionāriem vidēji visā Latvijā papildus finansiālo slogu rada norēķini par mājokli – Gandrīz pusei pensionāru Latgalē (47%) un Zemgalē (44%) tas sagādā lielas grūtības, bet citos reģionos – aptuveni trešajai daļai. Lai arī Latgalē ir vismazākais komunālo maksājumu īpatsvars pensionāru patēriņa izdevumos, tomēr, ņemot vērā zemo patēriņa kopējo līmeni, pensionāri šajā reģionā izjūt mājokļa izmaksas kā lielas finansiālas grūtības.

Latvijā 13% no pensionāriem ir veikuši kādus pirkumus uz kredīta vai arī ir uzņēmušies kredītsaistības. Astoņiem no desmit pensionāriem kredītu atmaksa sagādā grūtības. Salīdzinot pa reģioniem Vidzemes (48%) un Zemgales (44%) pensionāriem tas sagādā vislielākās grūtības. Visveiksmīgāk par kredītsaistībām spēj norēķināties Rīgas (35%) un Kurzemes (29%) pensionāri.

Materiālā nenodrošinātība tiek definēta kā piespiedu atteikšanās no precēm un pakalpojumiem, kuri ir izmantojami pamatvajadzību apmierināšanai. Vairāk kā 2/3 Latvijas pensionāru ir spiesti atrasties *ekonomiskās spriedzes situācijā*, bet visaugstākā spriedze skar Vidzemē dzīvojošus pensionārus. Vidēji vairāk kā 1/3 ir neapmierinoši mājokļa apstākļi un finansiāla nespēja iegādāties ilgliešanas preces (sk. 14.att.).

Visi trīs indikatori, kas ir analizēti 14. att. ir vienlīdz nozīmīgi pensionāru dzīves kvalitātes aspekti, kas raksturo nodrošinājumu ar primārajām vajadzībām. Kopumā jāsecina, ka visvairāk materiāli nenodrošināti ir Latgalē un Vidzemē dzīvojošie pensionāri.

Avots: autores pētījums, izmantojot CSP EU-SILC anonimizētu datu bāzi

14. att. **Materiālā nenodrošinātība pensionāru māsaimniecībās**

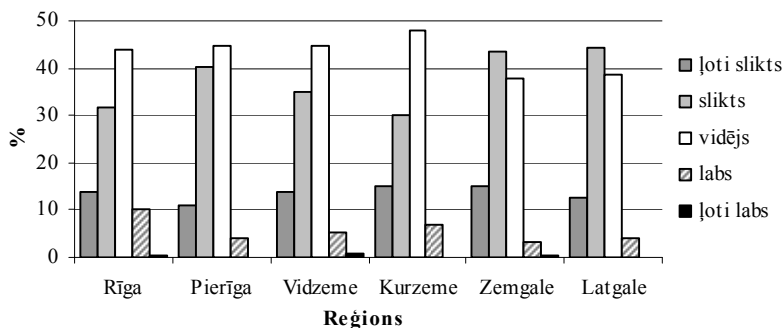
Latvijas reģionos 2007. gadā (n=1971).

Vidzemē četri, bet Latgalē un Zemgalē pieci pensionāri no desmit, līdzekļu trūkuma dēļ, nevar iegādāties kādu no šādām precēm: telefonu, krāsu televizoru, veļas mazgājamo mašīnu vai vieglo automobili. Vidzemes (54.8%) un Latgales (59.7%) reģionā visvairāk pensionāru dzīvo nepiemērotā vai nelabiekārtotā mājoklī, salīdzinoši ar Rīgu, kur pensionāri divas reizes retāk ir neapmierināti ar mājokļa apstākļiem. Materiālo nenodrošinātību vēl vairāk paspildgina tas, ka 92% Latgalē un Vidzemē dzīvojošie tikai ar grūtībām „spēj savilkt galus kopā”. Vai materiālā nenodrošinātība ietekmē arī veselīgu dzīves veidu, tiek noskaidrots nākošajā apakšnodaļā.

3.4. Vide un veselība kā pensionāru dzīves kvalitātes rādītāji

Raksturojot veselību un vidi, kā dzīves kvalitātes rādītājus, ir jāakcentē to savstarpējā saistība. Nepiemērotā fiziskā vidē pensionārs nevar baudīt veselīgu dzīves veidu. Priekšstatus par vispārējā veselības stāvokļa pašvērtējumu pensionāru skatījumā 2007. gadā dažādos Latvijas reģionos sniedz 15. att. apkopotā informācija.

Pensionāri apgalvo, ka veselības pasliktināšanās pati par sevi ir apstākļi, ar ko pensionāriem savā vecumā nākas samierināties. Dzīves kvalitātes faktoru izpētē veselības jomā parādās atšķirība starp fiziskās un garīgās veselības vērtējumiem, garīgo pašsajūtu vērtējot augstāk. Vairāk kā 2/3 pensionāru visos reģionos vienlīdzīgi savu kopējo veselības stāvokli vērtē kā vidēju un sliktu. Nedaudz biežāk slikti savu veselību vērtē Zemgalē (58.6%) un Latgalē (56.9%) dzīvojošie pensionāri. Labu veselību biežāk bauda Rīgā (10%) dzīvojošie pensionāri, kuriem ir lielākas izvēles iespējas apmeklēt profesionālākus ārstus un veikt preventīvus pasākumus veselības uzturēšanai.

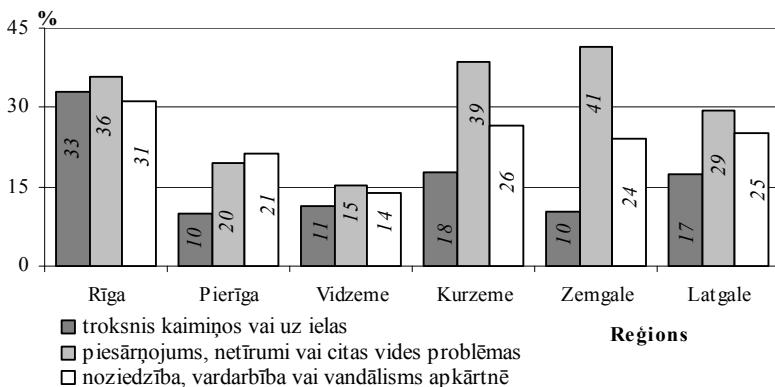

Avots: autores pētījums, izmantojot CSP EU-SILC anonimizētu datu bāzi

15. att. Vispārējā veselības stāvokļa pašvērtējums pensionāru skatījumā Latvijas reģionos 2007. gadā (n=2492).

Visos reģionos vienlīdz seši līdz septiņi pensionāri no desmit sirgst ar kādu nopietnu slimību. Hroniskas (ieilgušas) slimības ierobežo pensionāru fiziskās aktivitātes, kas ir nopietns drauds pensionāra labsajūtai, jo veci cilvēki bieži uzsver alkas pēc patstāvības, lai nejustos kādam par nastu. Tomēr 2/3 Latvijas pensionāru aktivitāšu ir stipri vai daļēji ierobežotas veselības dēļ. Stipri ierobežojumi ir trijiem no desmit Kurzemes pensionāriem. 2007. gadā Latvijā vidēji trijiem no desmit pensionāriem ir bijusi tāda reize, kad viņš nav varējis apmeklēt ārstu. Biežāk tas ir atgadījies Latgales (38%) pensionāriem, bet visretāk – Vidzemē (21%). Trešā daļa Latvijas pensionāru, ar kuriem tas ir gadījies, vizīti pie ārsta nevarēja atļauties, jo tas ir pārāk dārgi (Zemgalē un Latgalē tādi bija katrs septītais).

Raksturojot pensionāru tuvāko *fizisko dzīves vidi*, ir jāsecina, ka visbiežāk pensionārus uztrauc vides piesārņojums (sk. 16. att.).

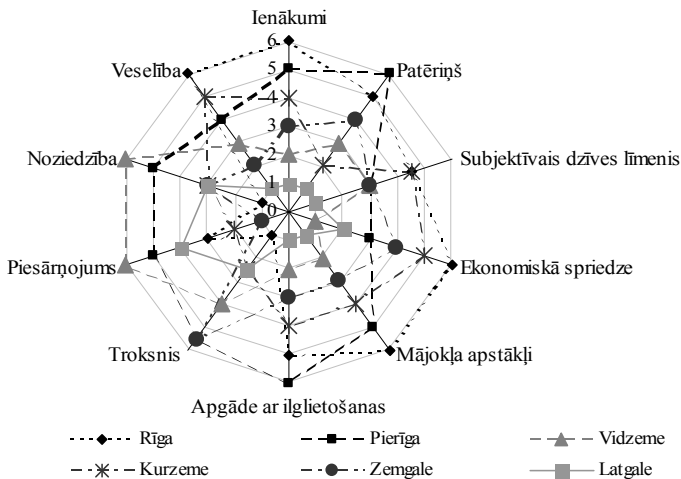
Avots: autores pētījums, izmantojot CSP EU-SILC anonimizētu datu bāzi

16. att. Apkārtējās vides problēmas pensionāru skatījumā Latvijas reģionos 2007. gadā (n=1971).

Viena ceturrtā daļa Latvijas pensionāru aktualizē noziedzības līmeni kā problēmu savā tuvākajā apkārtnē, bet viena piektā daļa – troksni kaimiņos vai uz ielas. Četri no desmit Zemgales un Kurzemes pensionāriem ir neapmierināti ar piesārņojumu savā dzīves vietā. Rīgā ievērojami biežāk kā citos reģionos – viena trešā daļa pensionāru ir neapmierināti ar troksni uz ielas un noziedzības līmeni. Pierīga un Vidzeme pensionāru skatījumā ir vispievilcīgākā un atbilstošākā dzīves vieta veiksmīgai novecošanai.

Autore visus reģionu dzīves kvalitātes raksturojošos rādītājus novērtēja, ranžējot katru saistībā ar dzīves kvalitāti (6 punkti ir augstākais, bet 1 – zemākais vērtējums attiecībā pret pensionāru dzīves kvalitāti). Kopumā var secināt, ka Latgalē (84 punkti) un Vidzemē (118 punkti) ir viszemākie dzīves kvalitāti raksturojošie rādītāji, bet Rīgā (160 punkti) un Pierīgā (145 punkti) rādītāji ir nedaudz augstāki, kā Kurzemē (140 punkti) un Zemgalē (131 punkts).

Sastrukturējot pensionāru dzīves kvalitātes rādītājus grupās un atkārtoti saranžējot katras grupas punktu kopējo skaitu, rezultātus var demonstrēt grafiski (17.att.).

Avots: autores pētījums, izmantojot CSP EU-SILC anonimizētu datu bāzi

17.att. Pensionāru dzīves kvalitātes salīdzinājums raksturojošo rādītāju grupās Latvijas reģionos 2007. un 2008. gadā (pēc rādītāju ranžējuma).

Ienākumi, ekonomiskā spriedze, mājokļa apstākļi un veselība ir rādītāji, kuros Rīgā dzīvojošiem pensionāriem ir iespējas baudīt labāku dzīvi, salīdzinoši ar citiem reģioniem.

Pierīgas statistiskajā reģionā ir otrais labākais rādītājs saistībā ar patēriņu un fizisko un sociālo vidi, kurā pensionāri dzīvo, bet trešais labākais rādītājs – analizējot materiālo nodrošinājumu un veselību. Kurzemes reģionā ir otrais labākais vērtējums materiālajam nodrošinājumam un veselībai, savukārt, Vidzemē ir visaugstāk novērtēta sociālā un dabas vide.

4. PENSIONĀRU DZĪVES KVALITĀTES IZPĒTE ZEMGALES REĢIONĀ

Nodaļā 26 lapas, 12 attēli un 6 tabulas.

Nodaļā tiek identificēti pensionāru dzīves kvalitāti ietekmējošie faktori, un mērīta pensionāru subjektīvā dzīves kvalitāte, pamatojoties uz Zemgales reģiona piemēra analīzi. Bez tam tiek aprobežta autore izstrādāta (izlūkpētījumos vairākkārtīgi pārbaudīta) dzīves kvalitātes novērtējuma metodika, kurā tiek pielietotas divas pieejas: kopējais dzīves kvalitātes vērtējums 10 ballu skalā un Dānijā izstrādāta dzīves kvalitātes integrētā teorija. Rezultātā tiek noskaidrots dzīves kvalitātes vērtējums laika un telpas dimensijā, kā arī pensionāru rīcībspēja un nākotnes vēlmes dzīves kvalitātes paaugstināšanā.

4.1. Pensionāru priekšstati par dzīves kvalitāti un to ietekmējošie faktori

Pētot pensionāru priekšstatus par dzīves kvalitāti un jomām, kas to visvairāk ietekmē, tiek veikta faktoru analīze, izmantojot Zemgales reģiona pensionāru standartizētās intervijās iegūto informāciju.

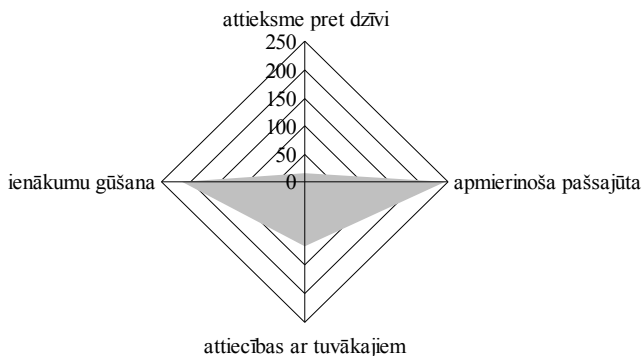
Sākotnēji, veidojot korelācijas matricu un neierobežojot faktoru skaitu, no 21 faktora summāri tika izdalīti 7 faktori. Iztalējot faktoru rotācijas rezultātus, autore uzskatīja par nepieciešamu atkārtot faktoru rotāciju, ierobežojot to līdz 4 faktoriem, jo mērķis ir noskaidrot pensionāru dzīves kvalitāti ietekmējošos būtiskākos faktorus. Rezultātā KMO (*Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy*) adekvātās izvēles kritērijs ir 0.722, kas nosaka, ka summāro faktoru izveides adekvātums ir pieņemams (Наследов, 2005); to apstiprina arī kritērija statistiskā ticamība (*Barllett's Test of Sphericity parāda Sig. 0.000*). Kopējā izskaidrotajā dispersijā parādās, ka 1. faktors izskaidro 10.9%, 2. faktors – 10.5%, 3. faktors – 10.3% un 4. faktors – 10.2% no kopējās variācijas. Faktoru rotēšanas matrica atspoguļo nosacītus korelācijas koeficientus, ar kuriem pētāmajām pazīmēm sakarība ir visciešāk saistīta. Tāpēc tiek interpretētas šādas faktoru grupas: ienākumu gūšana, apmierinoša pašsajūta, attiecības ar tuvākajiem un attieksme pret dzīvi.

Pētījumā tiek noskaidrotas arī Zemgales reģiona pensionāru ar dzīves kvalitāti saistīto jauno un papildus mainīgo faktoru saistība ar dažādām demogrāfiskajām pazīmēm. Ar salīdzinošo (*Crosstabs*) tabulu palīdzību tiek atrastas sakarības starp jaunajiem mainīgajiem: attieksmes, pašsajūtas, attiecību un ienākumu faktoru grupām un tādiem saistītajiem mainīgajiem, kā pensionāru dzīves vieta, pilsētas vai lauku teritorija, dzimums, mājsaimniecības tips, izglītība un dzīves kvalitātes pašvērtējums. Rezultātā var izdarīt secinājumus, ka pie 95% līdz 99% ticamības ir vērojamas tādas tendences, ka sakarības eksistē

- starp attieksmes faktoru grupu un pilsētas vai lauku teritoriju (Cramer's V vērtība 0.173), vai dzīves vietu (Cramer's V vērtība 0.168);

- starp pašsajūtas faktoru grupu un izglītību (Cramer's V vērtība 0.160) vai dzīves kvalitātes pašvērtējumu (Cramer's V vērtība 0.128);
- starp attiecību faktoru grupu un mājsaimniecības tipu (Cramer's V vērtība 0.235) vai dzīves kvalitātes pašvērtējumu (Cramer's V vērtība 0.127);
- starp ienākumu faktoru grupu un izglītību (Cramer's V vērtība 0.179).

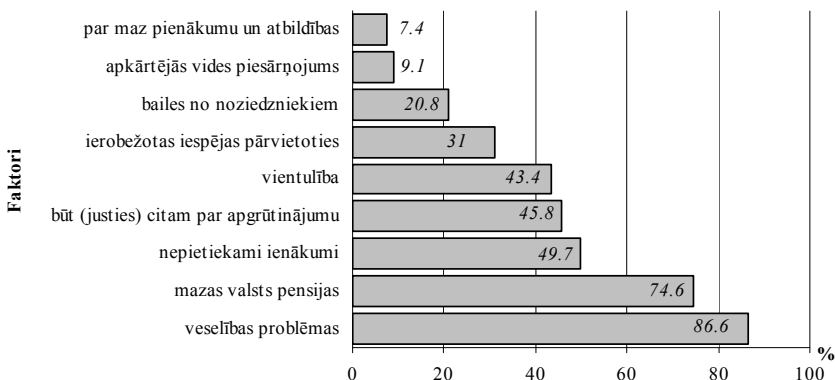
Padziļinātākai analīzei autore salīdzina faktoru analīzes rezultātā iegūtās faktoru grupas (kurās ir ietverti šobrīd nozīmīgākie pensionāru dzīves aspekti) ar aptaujas atvērtajā ievada jautājumā iegūto informāciju, kur pensionāriem tika lūgts paust savus priekšstatus par labu dzīvi un brīžiem, kuros visbiežāk pārņem sajūta, ka ir laba dzīve. Aptaujā iegūtās atbildes tika kodētas pēc tajās minēto atslēgas vārdu biežuma un strukturētas faktoru analīzē interpretētajās jaunizveidotajās faktoru grupās (rezultāti ir apkopoti 18. att.). *Pašsajūtas faktoru grupa* ir visnozīmīgākā pensionāru dzīves kvalitātē, jo aptver gan veselību, gan labklājības pakāpi saistībā ar apmierinošiem mājokļa apstākļiem, atpūtu un drošību. Otra, nozīmīguma ziņā ļoti līdzīga, ir *ienākumu faktoru grupa*, kur visbiežāk tiek minēti pietiekoši līdzekļi pensionāru vajadzību apmierināšanai. *Attiecību faktoru grupā* kā galvenās dzīves kvalitāti paaugstinošās vērtības dominē pensionāru sociālie kontakti ar bērniem un mazbērniem, satiecība un labestība ģimenē. Zemgales reģiona aptaujā pensionāriem arī pašiem tika lūgts atzīmēt faktorus, kuri cilvēkam, kļūstot vecākam, būtu jāuztver visnopietnāk (sk. 18. att.)

Avots: autores pētījums, izmantojot Zemgales aptaujas datu bāzi (2009)

18. att. Zemgales reģiona pensionāru priekšstatus par labu dzīvi minēto atslēgas vārdu biežuma sadale faktoru grupās, 2009. gadā (n=461).

Deviņi no desmit pensionāriem uzskata (sk. 19. att.), ka nozīmīgākā novecošanas procesā ir veselība, septiņi no desmit akcentē mazas pensijas un katrs otrais – nepietiekamus ienākumus.

Avots: autore's pētījums, izmantojot Zemgales aptaujas datu bāzi (2009)

19. att. **Nozīmīgākie faktori novecošanas procesā Zemgales reģiona pensionāru pašvērtējumā 2009. gadā** (n=461).

Gandrīz puse no pensionāriem uzskata, ka nevēlas justies citiem par apgrūtinājumu, būt vientuļi. Tāds ir pašu pensionāru dzīves kvalitāti ietekmējošo faktoru vērtējums.

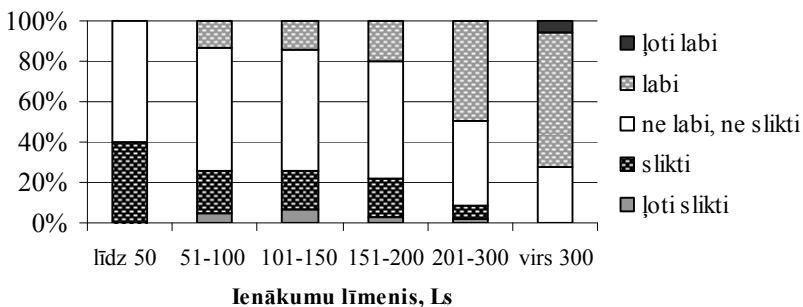
Apkopojot iepriekšminēto faktoru grupu kombināciju ar kvalitatīvo informāciju, izlūkošanas pētījumos gūto informāciju, kā arī pašu pensionāru viedokli par nozīmīgākajiem faktoriem novecošanas procesā, ir jāsecina, ka pensionāru dzīves kvalitātes vērtējumu visbūtiskāk ietekmē materiālais nodrošinājums, veselība un ģimenes atbalsts. Pensionāru labas dzīves ietekmējošo faktoru izpēte no 2006. līdz 2009. gadam apliecina, ka materiālais nodrošinājums, t.sk., patēriņa iespējas ir nozīmīgs dzīves kvalitāti raksturojošs rādītājs gan valsts ekonomiskās krīzes laikā, gan arī agrāk.

4.2. **Prioritāro dzīves kvalitāti ietekmējošo faktoru mērījumi Zemgales reģionā**

Autore analizē Zemgales reģiona aptaujā iegūto informāciju, raksturojot faktorus, kas tiek uzskatīti par prioritāriem pensionāriem.

Ienākumu faktors. Pensionāru dzīves kvalitāti ietekmē ienākumu līmenis (sk. 20. att.).

Var apgalvot ($p=99\%$), ka 2/3 pensionāru Zemgalē patēriņa līmenis uz 1 mājsaimniecības locekli ir no 101 līdz 200 Ls/mēn. un atbilstoši visbiežāk (43%) savu dzīves kvalitāti vērtē kā vidēju, bet trīs reizes retāk – kā sliktu vai labu. Apmēram 11% pensionāru patēriņa līmenis ir līdz 100 Ls/mēn. un viņi biežāk to vērtē kā sliktu un vidēju, bet 17% patēriņa līmenis ir virs 200 Ls un pensionāri to vērtē kā vidēju un labu. Tātad tie, kam ir zemāki ienākumi, biežāk dzīves kvalitāti vērtē zemāk.

Avots: autore's pētījums, izmantojot Zemgales aptaujas datu bāzi (2009)

20. att. Pensionāru dzīves kvalitātes vērtējums dažādās ienākumu līmeņu grupās Zemgales reģionā, 2009. gadā

(n=461, vidējie ienākumi uz 1 māsasaimniecības locekli mēnesī, Ls).

Pētījumā tika noskaidrots, kādai būtu jābūt pensijai, lai varētu realizēt cilvēka cienīgu dzīvi. Kopumā 43.4% no aptaujātajiem pensionāriem uzskata, ka cilvēka cienīga dzīve ir iespējama ar pensijas apjomu 201-300 Ls/mēn., bet 35.1% uzskata, ka ar 301-400 Ls/mēn. Pensionāri ir ļoti pieticīgi savās vēlmēs, jo var secināt, ka cilvēka cienīga dzīve pensionāriem saistās ar iespējam apmierināt minimālās primārās vajadzības. Par to liecina atbildes uz jautājumu par spēju „savilkt galus kopā”, kur 44.7% pensionāru uzskata, ka tad ir jābūt ienākumiem no 201 līdz 300 Ls mēnesī.

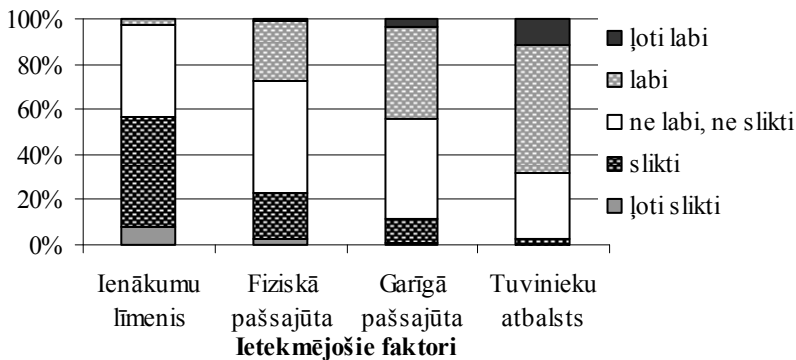
Pašsajūtas faktoru autore identificē ar veselību. Tomēr pētījumā bija svarīgi noskaidrot arī kā pensionāri tiek galā ar dažādiem ikdienišķiem pienākumiem. Pensionāri visās vecuma grupās lielāko daļu darbus veic paši, izņemot auto vadīšanu, darbu dārzā un mājokļa ģenerāltīrīšanu. Jo vecāks pensionārs, jo darbi biežāk tiek deleģēti kādam palīgam, omēr lielākā daļa 80 gadu un vecāki pensionāri veica patstāvīgi ikdienas mājokļa uzkopšanu.

Būtisks pašsajūtas faktors ir *ārpus mājokļa pavadītais laika daudzums*. Līdz 3 stundām ārpus mājokļa uzturas 46% pensionāru, no 3 līdz 6 stundām – 36.2%, bet 2.2% ir ierobežoti un netiek ārpus mājokļa. Salīdzinot pavadīto laiku ārpus mājokļa ar dzīves kvalitātes vērtējumu, ir jāsecina, ka, jo vairāk stundas pensionārs atrodas ārpus mājokļa, jo biežāk viņš dzīves kvalitāti vērtē kā labu un ļoti labu, un apgriezti proporcionāli – jo mazāk uzturas ārpus mājokļa, jo biežāk dzīves kvalitāti vērtē zemu. Tātad dzīves kvalitāti ietekmē pensionāra mobilitātes iespējas.

Raksturojot *veselības pašvērtējumu*, ir jāsecina, ka puse Zemgales pensionāru *fiziski* jūtas vidēji, 1/4 – labi, bet 1/5 – slikti. Tikai 1-2% no aptaujātajiem ir atbildējuši, ka jūtas ļoti labi vai ļoti slikti. Savukārt, vērtējot *garīgo pašsajūtu*, aptuveni 40% jūtas vidēji, bet otri 40% – labi. Tikai 12% jūtas slikti un ļoti slikti. Tātad garīgi pensionāri jūtas labāk, nekā fiziski.

Attiecību faktors. Saikne ar ģimeni ir viens no vecu cilvēku subjektīvās dzīves kvalitātes aspektiem. Vecie cilvēki vēlas būt noderīgi un joprojām sniegt arī savu atbalstu bērniem, kas rada viņiem gandarījuma sajūtu, tomēr dažkārt savstarpējais atbalsts izpaužas vēlmē saudzēt bērnus – nekļūt tiem par apgrūtinājumu.

Lai pārliecinātos, kuri no trīs prioritārajiem dzīves kvalitātes faktoriem ir pozitīvi un kuri – negatīvi ietekmējoši, autore tos savstarpēji salīdzina (21. att.).

Avots: autores pētījums, izmantojot Zemgales aptaujas datu bāzi (2009)

21. att. **Nozīmīgākie dzīves kvalitāti ietekmējošie faktori pensionāru vērtējumā Zemgales reģionā, 2009. gadā (n=461).**

Rezultāti parāda pensionāru apmierinātību (68.3%) ar sev tuviem un nozīmīgiem cilvēkiem, garīgo pašsajūtu (44.2%), savukārt neapmierinātību – ar ienākumu līmeni savu vajadzību apmierināšanai (56.4%). Jo augstāks ir dzīves kvalitātes vērtējums, jo biežāk ģimene tiek novērtēta pozitīvi, jo zemāks – jo biežāk ienākumu līmenis ir novērtēts negatīvi.

Analizējot *pašsajūtas saikni ar dzīves kvalitāti*, ir jāsecina, ka tas ir vairāk pozitīvi ietekmējošs faktors, jo lielākā daļa pensionāru, kas jūtas labi un ļoti labi garīgi, dzīves kvalitāti vērtē augstu, un puse pensionāri, kas arī fiziski jūtas labi un ļoti labi – arī dzīves kvalitāti vērtē labi un ļoti labi.

4.3. Dzīves kvalitātes integrētās izpētes pieejas pielietojuma rezultāti

Autore pētījumā pielieto dzīves kvalitātes integrēto teorētisko pieeju un salīdzina to ar dzīves kvalitātes skaitliskās skalas kopvērtējumu, izvirzot pieņēmumu, ka ir jābūt atšķirībai starp abu pieeju rezultātiem. *Pirmā pieeja:* pensionāram vienā jautājumā lūdz novērtēt 10 ballu skalā (1-zemākais novērtējums, 10-augstākais novērtējums) savu kopējo apmierinātību ar dzīvi, ko parasti definē kā dzīves kvalitātes kopvērtējumu. *Otrā pieeja:* ļauj atstāties dažādos jautājumos noskaidrot pensionāra vērtējumu 5 ballu skalā (1-zemākais novērtējums, 5-augstākais novērtējums) par katru integrētās teorijas elementu: labklājību, apmierinātību ar dzīvi, laimi, dzīves jēgu, līdzsvarotību, vēlmēm un sapņiem, vajadzību apmierināšanu, objektīvajiem faktoriem. Objektīvo faktoru

elementu novērtējumā ir iekļauti nozīmīgāko pensionāru dzīves kvalitāti ietekmējošo rādītāju: materiālā nodrošinājuma, veselības stāvokļa un saiknes ar ģimeni vai draugiem un kaimiņiem – pašvērtējums.

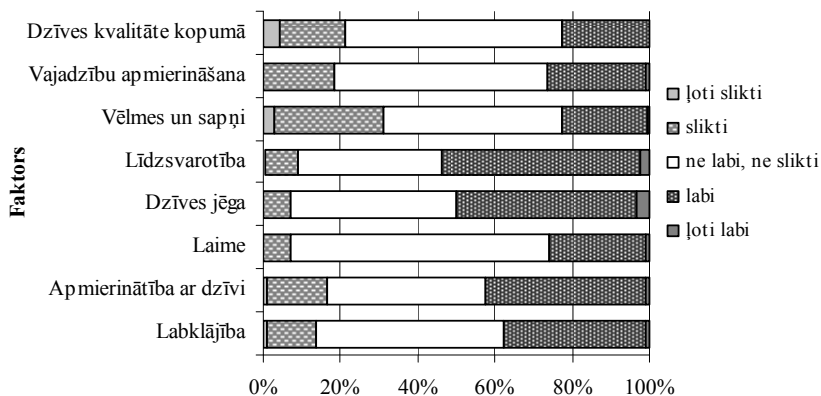
Ordināro skalu salīdzināmībai 10 ballu novērtējuma skala tiek transformēta par 5 ballu skalu, kur katram vērtējumam atbilst dzīves kvalitāte 2 ballu robežās, piem., „loti labi” atbilst 9 un 10 ballēm, „labi”, 7 līdz 8 ballēm utt.

Salīdzinot dzīves kvalitātes kopvērtējumu ar astoņiem dzīves kvalitātes integrētās teorijas elementu vērtējumiem, atklājas, ka tie ir līdzīgi, bet tomēr nesakrīt. Puse pensionāru Zemgalē augstu vērtē savu dzīves jēgu un līdzsvarotību, kas raksturo pašu dziļāko – eksistenciālo dzīves kvalitāti. Un tie ir pozitīvi raksturojami rādītāji, jo dzīves jēga patiesībā ir saistīta ar indivīda sūtību un misiju šai pasaulē, bet līdzsvarotība – ar bioloģisko dzīves kārtību. Tātad pašā dziļākajā būtībā Zemgales pensionāri ir apmierināti ar dzīvi, jo negatīvie vērtējumi šiem elementiem sasniedz tikai 7-9%. Tomēr 31.2% pensionāru nevar piepildīt savas vēlmes un sapņus.

Vislīdzīgākie rezultāti parādās Zemgales reģiona pensionāru dzīves kvalitātes kopvērtējumā un integrētās teorijas elementa – vajadzību apmierināšanas vērtējumā. Šī tendence pierāda vajadzību teorijas pielietojuma izvēles pamatotību pensionāru dzīves kvalitātes vērtējumā, jo vērtējumi neatšķiras, un vienkāršoti var uzskatīt, ka dzīves kvalitātes līmenis ir vienāds ar vajadzību apmierināšanas līmeni.

Lai precīzāk salīdzinātu abas dzīves kvalitātes vērtēšanas pieejas, autore izveido divus koeficientus katram anonimizētajam pensionāram. Gan dzīves kvalitātes kopvērtējuma rezultāti, gan katrs integrētās pieejas elements tiek nonormēti attiecībā pret 0, iegūstot vērtību intervālā -2; +2. Pieņemot, ka visiem elementiem ir vienāda nozīme attiecībā pret kopvērtējumu, tiek izveidots summārais dzīves kvalitātes integrētais koeficients. Transformēto koeficientu sakarības pārbaudei tiek pielietota lineārās regresijas analīze. Ar apgalvot ($p=99\%$), ka pastāv vidēji cieša sakarība starp summāro integrēto koeficientu un kopvērtējuma koeficientu ($R=0.734$), kas ir par 25% zemāks nekā summārais integrētais koeficients. Tātad šis arguments apstiprina tēzi, ka Zemgales reģiona pensionāru kopējam dzīves kvalitātes pašvērtējumam ir sakarība ar dzīves kvalitātes integrētās pieejas elementu summāro vērtējumu, bet tie nesakrīt. Tas pierāda, ka, izvērtējot katru elementu atsevišķi, vērtējumi ir bijuši pozitīvāki (iespējams arī pārdomātāki, fokusējoties uz konkrētu elementu), nekā kopējais subjektīvais priekšstats par Zemgalē dzīvojošo pensionāru dzīvi.

Padziļinātākai izpētei tiek salīdzināti abi koeficienti pēc dažādām pazīmēm, no kurām tiek akcentētas būtiskākās. *Salīdzinot koeficientus mēneša vidējās pensionāru ienākuma grupās* (22. att.), ir jāsecina, ka, līdz ar ienākuma līmeņa paaugstināšanos, pieaug dzīves kvalitātes vērtējums pēc abiem koeficientiem. Spilgti parādās atšķirība starp koeficientiem, tomēr jāakcentē, ka summārajā dzīves kvalitātes integrētajā vērtējumā iekļautas gan objektīvās, gan subjektīvās cilvēciskās vērtības (laime, sapņi, dzīves jēga u.c.), bet kopvērtējums vairāk fokusējas uz materiālajām vērtībām.

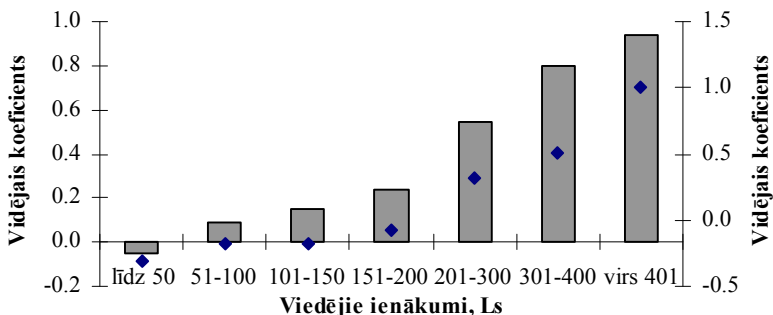

Avots: autores pētījums, izmantojot Zemgales aptaujas datu bāzi (2009)

22. att. Zemgales pensionāru dzīves kopējais subjektīvais vērtējums izmantojot dzīves kvalitātes integrēto teoriju, 2009. gadā (n=461).

Noskaidrojot Zemgales pensionāru dzīves kvalitātes summārā integrētā koeficienta saikni ar vidējiem ienākumiem uz vienu personu mēnesī un pensijas apmēru mēnesī, atklājās, ka korelācijas koeficients ($R=0.307$ un $R=0.184$) norāda uz vāju sakarību starp šiem mainīgajiem lielumiem.

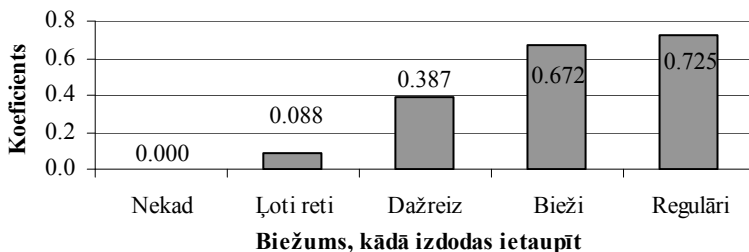
Viens no ekonomiskās drošības avotiem vecumdiēnās ir uzkrājumi. Zemgales aptaujā rezultāti liecina, ka apmierinātība ar dzīvi (vērtēta pēc integrētās pieejas) korelē ar uzkrājumu veidošanu (sk. 23. att.).

Avots: autores pētījums, izmantojot Zemgales aptaujas datu bāzi (2009)

23. att. Dzīves kvalitātes summāro integrēto koeficientu un kopvērtējuma koeficientu salīdzinājums mēneša vidējo ienākumu grupās Zemgales pensionāru māsaimniecībās 2009. gadā (n=461).

Lai gan sakarība ir vāja ($R=0.382$, $p=99\%$), tomēr tendence pastāv ($RSquare=0.146$), un kā redzams 24. att., tad, jo biežāk pensionāriem izdodas ietaupīt, jo augstāk viņi novērtē savu dzīves kvalitāti, un vērtējumi ir virs vidējā vērtējuma līmeņa.

Avots: autores pētījums, izmantojot Zemgales aptaujas datu bāzi 2009. gadā

24. att. **Vidējais summārais integrētais koeficients uzkrājumu veidošanas biežuma grupās Zemgales pensionāru mājsaimniecībās 2009. g.** (n=461).

Tomēr 1/5 no pensionāriem nevar atļauties ietaupīt, bet citi intervijās atklāja, ka, ja arī būtu iespēja, tad nezin vai varētu uzticēties esošajai banku sistēmai un valdības īstenotajai politikai. Vairāk kā puse pensionāru atklāja, kādiem nolūkiem nauda tiek taupīta. Visbiežāk (5-10% robežās katrā atbilde) pensionāri uzkrājumus viedo neparedzētiem izdevumiem, zālēm, mazbērniem, bērēm, ceļojumam, dāvanām, remontam.

Analizējot *apmierinātību ar pensionāru rīcībā esošo sadzīves (ilglietošanas) tehniku*, var secināt, ka pensionāru vērtējumā pietiekoša apgāde ar tehniku ļauj justies labāk, tomēr tehnika pati par sevi nav tik būtisks dzīves kvalitāti ietekmējošs faktors ($R=0.460$, $p=99\%$).

Fiziskā veselība dzīves kvalitāti būtiski neietekmē ($R=0.184$, $p=99\%$), iezīmējās tikai tendence. Tomēr *garīgā veselība* vidēji cieši ($R=0.572$, $p=99\%$) ietekmē summāro integrēto vērtējumu gandrīz par 50%, jo pie ļoti labas veselības vērtējuma tā sasniedz integrēto koeficientu 0.977.

Pensionāru dzīves kvalitātes subjektīvo vērtējumu ietekmē *izglītības līmenis* –jo augstāks izglītības līmenis, jo pensionāri biežāk uzskata, ka pensijas ir jāpaaugstina; arī vidējais summārais integrētais koeficients ir ļoti atkarīgs no izglītības.

Izvērtējot summārā integrētā koeficienta pielietojuma nozīmi pensionāru dzīves kvalitātes izpētē, autore ir pārliecināta par abu koeficientu kombinācijas lietderību dzīves kvalitātes vērtējumā, jo tie viens otru papildina, pastiprinot secinājumu precizitāti, savukārt summārais integrētais koeficients ļauj norobežoties no sākotnējās dzīves kvalitātes ciešās sasaistes tikai ar materiālo nodrošinājumu un vajadzību apmierināšanu.

5. REĢIONU KAPACITĀTE PENSIONĀRU DZĪVES KVALITĀTES NODROŠINĀŠANĀ

Nodaļā 19 lapas, 12 attēli un 1 tabula.

Nodaļas mērķis ir izpētīt plānošanas reģionu kapacitātes paaugstināšanas iespējas pensionāru dzīves kvalitātes nodrošināšanai. Lai izstrādātu priekšlikumus reģionālajai politikai pensionāru dzīves kvalitātes uzlabošanā, autore 2010. gada februārī un martā veica ekspertu aptaujas ar 29 ekspertiem, kas pārstāvēja nacionālo, reģionālo un pašvaldību līmeņus. Sākotnēji tiek apkopots Zemgalē dzīvojošo pensionāru viedoklis par savu rīcībspēju un vēlmēm nacionālajā un reģionālajā līmenī savas dzīves kvalitātes uzlabošanai.

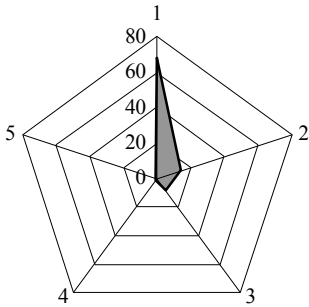
5.1. Pensionāru viedoklis par dzīves kvalitātes uzlabošanas iespējām

Pensionāru dzīves kvalitātes nodrošināšanā atbildība gulstas ne tikai uz politiķiem, bet arī uz pašu pensionāru mājsaimniecībām. Autore uzskata par nepieciešamu izanalizēt pensionāru rīcībspēju un nākotnes nodomus, lai uzlabotu savu dzīvi. Neko nav darījuši un pārskatāmā nākotnē neplāno uzsākt savas dzīves uzlabošanai 45% Katra ceturttā pensionāra rīcībspēja saistīta ar materiālo nodrošinājumu, kur visbiežāk tiek minēta papildus ienākumu gūšana, algots darbs vai tā meklējumi, taupības stratēģijas, mājokļa remonts. Katrs piektais pensionārs rūpējas par veselību, t.sk., uztur veselīgu dzīves veidu. Pārējie savu dzīves uzlabošanu saista ar aktīvu atpūtu (9.6%), dažādām aktivitātēm (2.4%), t.sk., politiskām un attiecību uzlabošanai ar ģimeni (2.1%).

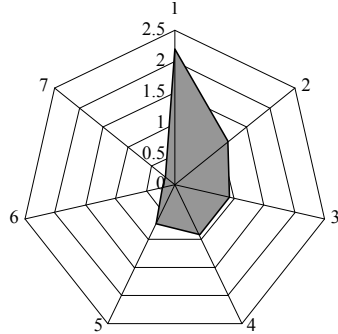
Zemgalē dzīvojošie pensionāri apgalvo, ka nākotnes plānu īstenošanās, galvenokārt, ir atkarīga no materiālās palīdzības (34.8%), veselības (26.9%), valdības (22.1%), paša pensionāra (10.4%) un tuvinieku atbalsta (7.4%). Rezultāti liecina, ka materiālais nodrošinājums ir nopietnākais ekonomiskās drošības avots labai dzīvei; arī valdības un tuvinieku atbalsts, iespējams, ir saistīts ar to.

Pensionāru viedoklis par rīcības iespējām valdībai, pašvaldībai, lai uzlabotu pensionāru dzīvi nākotnē, ir apkopots 25. att.

paaugstināt pensiju (68.2%). Kā nozīmīgākos ieteikumus *reģionālajā līmenī* pensionāri akcentēja daudzpusīgāku pasākumu piedāvājumu, dažādu sabiedrisko pakalpojumu cenu atvieglojumus un sociālās palīdzības palielināšanas iespējas. Ļoti būtisks ir arī infrastruktūras uzlabošanas ieteikums, kur pensionāri visbiežāk akcentēja sabiedriskā transporta problēmu, kā arī vides sakārtošanu sabiedriskā transporta pieturu vietās. Pensionāri vēlētos vairāk solu, kur apsēsties lauku apvidū garākos ceļa posmos.

1. Pensiju paaugstināšana
2. Sociāli ekonomiskās drošības stiprināšana
3. Medikamentu cenu samazināšana
4. Valdības reformu īstenošana
5. Mainīt nodokļu politiku

1. Daudzpusīgāku pasākumu piedāvājumu
2. Pakalpojumu cenu atvieglojumu ieviešana
3. Palielināt sociālo palīdzību
4. Infrastruktūras attīstība
5. Jaunu darba vietu radīšana
6. Bezmaksas sabiedriskais transports
7. Jauniešu atbalsta aktualizēšana

Avots: autores pētījums, izmantojot Zemgales aptaujas datu bāzi (2009)

25. att. Zemgales reģiona pensionāru ieteikumi dzīves kvalitātes uzlabošanai valsts un reģionālajā līmenī, 2009.gadā (n=461).

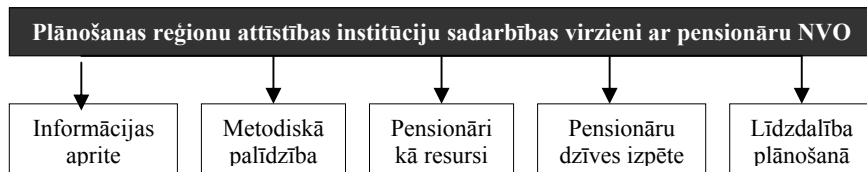
Vislielākās nākotnes ieceres valsts līmenī pensionāri saista ar iespēju

Apkopojot Zemgales pensionāru viedokļus un veicot SVID analīzes faktoru pāru salīdzinājumu, ir jāsecina, ka pensionāru līdzsvarotība un dzīves jēga, kā arī labas attiecības ar ģimeni ir labas dzīves stiprās puses. Kā vājās puses ir jāakcentē materiālo nenodrošinātību, sliktu fizisko pašsajūtu un nevienlīdzība starp reģioniem pensionāru dzīves kvalitātes līmeņos. Kā draudi pensionāru dzīves kvalitātei ir ekonomiskās situācijas pasliktināšanās, sociālās un tiesiskās paļāvības nenodrošināšana, kuras ietekmē nabadzību un sociālo atstumtību. Pētījumā parādās, ka reālākās iespējas pensionāru dzīves kvalitātes paaugstināšanā ir veselīgs dzīves veids, paļaušanās uz ģimenes atbalstu un dažādu pensionāru atbalsta programmu veidošana.

5.2. Institūciju sadarbība pensionāru labklājības nodrošināšanā

Institūciju sadarbības izpētei par ekspertiem autore definēja amatpersonas vai NVO pārstāvjus, kuri savā darbībā ir saistīti ar pensionāru dzīves kvalitāti. Veidojot izlasi, autore kā galveno nosacījumu izvirzīja dažādu reģionu ekspertu pārstāvniecību. Svarīgi bija iegūt ekspertu intervijas no visu Plānošanas reģionu administrāciju vadītājiem, Latvijas Pensionāru Federācijas (LPF) un tajā iesaistītajām NVO no visiem reģioniem, kas arī tika realizēts. Kā nacionālā līmeņa eksperti tika intervētas piecas Labklājības ministrijas dažādu ar pensionāru labklājību saistīto nodaļu amatpersonas un Veselības ministrijas Valsts sekretāra vietnieks.

Pēc ekspertu intervijās iegūtās informācijas ir fiksēta sadarbība starp visām Plānošanas reģionu institūcijām un Labklājības, kā arī Veselības ministriju, bet reģionālajā līmenī – sadarbība ar nevalstiskajām pensionāru organizācijām ir vērojama Rīgas reģionā un Vidzemes reģionā. Problēma ir apstākļi, ka plānošanas reģioniem nav deleģēta specifiska sabiedrības veiksmīgas novecošanas funkcija. Kā vienu no nākotnes izaicinājumiem autore saskata jaunas funkcijas ieviešanu un Plānošanas reģionu attīstības institūciju sadarbības pilnveidošanu ar dažādām pensionāru nevalstiskā sektora organizācijām. Pētījuma rezultātā var strukturēt piecus galvenos iespējamos sadarbības virzienus (sk. 26. att.).

Avots: autores pētījums, izmantojot ekspertu vērtējumu 2010. gadā

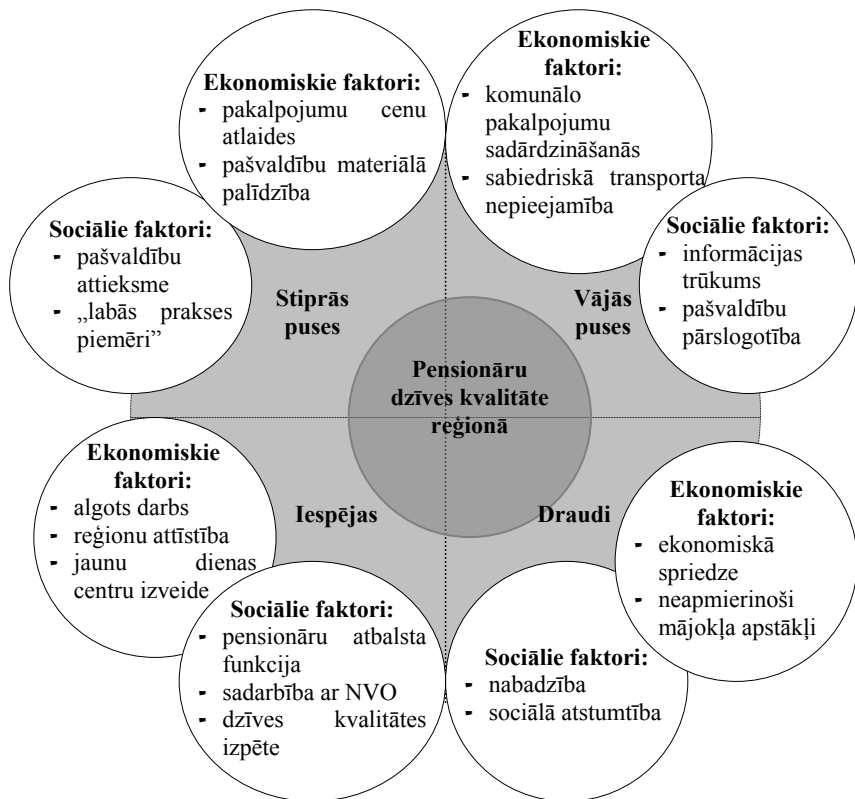
26. att. Plānošanas reģionu attīstības institūciju sadarbības ar pensionāru NVO kapacitātes paaugstināšanas iespējas dzīves kvalitātes nodrošināšanai novecošanas procesā.

Viens no būtiskākajiem sadarbības virzieniem ir pensionāru, kā brīvprātīgā darbaspēka, resursu izmantošana, jo pētījums pierāda, ka pensionāriem ir svarīgi būt vajadzīgiem. Ļoti nozīmīgi sadarbības virzieni ir līdzdalība Reģionālās plānošanas dokumentu izstrādē un informācijas apritē. Labās prakses piemēri reģionos apstiprina pensionāru spēju nesavtīgi darboties sava reģiona un pašvaldības attīstībā, rūpējoties ne tikai par savu, bet visu iedzīvotāju dzīves kvalitātes paaugstināšanu.

5.3. Reģionālā politika pensionāru dzīves kvalitātes paaugstināšanā

Reģionu ilgtspējīgas un līdzsvarotas attīstības uzdevums ir mazināt atšķirības starp reģioniem un to teritorijās. Apkopojot visu promocijas darbā analizēto informāciju un veicot vairāku līmeņu (pensionāru un ekspertu faktoru pāru salīdzināšanu pēc nozīmīguma) dzīves kvalitātes SVID analīzi, autore reģionālās politikas pilnveidošanai akcentē būtiskākos ekonomiskos un sociālos ietekmējošos faktorus (sk. 27.att.).

Pensionāru dzīves kvalitātes stiprās puses parādās tādos ekonomiskajos faktoros, kā dažādu pakalpojumu cenu atlaides (piem., pirts, veļas mazgāšanas u.c.) un pašvaldību realizētā sociālā palīdzība. Kā vājo pušu ietekmējošie ekonomiskie faktori ir jāakcentē komunālo pakalpojumu un sabiedriskā transporta cenu sadārdzināšanās. Viens no ekonomiskās drošības avotiem novecošanas procesā ir algots darbs, tomēr valsts ekonomiskās krīzes apstākļos darba iespējas ir mazinājušās, īpaši pensionāriem.

Avots: autores pētījums un konstrukcija

27. att. **Ekonomiskie un sociālie faktori pensionāru dzīves kvalitātes stipro un vājo pušu, iespēju un draudu analizē.**

Reģionu kopējā ekonomiskā attīstība ir labs priekšnosacījums visu iedzīvotāju labklājības paaugstināšanai. Ekspertu intervijās atklājās pensionāru dienas centru veiksmīgas darbības labās prakses piemēri un pensionāru vēlme attīstīt šādu centru darbību vietās, kur tie nav pieejami. To izveidei ir nepieciešams izvērtējums reģiona līmenī, lai pēc iespējas mazākiem resursiem tiktu sasniegta vēlāmā efektivitāte visā reģiona teritorijā – apmierinātas pensionāru vajadzības pēc pilnvērtīgas brīvā laika pavadīšanas. Ekonomiskā spriedze un neapmierinoši mājokļa apstākļi ir būtiskākie ekonomiskie draudi pensionāru dzīves kvalitātei, kas ir saistāmi ar nabadzības un sociālās atstumtības palielināšanos pensionāru vidū.

Pensionāri un NVO, kā reģionālās politikas objekti, ir jākoordinē sadarbībā ar reģionālās politikas īstenošanas galvenajiem subjektiem – plānošanas reģionu attīstības institūcijām, kur, saskaņā ar subsidiaritātes principu, augstākstāvošai institūcijai nav jāuzņemas tādas funkcijas, ko var efektīvi

realizēt pēc iespējas zemākā pārvaldes līmenī. Reģionu ilgtspējīga un līdzsvarota attīstība pensionāru dzīves kvalitātes nodrošināšanā ir viens no reģionālās politikas nākotnes nopietnākajiem izaicinājumiem sabiedrības novecošanas problēmas kontekstā. Promocijas darba ietvaros veiktais pētījums ir viens no pirmajiem mēģinājumiem salīdzināt pensionāru dzīves kvalitāti dažādos Latvijas reģionos un izstrādāt problēmu risinājumus reģionālās politikas jomā.

SLĒDZIENI

1. Promocijas darba pētījumu programmā nedefinētie darba uzdevumi ir izpildīti, tā mērķis ir sasniegts un izvirzītā hipotēze ir pierādīta.
2. Autore veiktie pētījumi ir teorētiski un praktiski nozīmīgi, ar iegūtajiem rezultātiem būtiski papildināta un attīstīta reģionālās ekonomikas un politikas teorētiskā bāze, izanalizēta dzīves kvalitātes izpētes evolūcija un paradigmas novecošanas procesā ES un izvērtētas tās izpētes iespējas Latvijā.
3. Reģionālās ekonomikas teorētiskā bāze papildināta ar autores pilnveidotajām definīcijām un sistēmu pieejām.
4. Izstrādāta un Zemgales reģiona pētījumā aprobēta sociāli ekonomiskā dzīves kvalitātes pieeja.
5. Izmantojot faktoru analīzes metodi, tika noskaidroti nozīmīgākie pensionāru dzīves kvalitāti ietekmējošie faktori.
6. Izmantojot dažādas ekonometrijas metodes, tika salīdzināta pensionāru dzīves kvalitāte reģionos, pielietojot gan objektīvos, gan subjektīvos indikatorus.
7. Izmantojot divu dzīves kvalitātes mērīšanas pieeju kombināciju: integrēto dzīves kvalitātes novērtējuma teoriju un kopvērtējumu 10 ballu sistēmā, tika izstrādāts pensionāru dzīves kvalitātes aptaujas instrumentārijs, kurš aprobēts pētījumā par Zemgales reģiona pensionāru dzīves kvalitāti.
8. Ekspertu un pensionāru aptaujas rezultātā tika apkopoti ieteikumi reģionālās politikas un attīstības plānošanas pilnveidošanai Latvijas reģionos.

NOZĪMĪGĀKIE SECINĀJUMI

1. Starpdisciplinārā dzīves kvalitātes jēdziena attīstības izpēte pierāda ekonomistu nozīmīgu zinātnisku ieguldījumu un centienus subjektīvos elementus transformēt objektīvā informācijā. Dzīves kvalitātes teorētiskais un metodoloģiskais pamats ekonomikas zinātnē ir indivīdu vai grupu vajadzību apmierināšana, izpētei izmantojot ekonomiskus un neekonomiskus mērījumus. Ekonomiskā pieeja ir viena no vispusīgākajām starpdisciplinārās dzīves kvalitātes izpētē, jo pieļauj multidimensiālu objektīvo un subjektīvo elementu mijiedarbības novērtējumu, nodrošinot padziļinātākas analīzes iespējas.

2. ES veiksmīgas novecošanas pētījumu paradigmas izvirza nākotnes pētījumu prioritātes, starp kurām tiek akcentēta starpdisciplināru, longitudinālu pētījumu nepieciešamība un pensionāru dzīves kvalitātes subjektīvo priekšstatu salīdzinājums ar objektīvajiem indikatoriem dažādās kopienās, t.sk., reģionos.
3. Stratēģiskajos plānošanas dokumentos un tiesību aktos ir reglamentēta dzīves kvalitātes nodrošināšana, tomēr nav paredzēti konkrēti pasākumi tās paaugstināšanai novecošanas procesā. Plānošanas reģions ir teritoriāla vienība, ko pārvalda Reģionu attīstības padomes, kuras, saskaņā ar tiesiski normatīvo bāzi, ir galvenais attīstības virzītājspēks reģionos, nodrošinot līdzsvarotu labklājību, ekonomisko un vides attīstību valsts izaugsmes mērķa, dzīves kvalitātes, pieauguma sasniegšanai novecošanās procesā. Īstenojot ilgtspējīgu un līdzsvarotu sociāli ekonomisko attīstību reģionos, var nodrošināt augstāku pensionāru dzīves kvalitāti, kā rezultātā tiek radītas vienlīdzīgas iespējas veiksmīgai novecošanai tagadnes un nākotnes paaudzēm.
4. Viena piektā daļa Latvijas iedzīvotāju ir virs darbaspējas vecumā, kuru skaits pensionēšanās vecuma palielinājuma rezultātā, salīdzinot ar 2000. gadu, ir samazinājies. Rīgas plānošanas reģionā dzīvo aptuveni puse Latvijas vecuma pensiju saņēmēji, bet pārējos reģionos sadalījums ir analogs. Vecuma pensiju apjoms kopš 2000. gada ir palielinājies vidēji par 12% gadā. Diference starp augstākajiem un zemākajiem pensiju apjomiem reģionos un starp vīriešiem un sievietēm ir vidēji 10%.
5. Latvijas reģionos ir diferencēti pensionāru dzīves kvalitāti raksturojošie objektīvie un subjektīvie rādītāji.
 - Ienākumi un tiem atbilstošās patēriņa iespējas vismazākās ir Latgalē dzīvojošajiem pensionāriem, pārējos reģionos, izņemot Rīgu, kur tās ir augstākas, atšķirība nav tik krasī izteikta. Vislielākās atšķirības ir Rīgā dzīvojošo pensionāru (7%) augstākas pensijas un (30%) augstāki vidējie patēriņa izdevumi uz 1 mājsaimniecības locekli mēnesī salīdzinot ar Latgales reģionu.
 - Salīdzinot pensionāru materiālo nodrošinājumu, reģionus var iedalīt trīs grupās: 1) viszemākais līmenis – Vidzemes un Latgales reģionā, 2) vidējais līmenis – Zemgales un Pierīgas reģionā, 3) visaugstākais līmenis – Kurzemes un Rīgas reģionā. Vidzemē un Latgalē astoņi no desmit pensionāriem cieš no ekonomiskās spriedzes, bet sešiem ir neapmierinoši mājokļa apstākļi. Katrs otrais Latgales un Zemgales pensionārs nevar atļauties iegādāties kādu no ilglietošanas precēm.
 - Visnepiemērotākā fiziskā un sociālā vide pensionāru vērtējumā ir Rīgas pilsētā, bet vispiemērotākā – Pierīgā un Vidzemē. Trešā daļa Rīgā dzīvojošo pensionāru uzskata, ka troksnis, piesārņojums un noziedzība ir problēmas, kas ietekmē viņu dzīvi. Četri no desmit Kurzemē un Zemgalē

dzīvojošajiem pensionāriem par problēmu uzskata piesārņojumu savā dzīves vietā.

- Viszemākais veselības pašvērtējums ir Latgalē un Zemgalē, bet visaugstākais – Rīgā un Kurzemē. Zemgales un Latgales pensionāru kritisko veselības vērtējumu biežāk ietekmē pensionāru ierobežotās fiziskās aktivitātes un finanšu resursi.
 - Rīgā dzīvojošiem pensionāriem ir augstāki dzīves standarti, jo četriem no desmit pensionāriem, kuri savu dzīvi vērtē kā nabadzīgu un uz nabadzības robežas esošu, ir augstākais patēriņa līmenis, salīdzinot ar citiem reģioniem;
 - Latgalē un Vidzemē pensionārs, kurš vērtē, ka dzīvo nabadzīgi iztiek ar aptuveni 110 Ls mēnesī, salīdzinoši pārējos reģionos, šis subjektīvā vērtējuma grupas piederošajiem patēriņš ir par 42% augstāks.
 - Kopumā Latgalē un Vidzemē ir viszemākie dzīves kvalitātes rādītāji, bet Rīgā un Pierīgā tie ir nedaudz augstāki, kā Kurzemē un Zemgalē.
 - Ir vērojama tendence mazināties diferencei starp reģioniem, jo Latgalē, Zemgalē un Vidzemē, kur ir zemāki dzīves kvalitātes rādītāji, ir straujāki dzīves kvalitātes paaugstināšanas rādītāji, salīdzinot pēdējos trīs gadus.
6. Dzīves kvalitāti raksturojošie rādītāji ir diferencēti pēc pensionāru izglītības līmeņa un dzīves vietas pilsētā vai laukos.
- Pensionāru patēriņa izdevumi ir atkarīgi no izglītības līmeņa:- jo augstāks ir izglītības līmenis, jo lielākas prasības pēc vajadzību apmierināšanas; to uzrāda sakarība starp ienākumiem un izglītību, kā arī izglītību un dzīves kvalitātes vērtējumu.
 - Latvijas reģionu pilsētās dzīvojošie pensionāri ar lielākām patēriņa iespējām savu ekonomisko situāciju vērtē kritiskāk, nekā laukos dzīvojošie.
7. Pensionāri Zemgales reģionā savu dzīves kvalitāti vērtē viduvēji. Dzīves kvalitātes subjektīvajam vērtējumam pastāv sakarība ar ienākumiem, uzkrājumu veidošanas iespējām, garīgo veselību, saikni ar tuvākajiem un izglītības līmeni. Zemgales pensionāri uzskata, ka primāro vajadzību apmierināšanai ir nepieciešams vidēji par 100 Ls mēnesī lielāki ienākumi uz vienu mājsaimniecības personu, nekā tie ir pētījuma veikšanas laikā.
8. Plānošanas reģioni nav administratīvas vienības un līdz ar to iespējas pensionāru dzīves kvalitātes uzlabošanā ierobežo finansējums, jo ir nepieciešamas veiksmīgas novecošanas sociālās programmas un tām atbilstoši līdzekļi.
9. Reģionālajā līmenī ir nepietiekoša pensionāru dzīves kvalitātes uzlabošanā iesaistīto organizāciju sadarbība, kā rezultātā netiek īstenota pensionāru, kā nozīmīga cilvēku resursa, izmantošana un līdzdalība reģionu turpmākās attīstības plānošanā.
10. Latvijā netiek veikta regulāra un reprezentatīva pensionāru dzīves kvalitātes izpēte reģionu salīdzinājumā. Lai gan rezultāti ir nepieciešami

sociālās drošības novērtēšanai, sociālās politikas pilnveidošanai un reģionu līdzsvarotai attīstībai, tomēr nav ieinteresēto institūciju, kas tos pasūtītu.

11. Pensionāru priekšstati par labu dzīvi Latvijā, galvenokārt, saistās ar materiālo nodrošinājumu, labu veselību un veiksmīgām attiecībām ar tuvākajiem: ģimenes locekļiem un draugiem vai kaimiņiem. Latvijas reģionos pensionāriem ir diferencēta subjektīvā vērtējuma neatbilstība objektīvajam dzīves līmenim un aktuāls jautājums ir par to, vai nākotnē objektīvie un subjektīvie dzīves kvalitātes vērtējumi saplūds, ja netiks nodrošināta pensionāru aktīva līdzdalība reģionālās plānošanas procesā.
12. Lai nākotnē saglabātu pensionāru dzīves kvalitāti esošajā līmenī, ir jānodrošina pensiju apjoma stabilitāte, kā arī medicīnas un komunālo pakalpojumu izmaksu samazinājums kopējā patēriņa struktūrā. Pašreizējā valsts ekonomiskā situācija un prognozējamā sabiedrības novecošanās problēma vājina iespējas tuvākajā nākotnē paaugstināt pensionāru dzīves kvalitāti. Nākotnē paredzamais pieprasījuma pieaugums pēc pensionāru ikdienas aprūpes pakalpojumiem, stimulēs aprūpes ekonomikas attīstību Latvijas reģionos.

GALVENĀS PROBLĒMAS UN TO RISINĀJUMU IESPĒJAS

1. problēma

Latvijas reģionos netiek īstenota līdzsvarota dzīves un vides apstākļu nodrošināšana, jo tādos dzīves kvalitātes aspektos, kā materiālais nodrošinājums, veselība un vide, pastāv diference starp dažādos reģionos dzīvojošiem pensionāriem.

Iespējamie risinājumi

- Labklājības ministrijai ir jānodefinē un jādeleģē Plānošanas reģionālajām institūcijām veiksmīgas sabiedrības novecošanas nodrošināšanas funkcija reģionos, kas paaugstinātu reģionu kapacitāti pensionāru dzīves kvalitātes pieauguma ilgtspējīgai attīstībai.
- Saskaņā ar Labklājības ministrijas iecerī, turpmākais ES finansējums tiek piešķirts, balstoties uz izstrādāto Sociālo pakalpojumu programmu, tāpēc Plānošanas reģionu institūcijām ir svarīgi dokumentā iestrādāt tos sociālo pakalpojumu attīstības virzienus, kas varētu paaugstināt dzīves kvalitāti pensijas vecuma iedzīvotājiem reģionā.
- Plānošanas reģionu institūcijām aicināt uzņēmjus visa reģiona teritorijā līdzsvaroti (laukos un pilsētās), izmantojot mārketinga metodes, ieviest atvieglojumus patēriņa izdevumu mazināšanā saistībā ar pārtikas iegādi, veselību un transportu, (piem., „Pensionāru dienas” tirdzniecības vietās, elastīgas atlaižu kartes zāļu tirgotavās vai „sudraba sēdvietas” transporta līdzekļos).

- Plānošanas reģionos, sadarbojoties ar pašvaldībām, ir jāattīsta pensionāru mājoju energoefektivitātes palielināšana (mājokļu nosiltināšana un apkures sistēmu pilnveidošana).
- Ar esošo Zemgales un Latgales reģionos darbojošos Veselības akadēmiju starpniecību un jaunu interešu kopu izveides palīdzību, popularizēt reģionos veselīgu dzīves veidu, kā vienu no pensionāru dzīves kvalitātes paaugstinošiem faktoriem.
- Plānošanas reģionu institūcijām teritoriju pārbūvi plānot tā, lai nodrošinātu sabiedriskā transporta pieejamību un ātrās medicīniskās palīdzības piekļūšanu vienlīdzīgi visiem pensionāriem. Izvietot vairāk solu, kur apsēsties ne tikai sabiedriskā transporta pieturu vietās, bet arī garākos ceļa posmos pensionāru atpūtai.

2. problēma

Latvijā lielākā daļa pensionāru izjūt ekonomisko spriedzi. Teorētiski pensionāri gan nacionālajā, gan reģionālajā līmenī var rēķināties ar četriem ekonomiskās drošības avotiem: 1) algota darba turpināšana, 2) paļaušanās uz sociālās drošības sistēmu, 3) paļaušanās uz aktīviem, kuri uzkrāti vai mantoti, 4) paļaušanās uz ģimenes atbalstu. Pašreizējā valsts ekonomiskajā situācijā pensionāri biežāk var paļauties tikai uz sociālās drošības sistēmu, kas reģionos ietver sociālās palīdzības iespējas gadījumos, kad pašvaldības par to nepieciešamību ir informētas.

Iespējamie risinājumi

- Plānošanas reģionu institūcijām sadarbībā ar Nodarbinātības valsts aģentūrām izstrādāt jaunas programmas, lai motivētu uzņēmējus radīt iespējas pensionāru nodarbinātībai nepilnu darba laiku un līdz ar to pakāpeniskai darba attiecību izbeigšanai, kā arī popularizēt nodarbinātības iespējas pensionāru ģimenei piederošajos uzņēmumos (piem., lauksaimniecībā, tūrisma nozarē).
- Plānošanas reģionos izstrādāt vienotu maznodrošināto un vienuļo pensionāru elektroniskās reģistrācijas programmu, lai pašvaldībās varētu identificēt un izveidot datu bāzes pensionāru dzīves kvalitātes nodrošināšanas atbalstam.
- Plānošanas reģionos, sadarbojoties ar pašvaldībām, izveidot savstarpējā atbalsta sociālo tīklu pensionāriem (īpaši vienuļajiem) un ģimenēm, kurām nav iespējas baudīt pensionāru dzīves pieredzi un palīdzību bērnu audzināšanā un citu māsaimniecības funkciju realizēšanā.
- Pievērst sabiedrības uzmanību nacionālajā un reģionālajā līmenī uzkrājumu veidošanas nepieciešamībai kā ekonomiskās drošības garantam, izmantojot dažādus reklāmas veidus (piem., līdzīgi kā Swedbank izdevumā „Seniora ceļvedis” vai izmantojot sociālās reklāmas reģionālajās TV), kā arī, sadarbojoties ar bankām, piedāvāt iespēju pirmspensijas un pensijas vecuma iedzīvotājiem mūžizglītības ietvaros izglītoties uzkrājumu veidošanas prasmēs un iespējās.

- ↳ Nacionālajā līmenī ir jāizstrādā inovatīvas programmas sabiedrības izglītošanai reģionos (piem., skolās, pieaugušo izglītības centros) par to, kā sadzīvot vienā mājsaimniecībā dažādām paaudzēm, jo nākotnē tā ir iespēja nodrošināt pensionārus apmierinošu dzīves kvalitāti ģimeniskā vidē.

3. problēma

Reģionālajā līmenī ir vāja Plānošanas reģionu institūciju sadarbība ar citām organizācijām pensionāru dzīves kvalitātes uzlabošanā.

Iespējamie risinājumi

- ↳ Plānošanas reģiona administrācijām, uzņemoties iniciatīvu, veicināt sadarbību ar pašvaldību sociālajiem dienestiem un pensionāru NVO, panākot, lai sociālie partneri aktīvi līdzdarbotos reģiona attīstības izvērtēšanā un stratēģisko dokumentu izstrādāšanas procesā.
- ↳ Sadarbojoties pensionāru NVO un Plānošanas reģiona institūcijām, apzināt un popularizēt „labās prakses piemērus” saistībā ar pensionāru dzīves kvalitātes uzlabošanu reģionos.
- ↳ Sadarbojoties Plānošanas reģionu institūcijām, pašvaldībām un pensionāru NVO, izveidot visiem pensionāriem vienlīdzīgi pieejamus dienas aprūpes centrus, lai pensionārus integrētu sabiedrībā, darbojoties dažādās interešu grupās, kā arī aktīvi pavadot brīvo laiku (piem. organizējot talkas, palīdzības akcijas un izklaides pasākumus).
- ↳ Sadarbībā ar pensionāru NVO un taupot resursus, rekrutēt pensionārus brīvprātīgajam darbam Plānošanas reģionos, izveidojot aktīvāko pensionāru grupas dažādu uzdevumu veikšanai: informācijas aprites nodrošināšanai, dienas centru apkalpošanai, reģionu attīstības novērtējuma izpētei, veiksmīgu kaimiņu attiecību popularizēšanai u.c.
- ↳ Pēc pensionāru NVO iniciatīvas, Plānošanas reģionu institūcijām sniegt konsultatīvo un metodisko palīdzību ES līdzekļu piesaistes projektu izstrādāšanā.

4. problēma

Pensionāru dzīves kvalitātē ieinteresētās ministrijas īsteno veiksmīgu vertikālo sadarbību ar pensionāru NVO, bet nenodrošina horizontālo sadarbību ministriju līmenī.

Iespējamie risinājumi

- ↳ Labklājības un Veselības ministrijām uzlabot sadarbību horizontālajā līmenī, kopīgi izstrādājot un realizējot sabiedrības veiksmīgas novecošanas programmu Eiropas Savienības politikas ietvaros.
- ↳ Iespēju robežās Labklājības un Veselības ministrijām līdzdarboties ar finansējumu vai izmantot ministriju darba publiskošanas instrumentus, informācijas aprites nodrošināšanai pensionāriem.

- ↳ Labklājības un Veselības ministrijām atbalstīt pensionāru NVO darba pieredzi Plānošanas reģionos, nodrošinot ar konsultatīvo un metodisko palīdzību to vadītājus.

5. problēma

Dzīves kvalitātes izvērtēšanai novecošanas procesā un salīdzināšanai Latvijas reģionos, netiek veikti regulāri, padziļināti un starpdisciplināri pētījumi.

Iespējamie risinājumi

- ↳ Rast iespēju izveidot pētniecisko vienību (institūtu vai grupu) dzīves kvalitātes novecošanās procesā reģionos koordinētai, starpdisciplinārai un longitudinālai izpētei, kādā no Latvijas reģionālajām augstskolām.
- ↳ Profesionālu pētnieku sagatavošanai dažādās Reģionālo augstskolu atbilstošās augstākās izglītības studiju programmās ir nepieciešams ieviest studiju kursus „Dzīves kvalitāte” un „Sociālā gerontoloģija”.
- ↳ Nākotnē izstrādājamo Reģionu attīstības plānošanas dokumentu objektīvos indikatorus papildināt ar iedzīvotāju, t.sk., pensionāru subjektīvo vērtējumu par apmierinātību ar dzīvi un perspektīvām savā reģionā.
- ↳ Balstoties uz ES pieredzi izstrādāt nākotnes pētījumu programmu saistībā ar dzīves kvalitāti novecošanas procesā katrā no Plānošanas reģioniem.

6. problēma

Samazinoties kontaktiem starp paaudzēm un nošķirtai dzīvošanai, bet pieaugot dzīves ilgumam, pensionāri arvien biežāk nevar saņemt regulāru aprūpi, ko varētu sniegt radnieki.

Iespējamie risinājumi

- ↳ Plānošanas reģionos publiskajām institūcijām un uzņēmējiem ir jāpildinveido alternatīvas aprūpes formas: mobilā aprūpe pensionāriem un jaunu – tehnoloģiski piemērotu gerontoloģisko institūciju izveide.

INTRODUCTION

Motivation of the problem. The necessity of advancement and enforcement of social wellbeing of citizens of EU in the circumstances of globalization has been placed in the centre of nowadays political debate. A nation is characterized by the attitude of its society (int. al., tolerance) towards the elderly people and the just distribution of the social goods that is carried out within the framework of intergenerational solidarity.

Humanity has reached a significant level of wellbeing and we see growing inequality among nations and inside national states. The goal of the development of Latvia is the improvement of life quality, which is one of the prerequisites of guarantees of the policy of sustainable development of the regions (Latvijas Nacionālais attīstības..., 2007). It is critically important to satisfy the needs of present generation without endangering possibility for the next generations to satisfy its needs in social, economic and ecological aspects. Sustainable development and quality of life are closely associated concepts that describe realization of people's life strategy. Development is not possible without the balance in the dimensions of time and space. Balanced development does not permit economic and social differences among different groups of population and different regions.

In 2005 the study „The Life Quality in Latvia” was launched in Latvia. Within the framework of this study, E. Karnitis et al. developed the life quality index of the population; following researches took part in this work (in alphabetical order): B. Bela-Krumina, P. Eglite, M. Kazaks, Z. Ozolina, B. Rivza, A. Svardkopfa, T. Tisenkopfs, U. Usackis. The information obtained through this study showed that retired people are less satisfied with their life quality than other socio-economic groups. (Life Quality Index..., 2006:22). The recent studies of life conditions in Europe also indicate that the poverty risk for pensioners has grown. Socio-economic differences can be observed in the regions of Latvia, and there is a tendency for them to increase, thus creating even deeper gaps between various territories. A question arises: „Do pensioners in the regions of Latvia have equal possibilities of life operation?” In order to ensure equal level of wellbeing for the whole society, we must ensure high potential of the life of society, thus achieving that majority of population, including pensioners identify with their region and feel safe and their activities comply with high criteria of life quality.

A serious future challenge is ageing of population, which has turned out to be a global phenomenon. The number of population ages 64 and older are growing in Latvia as well and its proportion in the society is increasing. Society is getting more concerned about how to provide a decent life or high life quality to all retired people. For this reason it is very important to assess the socio-economic perspective of retirement age population affected by demographic changes. We need an all-inclusive study of life quality of retirement age population that would allow evaluating adaptive capacity of the elderly people within the

context of processes of social changes. This initiative is oriented towards the necessity for research aimed at the assessment of pensioners' life quality in different regions of Latvia.

The Ph.D. paper need to accentuate the following issues within the context of the priorities of future European studies: the defining of life quality, where the most important thing is to include the definition of life quality given by pensioners themselves; study of wellbeing and life satisfaction, considering what is pensioners' perception of wellbeing and what life aspects give them the highest satisfaction.

Following notable scientists have greatly contributed to the studies of ageing and life conditions in Latvia (in alphabetical order): Ciemina I., Eglite P., Gosa Z., Krastins O., Krumins J., Oslands O., Ozolina I., Zepa B., Zvidrins P. Also the following authors of studies of the approaches to the life quality from different countries have been serious contributors (in alphabetical order): E. Allart, B. Bela-Krumina, O'Boil, B. Freja, H. Henderson, E. Karnitis, Z. Krisjane, B. Van Praag, D. Rafael, A. Stepchenko, A. Stucers, T. Tisenkopfs, R. Veenhoven, A. Walker. The studies of income and life conditions in Latvia are done by Central Statistical Administration of Latvia, but TNS Latvia is studied by the center of studies of public opinion *Eurobarometer*. But the studies that have been conducted in Latvia until now have not focused on investigation of pensioners' life quality and its comparison in regions. So the author believes that it is essential to do in-depth analysis of the comparison of objective and subjective evaluation of pensioners' as a socio-economic group life quality, as well as comparison among regions of Latvia.

Limitations of the Ph.D. paper. The quality of life is a complex interdisciplinary research subject that touches all areas of human activities, so the main attention of the research is paid to economic study of life quality on the micro and mezzo levels, focusing on the most significant factors that affect the quality of life of pensioners as a socio-economic group: material provision, health, and family as the main source of support. The second limitation is connected with study of the level of wellbeing and satisfaction with life of pensioners that live in private houses, because approximately 1% of retirement age population of Latvia are in the care of long-term geriatric institutions; their life quality was measured from 2004 till 2006 when the University of Latvia (Stepchenko, 2007) studied life quality in old-people's pensions in Latvia.

Subject of the research – pensioners' life quality in the regions of Latvia.

Object of the research is pensioners that live in private houses in Latvia.

Hypothesis of the research: in the regions of Latvia pensioners' subjective assessment of life quality does not match the objective level of life and the most significant factors that affect life quality in the ageing process are material provision, health and family support.

Aim of the Ph.D. paper: to research and to compare pensioners' life quality in the regions of Latvia, identifying the most significant influencing factors and

to develop recommendations for regional policy aimed at improving of life quality during ageing.

Main tasks for achieving the aim:

1. to define the life quality in social sciences, analyzing the development of the concept and the main theoretical-methodological aspects of its research;
2. to assess paradigms of life quality research and the support policy for securing wellbeing in the context of ageing of the society;
3. to describe pensioners as a socio-economic group and to comparatively analyze indicators that feature life quality within the context of the ageing of the society in Latvia;
4. to identify the life quality factors and to analyze subjective assessment of life quality in Zemgale region;
5. to assess cooperation of the institutions connected to pensioners' life quality and possibilities of regional policy aimed at improvement of wellbeing.

Materials. The research uses special theoretical, normative legislative and methodological literature and statistical information. The empirical research uses information from several sources and it is compared with the results of the pilot research. In the Ph.D. paper, the **methodology** of the study of pensioners' life quality chronologically is divided into several stages.

1. *Pilot studies*, meant to inquire about the tendencies of the assessment of pensioners' life quality in Latvian and to appropiate study instruments for the research in Zemgale region.
 - November 14, 2006 – March 11, 2007, 200 standardized life quality interviews with pensioners living in different regions of Latvia;
 - February 15 - March 28, 2006, 88 standardized life quality interviews with pensioners living in different regions of Latvia;
 - June 28 – September 20, 2008, 86 standardized interviews with pensioners living in different regions of Latvia about healthy lifestyle as one of the factors affecting the quality of life;
2. *In-depth interviews*, meant to find out subjective perception of pensioners in Zemgale region about definition of life quality (n=30, 2008).
3. *Processing of data that describes pensioner's life quality in the regions of Latvia*, so that objective and subjective indicators that are linked to life quality could be analyzed using available representative samples of Central Statistical Administration (CSA) of the Republic of Latvia (anonymous data basis: 1) The European Study of life conditions, n=1971, 2007; 2) The Study of Household Budgets, n=1550, 2008).
4. *Survey of pensioners in Zemgale region*, meant to obtain possibly newer information about pensioners' life quality and to appropiate the set of instruments of objective and subjective research of the micro-economic approach, developed by the author (n=461, 2009).
5. Organization of *expert interviews and focus group discussions connected to pensioners' life quality* in order to study cooperation between institutions

and the possibilities of regional policy for improvement of pensioners' life quality (n=29, 2010).

Methods. The Ph.D. paper utilizes general scientific, statistical, mathematical-statistical, graphic and sociological study methods. The Ph.D. paper combines study methods that are used abroad, particularly in the area of ageing, and methods for research of pensioners' life quality modified for the conditions of Latvia. Logical analysis lets theoretically study the factors that affect the life quality. In order to describe present situation of pensioners in the context of life quality, the author has performed analysis of decomposition of different time rows, for example, comparison of number of age retirees, average size of age pensions in different regions. To compare pensioners' life quality in different regions of Latvia the author used methods of descriptive statistics and mathematical statistics: correlation and regression analysis. Factor analysis was used when identifying factors of pensioners' life quality, and pair correlation method was used for in-depth study. The method of sociological study was used to perform assessment of information about life quality of population of Zemgale region, and descriptive statistics and combination of quantitative and qualitative analysis of data is used. In order to summarize opinions of pensioners and experts and to prepare recommendation for improving life quality, the author has used SWOT assessment of pairs of analysis factors.

Scientific contribution and novelty of the research:

1. Conceptualization of life quality is investigated in-depth and far and wide.
2. The theoretical basis of the assessment of life quality during ageing processes has been supplemented with the approach of socio-economic research developed by the author.
3. For the first time a comparison of the indicators affecting life quality of pensioners as a socio-economic group in different regions of Latvia has been attempted.
4. A new original method of subjective assessment of pensioners' life quality approved in Zemgale region is presented.
5. Vertical and horizontal institutional cooperation in the area of ensuring of pensioners' life quality on national, regional and municipal levels is analyzed.
6. For the first time recommendations for regional policy have been developed – for improvement of life quality of pensioners as a socio-economic group.

Significance in the area of national economics can be described by the possible use of obtained results in the output of regional economic and regional development plans, as well as in the area of municipal planning and further improvement of activities of social services and nongovernmental organizations of pensioners. Theoretical and empirical results that have been published within the framework of the Ph.D. paper can be used when drawing up different scientific

documents of different levels of social science study programs connected with the study of the quality of life.

Structure of the work. The Ph.D. paper includes five chapters that comply with the tasks of the research. **The first chapter** examines evolution of the concept of life quality in the context of socio-economic needs. It discusses theoretical aspects of economic and noneconomic wellbeing, overlap and definition of the concept of life quality. It reflects the discussion about measuring of life quality and characterizes its research models using conclusions of scientists from different countries. **The second chapter** defines the process of ageing, characterizes research experience in Europe and Latvia. It summarizes legal and normative basis of provision of wellbeing, as well as describes research paradigms of pensioners' life quality and the future challenges. **The third chapter** gives description of pensioners as a socio-economic group and reflects the comparison of featuring indicators of life quality of pensioners in Latvia. **The fourth chapter** summarizes the identification of the factors affecting the quality of life and the results of the assessment of subjective life quality of pensioners in Zemgale region, proving the significance of the use of integrative theory. **The fifth chapter** sums up pensioners' opinion of opportunities to improve their life quality and information presented by experts of different levels; it gathers and analyzes cooperation network and examples of good practice for the further development of planning regions in order to promote life quality in the context of life quality and ageing of population. The **conclusion** of the Ph.D. paper presents findings, conclusions, main problems and the solutions.

Defence thesis of the Ph.D. paper

1. The prerequisite of measurement of socio-economic life quality is the study of interaction between objective elements – life standard – and subjective element – feeling of comfort.
2. The most significant source of economic security for pensioners' life quality is reliance on the social welfare system of Latvia and sustainable and balanced socio-economic development of the regions.
3. There are differences in the regions of Latvia in the area of material provision and pensioners' self-assessment of economic situation of household.
4. The most significant factors that in pensioners' own opinion affect their life quality are material provision, health and family support.
5. There is a connection between overall self-assessment of life quality of pensioners in Zemgale region and summarized evaluation of the elements of integrated study approach of life quality, but they do not match.
6. The advancement of institutional cooperation capacity of Latvian regions, while securing pensioners' involvement in the development of regions, is one of the solutions for equalization of pensioners' life quality among regions and within them.

1. THEORETICAL FRAMEWORK OF LIFE QUALITY

The chapter contains 38 pages, 13 figures and 3 tables.

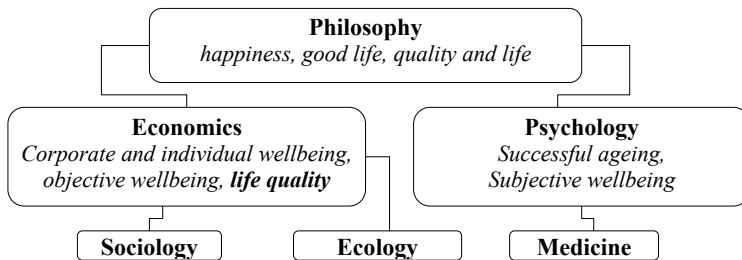
It studies the evolution of the concept from the standpoint of socio-economic needs. Defining of life quality is introduced by discussion of economic and noneconomic relativity of wellbeing. It analyzes methodological potential of the study of life quality, revealing possibilities of the study of life quality, the necessity of dimension of subjective wellbeing in research of a good life. It gives characteristics of model paradigms of life quality research.

1.1. Defining of life quality in social science

Life quality is a multidimensional concept, which has developed within several scientific disciplines; it can be used in practically every most significant area of life. Thus, researches of life quality still have not come to consensus about a universal and all-inclusive definition of life quality.

Evolution of life quality concept

Historical roots of life quality concept can be found in antique **philosophy**, in the writings of Socrates, Platon and Aristotle, where such words as ‘happiness’, ‘good life’ and ‘good living’ first appeared (see Fig. 1, 2). Philosophical approach is theoretical, and it is usually based only on personal life experiences of a philosopher himself.

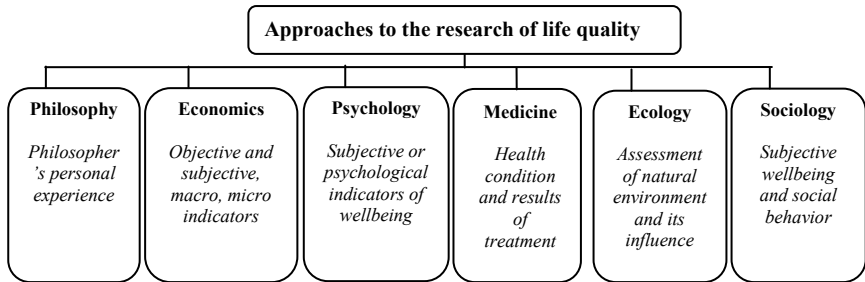

Source: The author's construction

Fig. 1. Interdisciplinary evolution of life quality concept.

The first industrial development period and the writing of that time can be considered to be the beginning of research of **economic** (see Fig. 1, 2) life quality; among these writing are the following: „Deliberations about Wealth and Nature of Money” by P. Buagilber, „Reflections on the Formation and Distribution of Wealth” by A. Turgot, “The Wealth of Nations” by A. Smith and others. First attempts to measure levels of wellbeing can be linked to “pleasure calculation” scale that was proposed by English scientist E. Bentham in the 1900 (Liga, 2006). But perception of the level of wellbeing as particular life standards appeared in the writings of A. Smith, D. Ricardo, K. Marx and others. Even though some authors report that ‘life quality’ concept was created by American economist and sociologist J. K. Galbraith (Plahova, 2003;

Stepcenko, 2006), English economist, representative of Cambridge school Arthur Cecil Pigou (1887-1959) is considered to be the founder of the economics of welfare; his work „The Economics of Welfare” provided a foundation for the concept of ‘state of general welfare’. Evaluating the concept of “common welfare”, A.Pigou also brought forward a concept of ‘individual welfare’, believing that the quality of life is the level of individual’s satisfaction with social, political and spiritual aspects (Liga, 2006).

Source: The author's construction

Fig. 2. **Approaches to the research of life quality in different sciences.**

The emergence of humanistic **psychology** (see Fig. 1,2) in the late 1950ies century stimulated the desire to go beyond objective measurement and to include subjective measurements as well. The first psychological studies of the quality of life were done within the framework of the studies of “successful ageing”. A typical example of this type of study was Cavan, Burgess, Goldhamer and Havighurst’s work “Personal Adjustment in Old Age”. Psychology uses subjective or psychological indicators of subjective wellbeing.

In the **medical** (see Fig. 1, 2) research the emphasis was placed on the patient’s perception of his condition. Studies in the field of medicine have dominated in the area of life quality. In **sociology** (see Fig. 1, 2) the concept of life quality has developed a little later than in the other disciplines and in general sociology it is little acknowledged, nevertheless such life quality components as inequality, income, crime, environment and others have always been dominant in sociology. When studying evolution of the concept of life quality in the context of development of sustainable society, an emphasis must also be put on the **ecological** approach that is closely related to the processes of economic growth, which seriously affects natural environment. Consequently, the quality of life is affected, too.

The quality of life became a significant topic of economic science at the of 20th and the beginning of 21st century. The first attempt in this area was the publication „Happiness quantified: A Satisfaction Calculus Approach” (2004) by Bernard Van Praag and “Happiness and Economics” by Bruno Frey and Alois Stutzer, (Veenhoven, 2007).

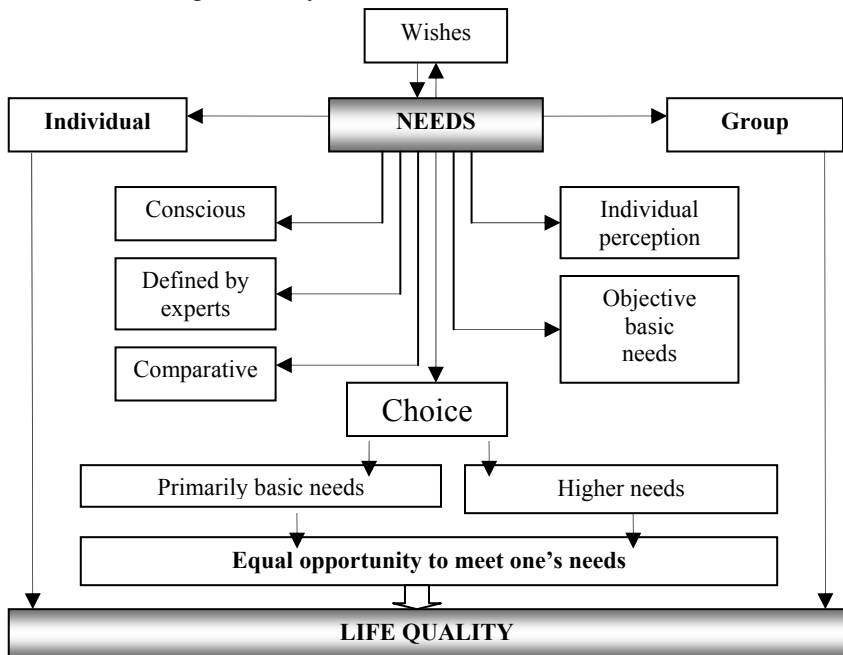
The quality of life has become a topical subject of research in different scientific fields. In the Ph.D. paper, the author theoretically explores the

economic paradigm of life quality research. The purpose of economics is to identify basic problems, and one of them is linked to limited resources and unlimited needs. The limitation of resources touches different social classes, population groups and countries of different levels of economic development. Satisfaction of human needs is the prerequisite of life quality in the economic science.

Life quality in the context of socio-economic needs

The basic definition of **needs** contains an idea of subjectively perceived needs that are defined by experts or professionals and needs that are revealed in comparison with other people in the same social group, for example, in surveys. The needs can be characterized from two different standpoints: wishes and choice (see Fig. 3). **Wishes** (see Fig. 3) differ from needs in two different ways, and a concept of ‘wish’ is broader than ‘need’:

- sometimes we wish for something we do not really need,
- we use things we really do not wish for.

Source: The author's construction, based on Manning, Doyal and Gough's theoretical conclusions about needs and Nussmaurn's understanding of opportunities (Philips, 2006, Manning, 2008)

Fig. 3. Life quality in the context of socio-economic needs.

Choice (see Fig. 3) is a concept that is often used in economic analysis and it differs therein that it is revealed only when decisions have been made, goods have been purchased, and service has been paid for. Wishes cannot be revealed in the market if an individual does not have money to pay for a good, and the

needs cannot be revealed if an individual does not realize what he needs or if there is no service provider to meet those needs (Manning, 2008).

One of the most used theories of needs in economics is **Maslow's hierarchy of needs**, where human needs make up a hierarchy and gradually rise in urgency one after another. At first an individual tries to satisfy the lowest level needs and only then the next level become the most explicit need, increasing the motivation to satisfy it.

The main principle of **the basic needs approach** (see Fig. 3) is that everyone is entitled to decent life conditions. The basic needs approach does not talk about the quality of life above this level. The basic needs model concentrates more on consumption, than the quality of life, and thus it is the primer indicator of life quality in the countries with high level of deprivation (Phillips, 2006). Besides the basic needs approach, literature also analyzes **the nation development approach**; its main idea is that human welfare is the main goal of development and that people are the main resource of development.

When primary needs are satisfied on a minimal level, basic needs are met on an optimal level. The main goal according to Nussbaum's theory is to attain the situation when an individual is 'above the level of primary needs' so that "equality of opportunities" can be reached. As soon as everybody passes the basic line then society is free to choose different goals. But in order to reach these goals all people need to have equal opportunities to obtain "good" life (Phillips, 2006).

Satisfaction of needs is not identical to welfare, because needs are linked to basic conditions of human existence. Based on the theories of needs, a conclusion can be made that people feel good when their needs are met. The foundational problem of economics is meeting of unlimited human needs under the conditions of limited resources. When basic needs are met, higher level needs surface, but the quality of life is determined by person's level of wellbeing which depends not only on objective factors, but also on the subjective assessment.

Economic and noneconomic relativity of welfare

Welfare has become a subject of acute interest in the field of economic welfare, even though it is called "reduction of poverty". The interest about it was demonstrated not only by the founders of quantitative economics Petty and Quesney, but also representatives of political economics: Marx, Smith, Malthus, and Mills. Besides, we can also mention Arthur Lewis and contemporary economists Paul Streeten, Amartya Sen, Martin Ravallion, and Ravi Kanbur that have mostly focused their scientific interest on poverty and welfare. It has been proved that evolution of meaning and measurement of poverty and welfare are closely linked with evolution of the economics of development and its connection to development stages of society (Sumner, 2003).

Welfare is considered to be an initial concept. Since it is used in sociology and psychology as well, then to gain full understanding of it is a common goal

of all social sciences. The attitude of economics towards welfare has always been indefinite. On one hand, the concept was absolutely necessary in order to develop a positive and normative theory of economic behaviour. On the other hand, economists have always doubted the possibility to measure the concept. The term of welfare is a designation of how an individual assesses his life situation. Based on introspection and observations, it is possible to assess the situation using words “feel good” or “feel bad”. In practice esoteric things are assessed using numeric scales. When we gain experience with this style of assessment, it becomes a part of value model and it is possible to start thinking in “mathematic” terms. Thus, the idea that people are able to assess even very general situations using numeric scales is not cast aside (Praag, 1996).

If we analyze this from historic standpoint, the research example of economists Edgeworth (1881) and Stuart (1889) fit perfectly. Edgeworth made an assumption that welfare can be described using consumption levels of goods $X_1, \dots, X_n, x_1, \dots, x_n$, briefly designating with vector x . His next assumption was that an individual is able to assess any situation x , marking it with a number $U(x)$, which in given situation is welfare. Then consumption conduct is looked at as pursuit of the highest level of prosperity x , considering that common expenses $p_1x_1 + \dots + p_n x_n$ do not exceed current income y , where p_1, \dots, p_n is prices of different goods. Thus, demand for goods can be described as the function of goods and income. In this analysis, welfare is only an analytical tool that helps to assess levels of income y , assigning to them value of welfare U , which complies with optimal consumption model that can be reached with given prices p and given income y . Value U depends on y and p and currently it is called indirect welfare function $V(y,p)$. If prices are fixed on a certain level, it is designated with $V(y)$, and it is called *the function of income in the area of welfare* (Praag, 1996).

The measuring of economic welfare has been a focus of scientific discourse since the beginning of 19th century and it continues still today, thus proving the necessity of interdisciplinary approach to the study of the concept of welfare. Scientists structure three measurement groups:

- ↳ measurements of economic welfare,
- ↳ measurements of noneconomic welfare,
- ↳ complex indicators.

It is proved that choice of indicators must reflect their purpose, and economic measurement fits the best when we need quick, general calculations, summarizing short-term conclusions. But noneconomic measurements are the best when we need deeper analysis that study tendencies in medial or longer periods of time (Sumner, 2003).

Two new welfare aspects have been marked out:

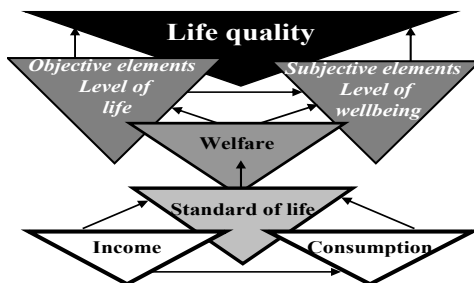
- ↳ *risk and vulnerability* (refers to economic welfare);
- ↳ *opportunities and involvement* (refers to noneconomic welfare).

Meaning and measuring of welfare has changed from economic approach and included noneconomic factors as well. If welfare is defined as basic needs or standard of material life, then indicators expressed by economic or monetary value could be the most appropriate. But if it is defined as opportunities or rights, then noneconomic indicators or ones that are not expressed by monetary value could be more fitting. Since an individual can be poor in one aspect and not poor in another, it is necessary to provide a multifaceted definition of welfare. It has something in common with postmodernism, where basic concepts that have existed for a long time, are losing their meaning (Sumner, 2003). Thus, welfare must be linked to both perspectives – economic and noneconomic. The concept of welfare is narrower in its essence, but until now it was used as a synonym of the concept of life quality; in the next chapter the author will discuss problems of definition of the quality of life.

Overlap and definition of the concept of life quality

When describing welfare, another term – ‘*level of life*’ – is used; it can be explained as a level, in which an individual or a group is able to satisfy their needs. Two terms – *standard of life* and *lifestyle* – can be used in connection with level of life whose indicators reflect the real consumption level. The word “quality” comes from the German word „*Qualität*” and the Latin word *qualitas* (*qualitatis*) and has two additional explanations: essential trait, characteristic, a sum of them; compliance of validity and advantage to certain norms and requirements (Illustrated Dictionary of Foreign Words, 2005). It means “of a good quality”; if you add to it the term “life”, then you receive a term that describes a sum of essential characteristics that comply with certain norms and requirements.

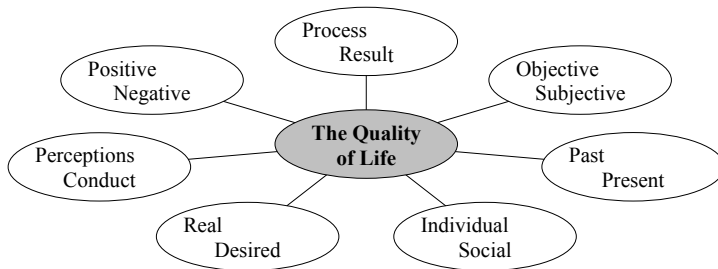
In the Ph.D. paper, the quality of life is studied on a micro level, using the need theory. In economics, satisfaction of needs is linked with consumption opportunities, thus the quality of life is a sum of indicators of common welfare, which describes the level of material consumption, as well as consumption of goods that can not be paid for directly (Fig. 4).

Source: the author's construction

Fig. 4. Economic perspective of the quality of life.

Income determines consumption opportunities that describe life standards, which correspond with certain social groups, influencing welfare through the interaction of its objective and subjective elements; the result is a particular assessment of the quality of life. When we conceptualize the quality of life, we can structure binary pairs of the aspects of its research (see Fig. 5); out of these the study chooses to investigate the opposites of objective and subjective, past and present, desired and real, perception and conduct.

Source: constructed by the author, based on the study of literature

Fig. 5. **Binary pairs of life quality study aspects.**

The following key words most frequently dominate in the definition of different authors: objective, subjective, function, interaction, complex, multileveled, multidimensional, reflexive, satisfaction of needs, happiness (see Table 1).

It must be concluded that scientists of different fields do not agree on the interpretation of the concept that is proved by things highlighted in the definitions. Current definitions of the quality of life refer both to objective (e.g., income, consumption) and subjective (e.g., happiness, satisfaction with life) measurements.

The quality of life is a concept that cannot be easily scientifically defined, because there are competing disciplinary paradigms.

The author in the research uses the summarized definition: „The quality of life is a complex and reflexive concept that can be defined as a sum of mutual interaction of objective and subjective elements, which is reflected in a particular level of welfare that depends on the resources and knowledge of an individual.”

The concept of life quality in a certain sense overlaps with a relatively new term – *social quality* that measures the quality of social context of daily life. It differs from the life quality approach, because it looks at an individual as active subject, which exists in changeable social conditions.

Table 1

Defining of life quality within the framework of different scientific fields

Science	The most significant fragments of definition	Source
Philosophy	factors that maintain life and enforce or weaken <i>the ability to enjoy life</i>	Garratt 1994
Social sciences	<i>level of income</i> is usually linked to <i>satisfaction and happiness</i>	Lends 2002
	<i>multileveled</i> and <i>complex</i> concept with many and different components – <i>objective</i> and <i>subjective</i> , <i>macro</i> – social factors and <i>micro</i> – individual factors, <i>positive</i> and <i>negative</i> aspects, which <i>variedly interact</i> among themselves	Walker 1995
Geriatrics	life quality contains both <i>subjective</i> and <i>objective</i> elements and it appears as a <i>function</i> out of the dynamic <i>interaction</i> of subjective and objective elements	Ranzijn 2002
	the quality of life in the later age <i>depends on resources and knowledge</i> that have been accumulated during lifetime	Grundy 2004
	the quality of life is a <i>reflexive</i> concept that reflects <i>combined development</i> , it is a <i>level</i> , in which and individual is <i>able to satisfy all his needs</i>	Bosch 2005
Medicine	the sum of mutual <i>interaction of objective</i> and <i>subjective dimensions</i> , <i>multidimensional</i> assessment	Lawton 1991
Psychology	high level of likable affect + low level of unlikable affect = <i>happy</i> , and low level of likable affect + high level of unlikable affect = <i>unhappy</i>	Diener, Lucas, 1999

Source: constructed by the author (Smith, 2000; Phillips, 2006; Ranzijn, 2002; Brown, 2004; Walker, 1995; Bosch, 2005; Kuhnean, Schwarz, 1999; Borgatta, 2002.)

“Social space” is constructed based on four essential elements: socio-economic security, social cohesion, social inclusion, and social empowerment (Philips, 2006, Abbott, 2007, Social Quality, A Vision for Europe, 2001). Social quality allows us to more fully understand not only the quality of life of a certain individual, but also its social background, which is critical for the purposes of developing recommendations for improvement of life quality, which would open up new opportunities for setting up new tasks of welfare policy in the regions of Latvia.

1.2. Theoretical and methodological potential of the life quality research

Theoretical studies of the conceptualization of the quality of life reveal the many-sidedness of the concept and wide possibilities of the research. This subdivision contains a discussion about methodological paradigms of the quality of life and its challenges that will help to arrive at the study of definition of economic approach.

Possibilities of measuring the quality of life

When doing the life quality research, it is important to choose appropriate methodology. The measurements of life quality best show the obvious difference between objective and subjective measurements. The quality of life can be measured on individual, family, community, and societal levels.

Each of these analytical levels of life quality can be conceptualized and measured using *reflective indicators* that disclose the view of an individual as a construct of a single dimension. On the other hand, *formative indicators* are based on a multidimensional view. Studies more often use subjective and objective indicators. *Subjective indicators* mostly are based on psychological reaction, for example, satisfaction with life, job satisfaction, feeling of happiness etc. *Objective indicators* are „hard” (countable) indicators that are not linked to subjective assessment. Among those are life standards, condition of physical health, income etc. Possible **methodological risks** must be emphasized in the area of **utilization of subjective measurements**:

- problems that originate from the current mood of the respondent;
- reaction that depend on whether the question is presented in a positive or negative manner.

The quality of life is usually interpreted as normative expectations that people can pose for their lives. In this context, it is crucial to employ both subjective and objective approach to life quality; to demonstrate this, taxonomy was created that contrasts subjective wellbeing and objective conditions of life (see Table 2.). The criteria of welfare, lack and the results of “happy rich – unhappy poor” are not contradictory. From this theoretical standpoint, the task of social policy in the area of advancement of welfare is to create such conditions that would reduce the number of deprived people and multiply the number of population living in prosperity.

In order to reach it, it is important to try to reach not only subjective, but also objective wellbeing (Phillips, 2006). Indicators obtained by measurements help decision makers to plan the necessary activities for the advancement of life quality, but the indicators of results sum up the effects of the planned activities.

Table 2

Subjective wellbeing and objective conditions of life

Objective conditions of life	Indicators	Subjective wellbeing	
		good	bad
good	criterion	welfare	inadequacy
	result	A happy rich	An unhappy rich
bad	criterion	adaptation	depravity
	result	A happy poor	An unhappy poor

Source: The author’s construction (Phillips, 2006 referring to Cummins, 1997; Rapley, 2003)

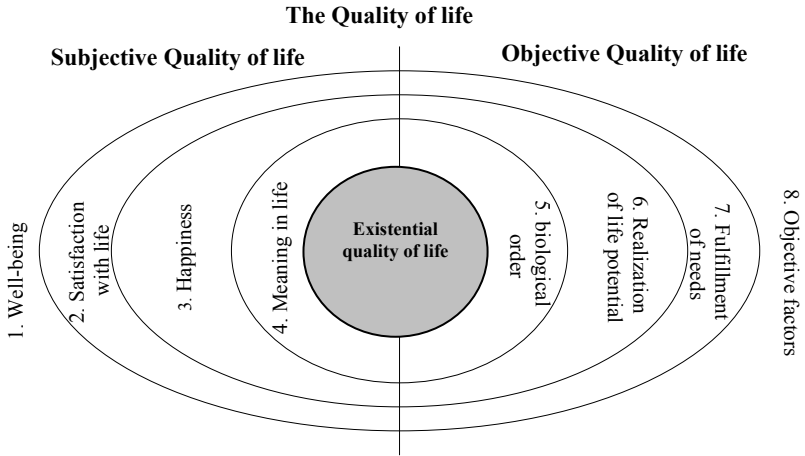
Theoretical studies lead to the conclusion about the usage of two standpoints in the study of life quality: **normative standpoint** that includes both objective characteristics and subjective perceptions and **non-normative standpoint** that argues that life quality means different things to different people and relies on self-assessment and the position that is based on experience. In the literature, we see attempts to create an integrated theory of the quality of life that would combine economic, social and psychological aspects, thus using both objective and subjective indicators.

Description of life quality models

In the course of many years, scientists have developed different life quality research models. The following ones can be noted as the most significant:

- *Veenhoven's model of happy* (1996) life expectancy, which allows us to measure average levels of nation's life quality in different countries in the whole world (Veenhoven, 2007);
- *Calvert-Henderson's model*, which was developed by Hazel Henderson (1999) in order to obtain a possibly broader depiction of the quality of life in the USA. The 12 life quality indicators allow population to gain approach to the information about life quality in one system and makes data easily interpretable and usable (Henderson, 2006);
- O'Boyle et al. from UK (1992) developed *diagram for the assessment of individual's life quality* that is a three-stage structured interview with a scale of visual analogues (Smith, 2000);
- The measurement *model of* American psychologist *John Flanagan* (1978) envelops 15 elements of life quality that are split into 5 domains: physical and material wellbeing, social, local and civil activities, relationships with people/neighbors, personal development and fulfilment, and recreation;
- *The model of "being, belonging, becoming"* that was created by Canadian professor of health politics and management *Denis Rápale* (1996) works on a micro level and is based on assumption that the quality of life in a universal, holistic and unitary phenomenon (Phillips, 2006);
- *The model of life quality* by Finish sociologist *Eric Allardt* (1993) contains the assessment of a good life based on three foundational aspects: to belong, to love and to be (2002);
- *The integrated theory of life quality* that was developed in Denmark calls objective and subjective elements as 'surfaces of life' (see Fig. 6).

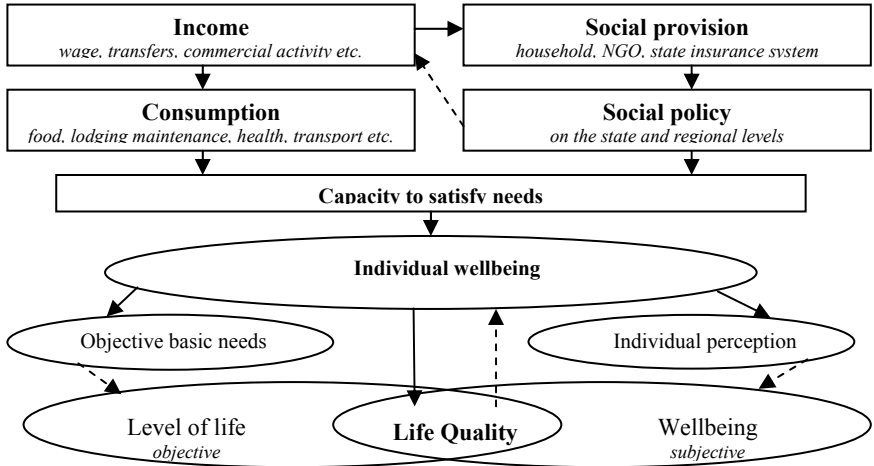
The meaning of existential life experience is found somewhere between the two superficial existential poles where objective meets the subjective and where the source of life quality is located. Life quality is constructed around eight theories, set on an axis which leads from subjective to objective and is called the integrated theory of life quality (Ventegodt...2003a, 2003b). The author uses elements of the integrated theory of life quality in construction of the life quality research instruments.

Source: Ventegodt, 2003c: 962.-971.

Fig. 6. **The model of integrated theory of life quality.**

After evaluating different authors' theoretical conclusions, the author developed socio-economic life quality micro and macro research methodology, which is based on the idea (Fig. 7.) of interaction of levels of life and wellbeing that is determined by the capacity of an individual, household or social group (e.g., pensioners) to satisfy their needs within the framework of current income and corresponding level of consumption.

Source: The author's construction, using Costanza, 2008, Manning, 2008.

Fig. 7. **The socio-economic life quality research methodology.**

Satisfaction of needs occur with the mediation of social provision that includes households, market, nongovernmental organizations, and the social welfare system of the state. The provision of life quality to each individual is legally and normatively regulated by the social policy of the state. The object of the Ph.D. paper is pensioners in the regions of Latvia, and for this reason the next chapters describes the quality of life during ageing, its legal and normative basis and research experience of pensioners' life quality and future challenges in the field.

2. THE QUALITY OF LIFE IN THE CONTEXT OF THE AGEING OF THE SOCIETY

The chapter contains 38 pages and 3 figure.

It contains a description of the concept of ageing together with the retrospective on the study experience in this area, as well as institutional and documentary basis of the purposeful support for life quality on the national and regional levels. In the closing of the chapter, the most significant specific traits of the quality of life and the priorities of future studies in the area of the aging of the society are highlighted.

2.1. Theoretical aspects of the ageing of the society and research experience

There are several types of age: chronological, physiological, psychological and social. The dominating factor in determining the chronological age is the number of lived; for the physiological age – it is health condition (Альперович, 2004). When age typology is analyzed in the scientific literature, different terms are used to describe older people:

- *sociology and geriatrics* use terms old people, people in later years, people in the ageing process, seniors;
- *economics and statistics* – pensioners, pension age population, population above working age.

In order to denote age connected to rights to receive pension, two terms are used: *pensionable age*, when a person can retire and receive a pension and *retirement age*, when a person actually retires. The Ph.D. paper uses **the term „pensioners”**, which is defined as a synonym to the term “pensionable age” (above working age) and it is the age above 62 years.

Research of life quality in the process of ageing has been influenced by the activities of the International Senior's Year (1999) that marked the original vision of “society, friendly for all generations”.

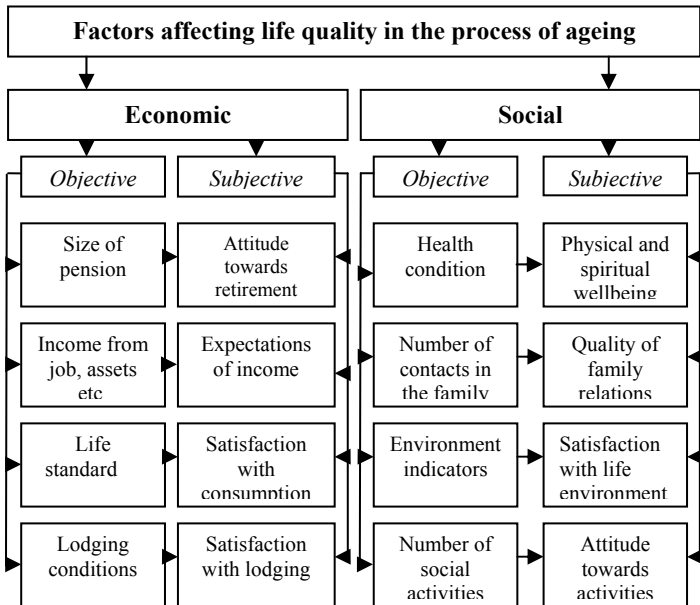
The experience of life quality research in the process of ageing

Europe can pride itself of traditions in the area of comprehensive geriatric studies. Using the support of EU, two major projects were dedicated to the

study of life quality during the ageing process.

1. *EQUAL-AGE* project (1999-2004); its goal was to develop European perspective to British program „*Growing Older*” that studied factors affecting life quality during ageing and linked up 24 unique studies that were performed in Germany, Italy, the Netherlands, Sweden and the Great Britain.
2. *FORUM* project (2002-2004), which included several scientific seminars about three basic topics:
 - the quality of life;
 - health and social care;
 - genetics, lifespan and demographics;
 - its goal was to fill the knowledge gaps and to prioritize research all over Europe (Walker, 2005, *Growing Older Programme*, 2009).

The following objective factors are distinguished in the understanding of life quality of old people (see Fig. 8): health condition, life standard, lodging, frequency of social contact etc.; in addition to that the following subjective factors are taken into consideration: meaning of health in individual’s life, expectation of certain income and lodging, and the quality of social contacts (Bond, Corner, 2006).

Source: The author's construction/autoros konstrukcija

Fig. 8. Factors affecting life quality in the process of ageing.

Summarizing the results of research abroad, the author structures the most significant factors affecting pensioners' life quality into economic and social (see Fig. 8), accentuating objective and subjective elements among them.

Employment and retirement, income, health, family and other networks of social support, social activity and general satisfaction with life are theoretical aspects of pensioners' life quality that have been observed by the author in the scientific literature.

The advancers of **European research** emphasize three recommendation positions in the study **field of life quality**: study priorities and knowledge gaps, European and interdisciplinary cooperation and issues of methodology. Four broad areas have ended up being in the centre of discussions:

- environmental resources,
- socio-demographic and economic resources,
- health resources,
- personal resources, social activity and support systems.

It is important to highlight **the most significant aspects in the area of economic resources** that are to be studied:

- reasons that cause inequality in different territories and among different social groups of older generation;
- changes in the pension system, transition into the pensionable age and influence of these factors on the quality of life;
- future economic status of social groups of older generation and connection between ageing, income and other material resources; 3) employment in old age and transition to the retirement (Walkers, 2005).

It is **necessary to do additional research of older generation's quality of life in all countries of the EU** in the following areas: defining and measuring the quality of life, environment, living-space, informational and communication technologies, physical and intellectual health, income and consumption, activity and involvement, services, wellbeing and satisfaction with life (Walkers, 2004).

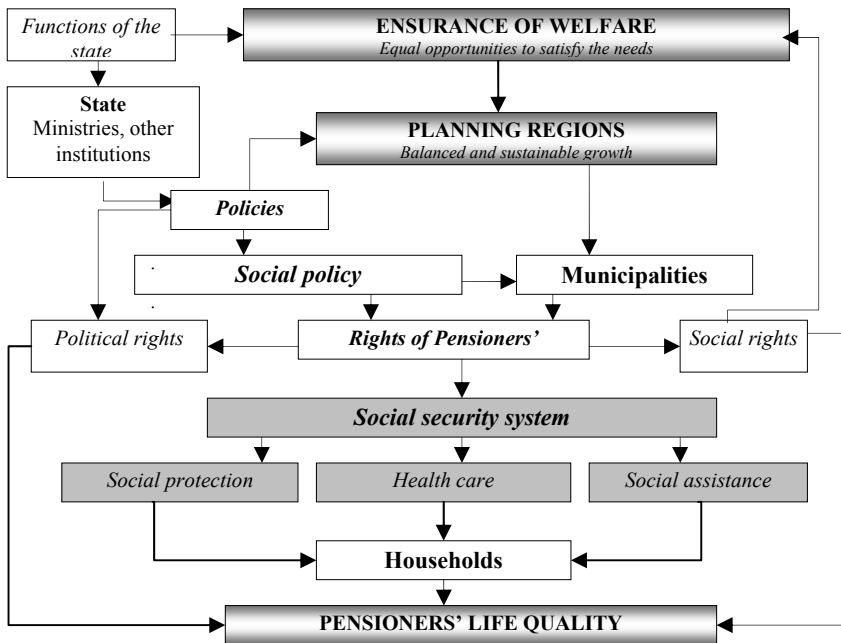
Several studies have been done in Latvia about certain aspects of life quality: health, time use, income and consumption, living conditions, as well as active lifespan and factors influencing the ageing.

It must be said though that comprehensive studies of good life opportunities for pensioners in Latvia have just begun; there have not been studies of pensioners' life and comparison between the regions of Latvia. But that is one of essential prerequisites for the development of regions, so that the development would be balanced in all the areas. In the process of drawing up the planning documents for regional development, studies of the current situation are being done, but they are mostly focused on general population and they use only objective assessments. In order to study the role of regions in providing the life quality for pensioners, we need a more detailed research of the support policy and all the institutions involved in it on all the levels, identifying the necessary functions for ensuring pensioners' welfare on each level.

2.2. Legal and institutional system of support for the quality of life during ageing

In the Ph.D. paper, the legal and institutional aspects of support for the quality of life are characterized through system approach, where each element has its own significance in ensuring the quality of life in the process of ageing; they are interrelated and classified in particular hierarchy (Fig. 9).

One of the **functions of the state** (maintaining) is focused on identifying the needs and distributing material resources, but the other (developing) is focused on ensuring nation's welfare. The main goal in the area of ensuring the welfare is to create equal opportunities for all groups of population to satisfy their needs. It can be done if we can ensure balanced and sustainable growth in all the regions of Latvia. Legal system of welfare is regulated by **social policy**; its goal is to provide necessary socio-economic condition for human life. The social stability of the development of the society on national and regional level can be reached differentiating the social policy in relation to socially unprotected groups of population, for example, pensioners.

Source: The author's construction

Fig. 9. System for ensuring pensioners' life quality on the national and regional levels.

The legislation must include economic security, guarantees of equal opportunities in the area of different services and decision making that affects the life of older generation. Many political decisions that the older generation would profit from would equally positively affect younger generations. When

the political decision are made during periods of economic crisis, the priorities sometimes are in conflict, and it is necessary to carefully evaluate decisions on the national, regional, municipal levels that influence older generations.

State policy determines measures of **social security** (*self-aid, public legal protection, social protection*) that compensate expressions of social risk to the members of the society. The author agrees with the professor of economics Andrew Mason (USA) who believes that older people are able to rely on four most important sources of economic security:

- Continuation of employment,
- Relying on the system of social security,
- Relying on assets – savings or inheritance,
- Relying on family support.

The strength of the four point support system determines how well pensioners will bear the current problems created by the economic crisis in the country (Mason, 2009). The author believes that at the moment pensioners can more securely rely on the social welfare system that includes social protection, health care and social assistance.

The European Union does not regulate the social policy of each country; it only establishes the **guidelines** and minimal standards. It says in the 2nd clause of the foundation agreement of EU that one of goals to ensure a high level of social protection, to improve life conditions and life quality. In 2000 the meeting in Lisbon established the new strategic goal of the development of EU until 2010; one of the main purposes is to ensure a stronger social cohesion. They formulated *the method of open coordination* in Lisbon, which included fight against poverty and social exclusion, policy of social security and modernization of social protection. The plan is to include also collaboration in the area of health care, especially focusing on the problem of the ageing of population. The action plans of different European countries add to the main guidelines in the area of social inclusion.

The strategic policy plans that have been developed in Latvia provide for an approach that is centred on an individual and a gradual increase of the quality of life. The National Plan of the Development of Latvia accentuates the development of regions as a prerequisite for it: stability of labour market, health, orderly infrastructure. The quality of life has been set as the uppermost goal of sustainable development where different groups of population have to attain the decrease of differentiation. The goal in the area of state growth is a high quality of life with a prerequisite of balanced development of regions. **The fundamental laws of the state** also guarantee certain social rights:

- right to social provision in cases of age, disability, unemployment and other cases provided by the legislation;
- right to equality without any discrimination.

The Law of Social Security is like an “umbrella law” for different special laws that regulate social security of pensioners.

Planning documents about the policy of social protection for pensioners in Latvia can be arranged into four types, highlighting the most important of them:

- basic guidelines („The Concept of Pension System Reform”, „The White Book – the Project of Administration of the System of Social Protection”);
- programs („The Program of the Development of Professions Social Work for 2005–2011”, concept „Equal Opportunities for Everybody”);
- plans (The National Action Plan of Reduction of Poverty and Social Exclusion for 2008–2010);
- concepts („About the Administration of the State Financial Resources of Social Security till 2012”).

The legal and normative basis of **the system of social security** guarantees the replacement of certain income in case of different situation of social risk, for example, person reaching pensionable age. Pensioners that are experiencing lack of finances are protected by **the system of social security** (including „*The Law of Social Services and Social Assistance*”); it guarantees social assistance and certain services, and the responsibility for them is split between the state and municipalities. The purpose of **health care system** is to secure people’s health in a health environment, promoting preventive measures, healthy lifestyle, as well as creating conditions where population can make use of financially effective, physically available and qualitative health care services. A very positive novelty is the mechanism of social security network within health care system, created by the Ministry of Health Care (2009) for unprotected categories of the population with low income that has been named “**social cushion**” (*Regulations by Council of Ministers „The Order of Organization and Financing of Health Care*”). Normative documents often are linked to competencies of the state, Ministries of Welfare and Health Care, but the support for pensioners on the regional level is also very important.

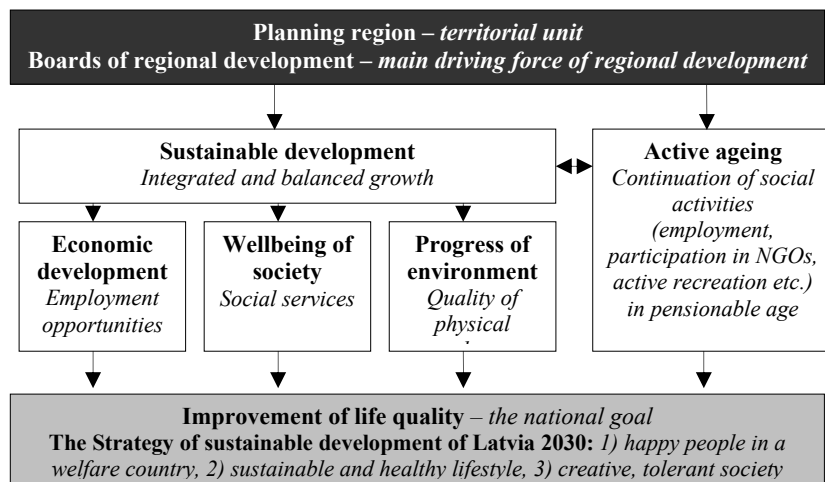
The activities of the institutions of five planning regions of Latvia are regulated by „*National Lisbon Program of Latvia for 2005–2008*” and „*National Plan for Development of Latvia 2007–2013*” that are focused on advancement of the quality of life. The goal of „*Law of Regional Development*” is to promote and ensure balanced and sustainable development of the country taking into consideration all territories and also particular characteristics and possibilities of certain regions and reducing adverse differences between them. In order to insure that, the planning regions draw up middle-term “*Programs of Development of the Planning Region*”, which determine the priorities of the particular planning region and contain the sum of specific activities and measures. Regional development plans are oriented towards all social groups of population together and do not provide special measures for ensuring life quality for pensioners, but their public deliberation give pensioners an opportunity to express their opinion and give their suggestions. Even though

the development institutions of the planning regions are just political-administrative units that are governed by elected regional board (see Fig. 10), they have not been delegated any specific functions for insuring pensioners' life quality, the author still sees in them unused potential of various resources.

Opportunity to increase regional capacity to improve pensioners' life quality lies within balanced, sustainable economic growth and successful realisation of policies in the area of the ageing of the society.

The author poses the following **criteria** to the empirical research:

- pensioners 'perception of the life quality: defining, influencing factors;
- indicators of economic security: income, consumption opportunities, material provision;
- environmental aspects: physical environment and social environment;
- social factors: physical and spiritual wellbeing, support of the family and closest people;
- assessment of life quality: time dimension, dimension of social space, summarized assessment.

Source: The author's construction (National Development Plan... 2006, Strategy of Sustainable development... 2008)

Fig. 10. **Monitoring of ensuring pensioners' life quality in the regions defined by strategic planning documents of Latvia.**

The analysis of scientific information and legal and normative documentation that was obtained in theoretical studies of the Ph.D. paper proves the significance of study of life quality during ageing and topicality of the comparison between regions in Latvia.

3. COMPARISON OF PENSIONERS' LIFE QUALITY IN THE REGIONS OF LATVIA

The chapter contains 34 pages, 28 figures and 9 tables.

In this chapter, the author introduces the methodology of empirical research and describes samples used in the research. Pensioners are characterized as a socio-economic group, and their subjective perception of the life quality and the main factors influencing it are described as well. The quality of life is analyzed and compared among regions according to the following indicators: income and consumption, material provision, environment and health.

3.1. Description of pensioners as a socio-economic group

Territorial units the statistical data is gathered and analyzed about in Latvia are regions. In the Ph.D. paper, statistical regions are used for comparison, thus emphasizing the distinction between Riga as the metropolis and Riga region (Pierīga) and other statistical regions. Regional economics allow us to assess the economic potential of each region, the operating model and to study its structure deeper. Basic guiding principles of regional policy stipulate that the monitoring of regional advance and policies must insure regular supervision of the development of the situation, obtained results and political effectiveness. The pace of development and growth in the regions of Latvia is not steady; there are perceivable differences both between the regions and inside them. As a result, population do not have equal opportunity to enjoy good quality life. In order to do in-depth studies of regional development, the study presents an overview of the indicators of pensioners' life quality, and for this reason the next subdivision will describe pensioners as a socio-economic group.

Description of pensioners as a socio-economic group is differentiated by two main indications: age and the size of pension and its comparison among the regions.

While the ageing of population in Latvia was getting more obvious, the pensionable age was gradually raised and at present it is equal for men and women – 62 years. If the pensionable age was not raised, the ageing of population would create a larger burden to the social insurance budget, which finances state pensions. So the Ministry of Welfare is going to move up the pensionable age till 65 years in a close future, like it is in most countries of the European Union.

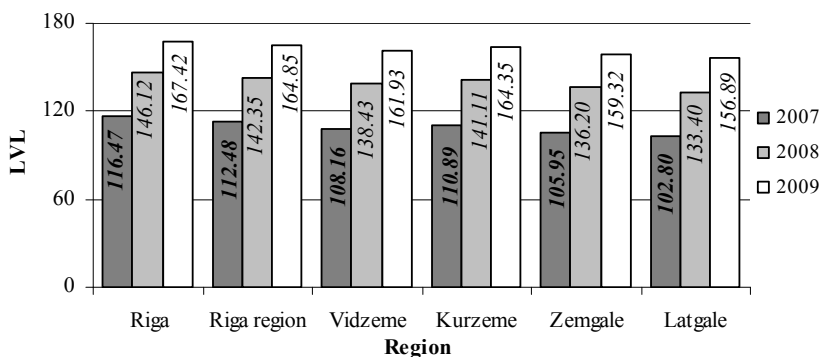
At the end of 2009, there were 564.6 thousands of receivers of pension; 84% of them were receiving old-age pension. Pensions are divided into four types: disability pension, pension in case of the loss of provider, long service pension and old-age pension, which the author is focused on in her research. The State Agency of social insurance possesses data about average number of receivers of old-age pension in the regions; data from 2009 shows that the largest part of pensioners – one third lives in Riga. The number of pensioners in other statistical regions is similar: Riga region and Latgale (16%), Kurzeme (13%),

Zemgale (12%); Vidzeme has the least pensioners (11%). If we compare planning regions, then it turns out that almost half of the total population of pensioners of Latvia (48%) live in Riga.

In 2009 in all regions equally, except Zemgale, the smallest number of pensioners were from the age group of 60-64 years. Possibly, in Zemgale in this period of time due to the unemployment problem the population have more often chosen early retirement. In all the regions, except Riga, the number of pensioners in cities grows smaller starting with 70 years, but in Riga the largest number of pensioners is ages 65-74 and starts to grow smaller after 75 years.

If we look at the size of pensions in dynamics, the conclusion is that average size of monthly pension has rapidly increased in the last 10 years. In 2001 the largest number of pensioners in Latvia received 50-60 LVL pension, but in 2007 more than a half received 100-150 LVL a month. In 2008 all recipients of pension could be divided into two basic groups: 1/3 pensioners that received 100-150 LVL and more than a half of pensioners that received 150-200 LVL a month.

Fig. 11. shows average size of old-age pension a month during the last three years in different regions of Latvia.

Source: the author's calculations using unpublished data of the Department of Statistics of the State Agency of Social Insurance

Fig. 11. Average size of monthly pensions in the regions of Latvia in 2007-2009.

Size of pension has increased in all the regions during the past years; the increase was about 50% comparing 2007 and 2009. In Latgale, Zemgale and Vidzeme regions, where there the size of monthly pensions is smaller (LVL 157-162), the increase has been bigger than in Riga, Riga region and Kurzeme, where pensioners receive on average LVL 165-167 a month. Women in all the regions receive a 10% lower pension than men. The bigger the average pension in a region, the more distinct is the differentiation among gender groups. Average pension for women in 2009 was LVL 159 a month, and for men – LVL 172, showing a LVL 13 difference a month, which should be

considered a serious sum since pensioners can allocate LVL 1-1.5 a day for food.

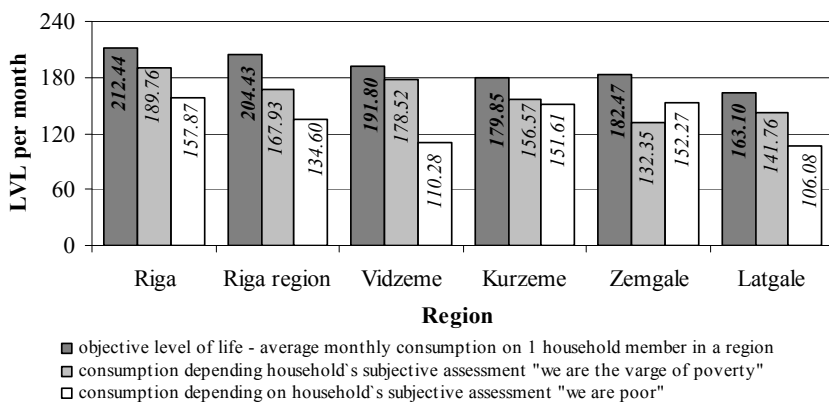
As a result, citizens differ in their ability to enjoy good, quality life. In order to study regional development in depth, the research presents an overview of the indicators of pensioners' life quality, and the next subchapter analyses the consumption level of pensioners in Latvia.

3.2. Consumption as an indicator of life quality

Comparing pensioners' average monthly consumption levels on one household member in 2008, it was observed that number of pensioners is divided into four biggest consumption expense groups; the lowest income is less than LVL 100 per month (17%) and the highest – from LVL 200 to LVL 400 per month (27%). Altogether almost half (46%) of pensioners spend on consumption less than LVL 150 per month and two thirds (67%) spend less than LVL 200 per month. Thus, almost half of pensioners get by on less money than state subsistence wage. Average consumption on one pensioner per month in Latvia in 2008 was LVL 188.66, while average pension at the same time was LVL 140.79. It shows that pensioners have other sources of income besides pension, for example, salary, help from family member etc.

Theoretically, we can assume that average monthly consumption reflects true amount of pensioners' income that are used to meet basic needs. The level of satisfaction of needs determines the assessment of life quality. Pensioners spend the most on food (in 2008 it was 39% on average), housing maintenance (in 2008 – 18%) and medicine (in 2008 – 14% on average). Comparing the consumption structure in regions, the results show that pensioners living in Riga spend the least on food and the most on housing. Pensioners in Latgale spend the most on food, comparing to other regions, and less on housing. It speaks of the difference in food prices and housing utilities between regions, because there are possibilities of a cheaper sustenance in Riga and other towns, but the housing expenses are higher. Average consumption expenses on one household member (see Fig. 11) speak of the differences within 10% between pensioners' consumption expenses in towns and those living in rural territories. Altogether average consumption expenses on one pensioner per month in towns and also in Riga and Riga region are a little higher than in other regions. The lowest level of consumption per one pensioner is found to be in Latgale, and it is LVL 163.10 per month, which is 30% less than in Riga and 19% lower than in other planning regions on average.

The microeconomic theoretical approach of the Ph.D. paper implies the study of the interaction between the objective level of life and subjective wellbeing (see Fig. 12).

Source: The author's study, using the anonymous data base of HBS of CSA

Fig. 12. Consumption expenses on 1 household member per month depending on assessment of the objective level of life and subjective economic situation of pensioners in the household of the regions of Latvia in 2008 (LVL; n=1550).

In Latvia, 1/3 of pensioners consider themselves as being poor or on the verge of poverty. Kurzeme pensioners give such an assessment most rarely, but Riga pensioners – most often. Pensioners that live in Riga have higher life standards, since:

- average consumption of those who consider themselves well-off and live well is 21% higher than on average in Latvia;
- average consumption of those assessing themselves as “we are poor” is 12% higher than on average in Latvia;
- four out of 10 inhabitants of Riga believe that they are poor or on the verge of poverty, even though their average consumption is the highest among the regions of Latvia; besides, even those that consider themselves poor or on the verge of poverty have the highest consumption level, comparing to the other regions of Latvia.

In Kurzeme 7.6 % pensioners believe that they are well-off having 74% (LVL 212.38) less consumption expenses than in Riga, where average monthly consumption of 6.6 % self-reported prosperous is LVL 368.87. The average difference of consumption expenses between the groups of “on the verge of poverty” and “poverty” is 15% in Latvia, but pensioners that consider themselves poor have 34% (LVL 141.11) smaller consumption expenses comparing to an average consumption level on 1 household member per month (LVL 188.66). In Latgale and Vidzeme, (see Fig. 12), the smallest consumption is reported by those pensioners that consider themselves poor, and the pensioners that belong to the same group in Riga, Zemgale and Kurzeme, they spend 42.3% more than the ones living in Latgale and Vidzeme. Thus, there is a differentiation in the area of consumption expenses among regions – considering those pensioners that are satisfied with their material condition and

those that consider themselves poor. So the thesis is proven true that the quality of life can be measured, using both objective and subjective elements, since pensioners with higher consumption level can be more critical of their life quality than those that have lower consumption opportunities and rather modest life standards.

For an in-depth study, the author establishes a connection between most important consumption expenses (See Table 3).

Table 3

Connection between overall consumption expenses and food expenses on 1 pensioner per month on average in Latvia in 2008

Regions	Values of constants (LVL)	Regression coefficient	Correlation coefficient
Riga	33.00	0.151	0.636
Riga region	46.45	0.111	0.516
Vidzeme	41.23	0.131	0.513
Kurzeme	29.76	0.179	0.632
Zemgale	46.96	0.089	0.420
Latgale	31.04	0.201	0.578

Source: The author's study, using anonymous data base of HBS of CSA

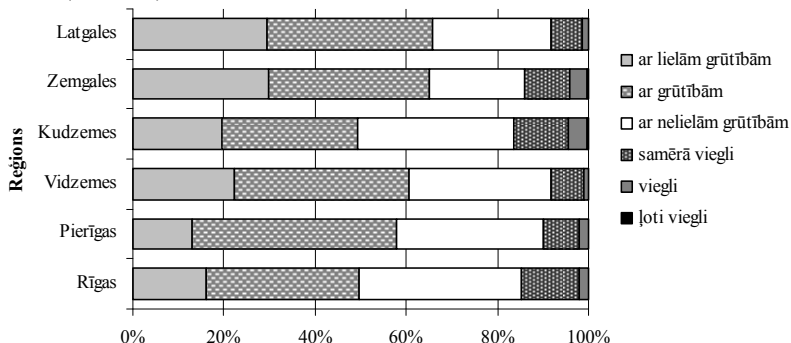
Comparing **the correlation between overall consumption expenses and expenses on food per 1 pensioner** on average – in Latvia, in towns, in the country and also in different regions in 2008 (Table 3) it must be concluded that, correlation is rather strong, with an exception of Zemgale region, where the correlation is weak. It can be stated with 95% credibility that average monthly food consumption on one pensioner in towns of Latvia ranges from LVL 37.14 Ls to LVL 45.39; comparatively, in the country it is from LVL 24.11 Ls to LVL 40.48. In Latvia, average food consumption is LVL 39.71 per month, but regression coefficient (0.133) shows the increase of food expenses and, consequently, the increase of needs (relating to overall consumption expenses). Results of regression coefficient indicates that a greater need for food is in Latgale (0.201), Kurzeme (0.179) and in the countryside in general (0.189). Thus pensioners can allow themselves approximately LVL 1 per day on food in Kurzeme (LVL 29.76), Latgale (LVL 31.04) and in the country overall (LVL 32.29). In Riga also food expenses (LVL 33.00) are modest, because housing expenses take a larger part of income (21%) than in other regions, and pensioners use the advantage of living in metropolis to purchase cheaper food. In Zemgale (LVL 46.96) and Riga region (LVL 46.45), pensioners spend on food the most – approximately LVL 1.50 a day, and it seems that need for food is not as pronounced as in other regions.

When giving characteristics of pensioners' consumption in the regions, it must be said that there is a weak correlation between **overall consumption expenses and housing expenses**, with an exception of Vidzeme (R=0.549), that shows medium-strong correlation, so we can only talk about a tendency. The largest average monthly housing expenses on one pensioner is in Riga region (LVL 23.97) and Zemgale (LVL 21.71), but in Latgale it is twice as little (LVL

11.41), but the second smallest housing expenses are in Vidzeme (LVL 14.26). Regression coefficient explains that in all regions there is small relation between housing expenses and overall consumption expenses. It must be concluded that pensioners from Latgale region have the lowest consumption opportunities that correspond to the lowest pension levels and explains the fact that 2/3 pensioners can be placed in the lowest quintiles of available income and consumption.

3.3. Pensioners' material provision

Subjective economic difficulties are an indicator that is widely used in EU surveys of life quality that reflects the ability of households “to make ends meet” (see Fig. 13). If a pensioner deems that it is difficult or very difficult to financially get by, then it is believed that the household is experiencing economic difficulties. Majority (92-94%) of the pensioners in Latvia in all regions are experiencing economic difficulties. In Riga, Riga region and Zemgale, the percentage of pensioners in economic difficulties is a little smaller (81-85%).

Source: The author's construction, using anonymous data base of EU-CILC of CSA

Fig. 13. Pensioners „ability to make the ends meet” in the regions of Latvia in 2007 (n=1971).

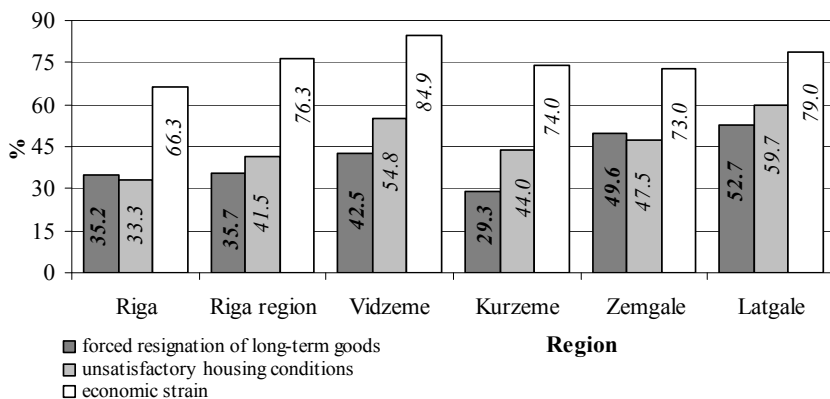
Eight of ten pensioners in Latvia are additionally burdened by payment of housing utilities. Almost half of pensioners in Latgale (47%) and Zemgale (44%) these payments create a serious problem, but in other regions, it can be said about approximately 1/3 of pensioners. Even though in Latgale, the percentage of public utility payments is the smallest part of consumption expenses, considering the low level of overall consumption, pensioners in this region perceive the housing expenses as great financial difficulties.

In Latvia, 13% of pensioners have made some purchases on credit or have undertaken financial liabilities. Eight of ten pensioners experience difficulties repaying their credit. Comparing the regions, almost half of pensioners in Vidzeme (48%) and Zemgale (44%) experience great difficulties in this area.

Pensioners of Riga (35%) and Kurzeme (29%) fairly successfully manage the repayment of their credit.

Material insecurity is defined as forced cession of goods and services that are used for the satisfaction of basic needs. More than 2/3 of pensioners in Latvia are under necessity to be in a **situation of economic strain**, but the biggest strain is experienced by pensioners that live in Vidzeme. On average, more than 1/3 of pensioners live in inadequate housing conditions and do not have financial ability to purchase long-term goods (see Fig. 14).

All three indicators are equally significant aspects of pensioners' life quality that describe coverage of basic needs. It must be concluded that **the least materially secured pensioners live in Latgale and Vidzeme**. Four out of ten pensioners in Vidzeme and five out of ten pensioners in Latgale cannot afford one of the following goods: telephone, colour TV, washing machine, and car. More than a half of pensioners in Vidzeme (54.8%) and Latgale live in inadequate or not well-facilitated lodging, comparing to Riga region, where pensioners are twice less unsatisfied with housing condition. Material insecurity is intensified by the fact that 92% of those living in Latgale and Vidzeme barely can "make the ends meet".

Source: The author's study using anonymous data base of EU-CILC CSA

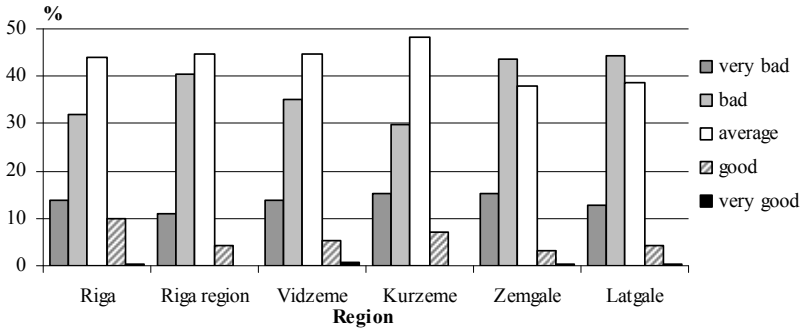
Fig. 14. **Material insecurity of pensioners' households in the regions of Latvia in 2007 (n=1971).**

The question whether the material insecurity is influencing health lifestyle is established below.

3.4. Environment and health as indicators of pensioners' life quality

When describing health and environment as indicators of life quality, their reciprocal connection must be emphasized. Living in inadequate environment, a pensioner can not enjoy a health lifestyle. Information summarized in Fig. 15,

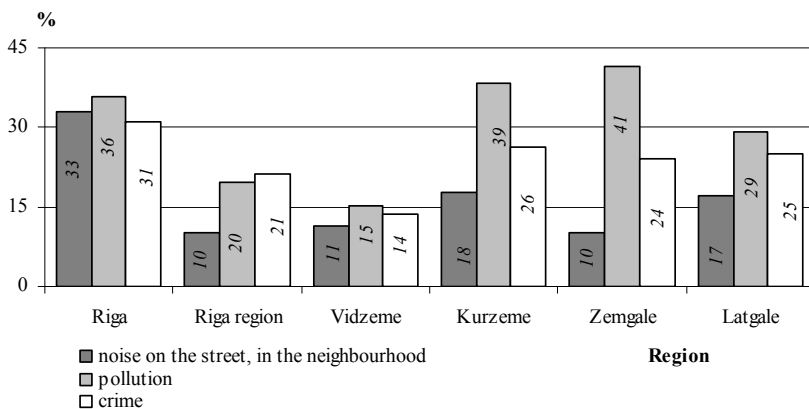
gives insight about pensioners' self-assessment of their health in different regions of Latvia in 2007.

Source: The author's study using anonymous data base of EU-CILC of CSA

Fig. 15. Pensioners' self-assessment of overall health condition in the regions of Latvia in 2007 (n=2492).

Objective indicators that are summarized in the statistical publications about health show that pensioners are a risk group, which due to the ageing process is more often subject to different illnesses. Pensioners say that worsening of health is something they have to resign to in their age. Studies of life quality factors, especially **in the area of health, show differences between assessments of physical and mental health** in favour of the mental wellbeing. More than 2/3 of pensioners in all regions equally assess their health as average or bad. More than a half of pensioners in Zemgale (58.6%) and Latgale (56.9%) believe their health to be bad. About 10% of the pensioners that live in Riga enjoy good health, since they have access to more experienced doctors and opportunities for preventive medicine. In all regions equally, **6-7 pensioners out of 10 have a serious illness**. Chronic (lingering) illnesses restrict pensioners' physical activities, which is a serious threat to their wellbeing, because the elderly often emphasize their desire for independence, not wanting to be a burden to anyone. Nevertheless **2/3 of activities of pensioners in Latvia are severely or seriously restricted due to health problems**. Serious restrictions are experienced by three out of ten pensioners in Kurzeme. In 2007, on average three pensioners out of ten in Latvia has experienced a situation when they could not see a doctor. More often it has happened to pensioners in Latgale, but more seldom – in Vidzeme. 1/3 of pensioners in Latvia of those, who have been in such a situation where they needed to see a doctor but could not do it, either were not able to do it because it was too expensive, and in Zemgale and Latgale, it has happened to six pensioners out of ten. Describing closest **physical environment** of pensioners, it must be established that pensioners are mostly concerned about the environmental pollution (see Fig. 16).

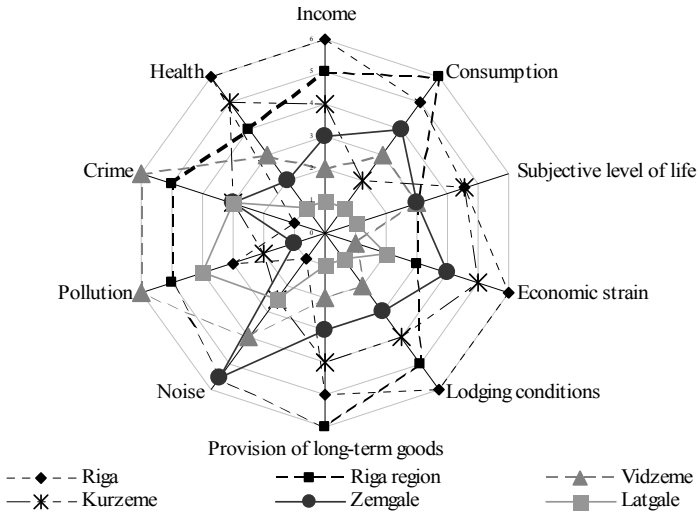

Source: The author's study, using anonymous data base of EU-CILC CSA

Fig. 16. Pensioners' view of environmental problems in the regions of Latvia in 2007 (n=1971).

For 25% of pensioners in Latvia, crime level is a problem of their closest environment, but for 20%, it is noisiness in the neighbourhood or in the street. Four out of ten pensioners in Zemgale and Kurzeme are frustrated about pollution in their place of residence. In Riga more often than in other regions, one third of pensioners are dissatisfied about the noise in the neighbourhood and crime rate. Riga region and Vidzeme seem to pensioners as being the most attractive and adequate place for successful ageing. Summing up all indicators of life quality in the regions that are used in the work, the author assessed them, ranging every one of them in connection with the quality of life (6 points – highest, describing higher life quality, and 1 point – lowest assessment, describing lower life quality). It can be concluded that in **Latgale** (84 points) and **Vidzeme** (118 points) there are the **lowest** indicators of life quality; in **Riga** (160 points) and **Riga regions** (145 points), **the level is a little higher** than in **Kurzeme** (140 points) and **Zemgale** (131 points). If pensioners' life quality indicators are structured in groups and the total points of each group are ranged, the results can be showed graphically (Fig. 17).

Income, economic strain, lodging conditions and health are the indicators that signify that the pensioners living in Riga have more opportunities to enjoy a better life comparing to other regions of Latvia, but level of crime, noise and pollution are the indicators that pensioners are not satisfied with.

Source: The author's research, using anonymous data base of EU-CILC CSA

Fig. 17. The comparison of pensioners' life quality in groups of featuring indicators in the regions of Latvia in 2007 and 2008 (According to ranging of indicators)

Riga region has the second best result in the area of pensioners' income; also consumption and provision of long-term goods are on a higher level comparing with other regions, but there is a significant discrepancy in the subjective assessment of the level of life. Pensioners consider Riga region to be the most attractive as physical and social environment and in the sense of lodging conditions.

Kurzeme region has the second best result in the area of material provision and health, but Vidzeme is considered to be the best social and natural environment. In Latgale region that is considered to be average social and natural environment pensioners have lower life level and health, comparing to pensioners living in other regions.

4. SUBJECTIVE STUDY OF PENSIONERS' LIFE QUALITY IN ZEMGALE REGION

This chapter contains 26 pages, 12 figures and 6 tables. This chapter presents identification of factors that affect pensioners' life quality and measuring of pensioners' subjective life quality, based on the example of Zemgale region. Besides, this chapter contains approbation of the assessment methodology of life quality (repeatedly tested in pilot researches), developed by the author; the methodology uses two approaches: overall assessment of life quality using 10 point scale and the integrated theory of life quality developed in Denmark. As a result, the assessment of life quality is established in dimensions of time and

space; also the author establishes pensioners' legal capacity and future desires in the area of improving of life quality.

4.1. Pensioners' perception of their life quality and the factors affecting it

The study of pensioners' perception of their life quality and the factors that affect it the most includes the factor analysis that uses the information obtained through standardized interviews with pensioners of Zemgale region.

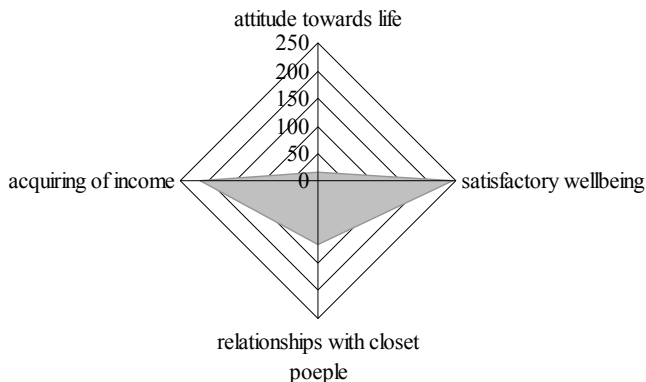
Originally, when creating correlation matrix and not limiting the number of factors, based on the analysis of the results of factor rotation, the author chose 7 out of 21 factor; later the number of factors was cut to 4, since the goal was to find out those factors that affect pensioners' life quality the most. As a result KMO (Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy) criteria of adequate choice is 0.722, which is higher than 0.7 and shows that the adequacy of establishment of summarized is acceptable (Наследов, 2005), it is confirmed by statistical credibility of the criteria (Barlett's Test of Sphericity shows Sig. 0.000). The overall explained dispersion shows that 10.9% of overall variation is explained by Factor #1, 10.5% - Factor #2, 10.3% - Factor #3 and 10.2% - Factor #4. The matrix of factor rotations reflects relative correlation coefficients that have the closest association to the investigated characteristics. Thus the following groups of factors are being interpreted: obtaining income, satisfactory emotional well-being, relationships with family members, and attitude towards life.

The research establishes also the connection of new and additional variables of pensioners' life quality with different demographic features. Using comparative tables (*Crosstabs*), the author finds connection between new variables: factor groups of attitude, wellbeing, relations and income, and other involved variables: residence, rural or urban territory, sex, household type, education and self-assessment of life quality. As a result, the following conclusion can be made: with credibility of 95-99%, the author observes connection among these variables:

- the factor group of attitude and rural and urban territory (Cramer's V value 0.173) or place of residence (Cramer's V value 0.168);
- the factor group of wellbeing and education (Cramer's V value 0.160) or self-assessment of life quality (Cramer's V value 0.128);
- the factor group of relations and household type (Cramer's V value 0.235) or self-assessment of life quality (Cramer's V value 0.127);
- the factor group of income and education (Cramer's V value 0.179).

For an in-depth analysis, the author compares the factor groups acquired as a result of analysis that include presently most significant aspects of pensioners' life with the information obtained by the open introductory question of the questionnaire, in which pensioners were asked to express their perceptions of a good life and the moments when they most often are overtaken by a feeling that life is good. The answers acquired through the questionnaire were encoded

according to the frequency of key words mentioned in them and they were divided into new factor groups that were interpreted in the analysis. The results are summarized in Fig. 18.

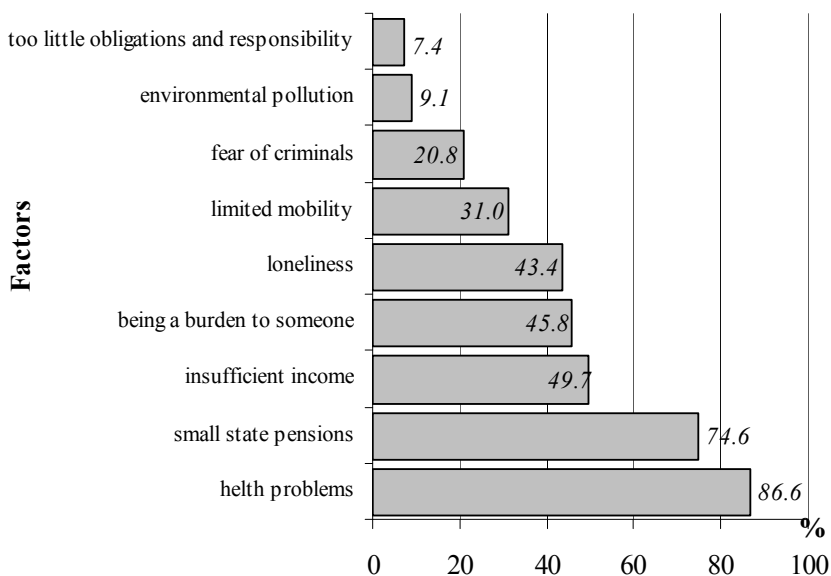

Source: The author's study, using data base of Zemgale survey results

Fig. 18. Division of the frequency of the key words used by pensioners of Zemgale region expressing their perception of a good life into factor groups in 2009 (n=461).

The group of well-being factors is the most significant in the area of pensioners' life quality; because it encompasses health, level of well-being in connection with satisfactory housing conditions, recreation and safety. Another group of factors that is close on the scale of significance is the group of income factors, in which the most mentioned factor is satisfactory resources for the fulfilling of pensioners' needs. The group of relationship factors is dominated by pensioners' social contacts with children and grandchildren, harmony and goodness in the context of family as the main values that advance the quality of life. During the survey of pensioners of Zemgale region, pensioners were allowed to mark factors that a person should perceive as the most serious when getting older (see Fig. 18).

Nine out of ten pensioners believe (see Fig. 19) that the most important aspect of the process of ageing is *health*; seven out of ten accentuate *small pension*, but every second – *insufficient income* (Fig. 19). Almost half of pensioners state that they *do not want to be a burden to the others or to be alone*. This is pensioners' perception of the factors that influence their. Summarizing the combination of mentioned factor groups with qualitative information, information obtained in pilot studies, as well as pensioners' opinion of the most significant factors in the ageing process, it must be concluded that **the pensioners' own assessment of their life quality is affected the most by material provision, health and family support.**

Source: The author's study, using the data base of Zemgale survey.

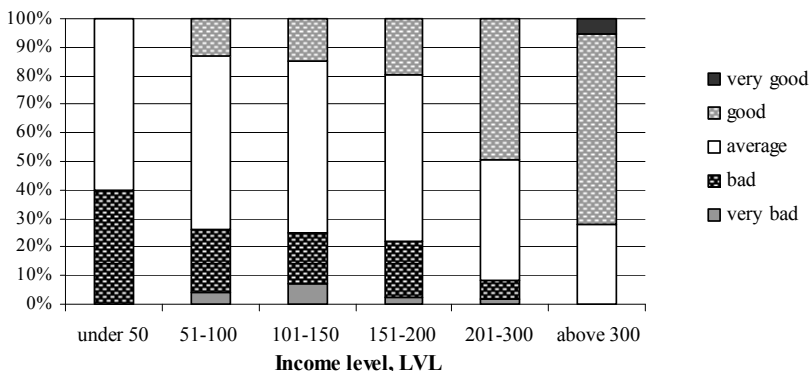
Fig. 19. **The most significant factors in the ageing process in the self-assessment of pensioners of Zemgale region in 2009 (n=461).**

The study of influencing factors of pensioners' good life from 2006 till 2009 demonstrates that material provision, which includes consumption possibilities, is a significant indicator of the quality of life both during the economic crisis in the country and during the so called 'good times'.

4.2. Measurements of the main factors influencing life quality in Zemgale region

The author analyzes the information obtained through the survey in Zemgale region, describing factors that are considered to be of the priority.

Income factor. Pensioners' life quality is influenced by the level of income (see Fig. 20). With statistical credibility of 99%, it can be argued that 2/3 of pensioners in Zemgale have a consumption level from LVL 101 to LVL 200 a month on one household member, and accordingly, they mostly (43%) measure their life quality as average, but three times less pensioners see it as bad or good. The consumption level of approximately 11% of pensioners is below LVL 100 a month and they consider it as being bad or average, but the consumption level of 17% of pensioners is above LVL 200, and they see it as average or good. Thus, those with lower income assess their life quality as being lower as well.

Source: The author's study, using data basis of Zemgale survey in 2009

Fig. 20. Assessment of pensioners' life quality in different income level groups in Zemgale region in 2009 (n=461, average income on 1 household member, LVL).

In the study it was established what size of pension would be necessary to live a worthy life. In total, less than a half (43.4%) of interviewed pensioners believe that *worthy living would be possible with a pension of LVL 201-300 a month*, but 1/3 (35.1%) of pensioners point out the sum of LVL 301-400 per month. Pensioners are very modest in their desires; it can be concluded that they perceive a worthy living as being able to meet the very basic, minimal needs. It can be proved by the answers to the question about “being able to make ends meet”, where almost half (44.7%) of pensioners believe that in order to do it they must have income of LVL 201-300 per month. Pensioners' desires are well-grounded because approximately half of them spend less than state subsistence wage.

Factor of well-being. The author identifies the factor of well-being with health. Nevertheless, in the study, it was important to establish *how pensioners manage different daily tasks*. Pensioners in all age groups do most of the tasks themselves with an exception of driving, gardening and major housecleaning. The older the pensioner, the more of these tasks is delegated to a helper. Nevertheless, most of the 80-year-olds and older do their daily house cleaning without assistance.

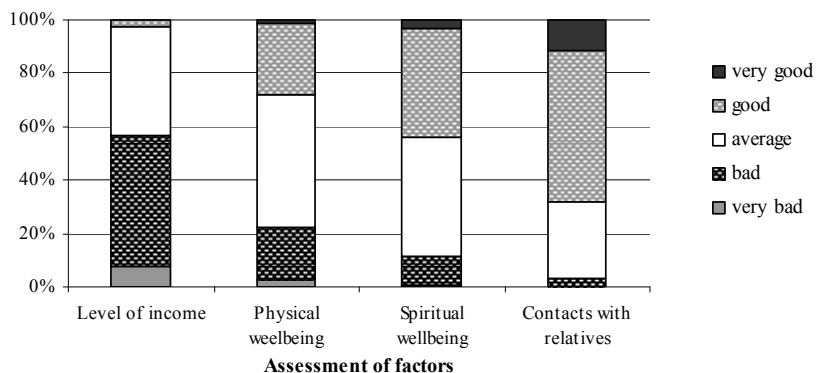
Significant aspect of wellbeing is *the amount of time spent outside one's lodging*. Almost half (46%) of pensioners spend up to 3 hours outside their home; 1/3 (36.2 %) spend 3-6 hours, but 2,2% are restricted inside their homes. Comparing the time spend outside home with the assessment of life quality, it can be concluded that the more time a pensioner spends outside his or her home, the more often they assess their life quality as being good or very good and vice versa: less time outside one's home, lower the assessment of life quality. Thus, the quality of life is affected by the pensioners' mobility.

Describing *self-assessment of health*, it must be concluded that half of Zemgale pensioners *physically* feel average, 1/4 of them feel good, but 1/5 of them - bad. Only 1-2% of the interviewed answered that they feel bad or very bad. When assessing *mental or spiritual wellbeing*, approximately 40% of pensioners feel average, but other 40% feel good. Only 12% feel bad or very bad. Thus, pensioners feel better mentally, than they feel physically.

Relationship factor. *Connection to the family* is one of the aspects of subjective life quality of the older generation. To live a long and happy life, as well as spend old age with the immediate family is a very natural human desire. Old people desire to be useful and still offer the children their support, which in turn gives them a sense of accomplishment; but sometimes this mutual support is expressed in a desire not to be a burden to the children.

To find out which of the three main life quality factors influence positively and which influence negatively, the author compares them (Fig. 21).

The results show pensioners' *satisfaction* (68.3%) with the *connection to close and significant people* and (44.2%) *spiritual wellbeing* and *dissatisfaction* with the *level of income for meeting of their needs* (56.4%). The higher the assessment of life quality, the more often family is assessed as positive aspect; and the lower the assessment of life quality, the more often income level is assessed as unsatisfactory.

Source: The author's study, using data base of Zemgale survey in 2009

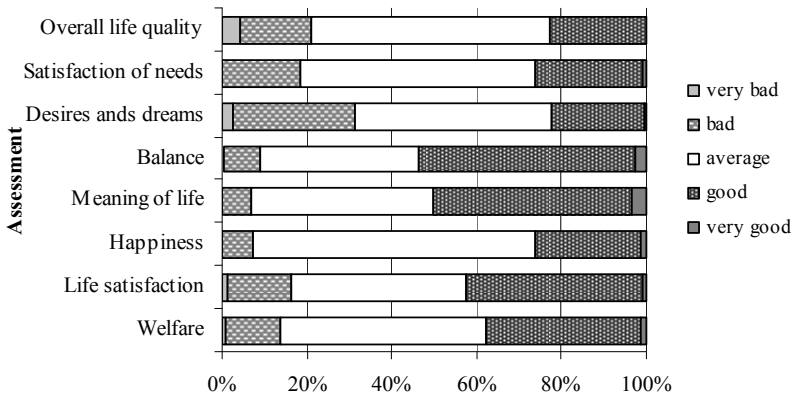
Fig. 21. **The most important factors affecting life quality as perceived by pensioners in Zemgale region in 2009 (n=461).**

Analyzing *the connection between wellbeing and the quality of life*, it must be concluded the latter is a factor that influence positively, since the majority of pensioners that spiritually feel good or very good, consider their life quality as being high, and half of pensioners that physically feel good or very good consider their life quality as also being good or very good.

4.3. The results of applying integrated life quality approach

In the study, the author uses the integrated theoretical approach to the quality of life and compares it to the overall assessment the numerical scale of life quality, posing an assumption that there must be a difference in the results. Using *the first approach*, in one question each pensioner was asked to assess his or her overall life satisfaction on 10 point scale (1 – lowest assessment, 10 – highest assessment), which is defined as overall assessment of life quality. *The second approach* allows establishing pensioner’s assessment, using eight different questions, on 5 point scale (1 – lowest assessment, 5 – highest assessment) about every element of integrated theory: wellbeing, life satisfaction, meaning of life, balance, desires and dreams, satisfaction of needs, objective factors. The main indicators that influence pensioners’ quality of life are included in the assessment of the element of objective factors: material provision, health condition and connection with family members, friends and neighbours – self-assessment.

For the comparison of ordinary scales, 10 point scale has been transformed into 5 point scale, where each assessment corresponds to the life quality in 2 point range, for example, “very good” corresponds to 9 and 10 points, „good” - to 7 and 8 points etc (see Fig. 22).

Source: The author’s A.Grinfelde research, based on the data base of Zemgale survey in 2009

Fig. 22. Overall subjective assessment of life quality of Zemgale pensioners, using the integrated theory of life quality in 2009 (n=461).

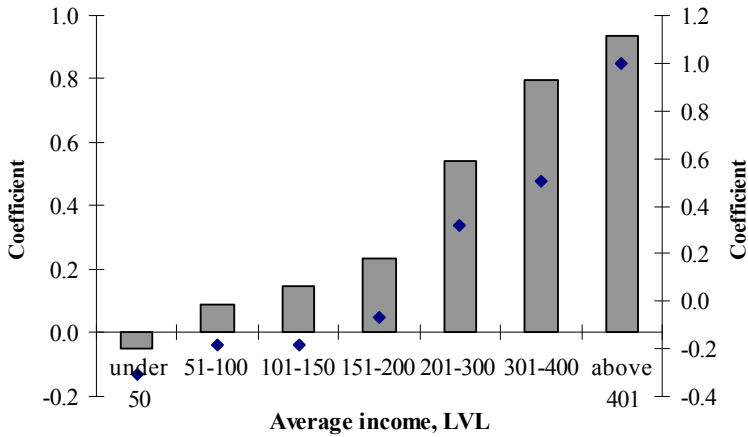
Comparing the overall assessment of life quality to the assessments (see Fig. 22) of eight elements of the integrated life quality theory, it turns out that they are similar, but do not match. Half of the pensioners in Zemgale highly value the meaning of life and balance, which describes the deepest level – existential quality of life. And they are positive indicators because the meaning of life is really connected to the calling and the mission of an individual in this world, and the balance – to the biological order of life. So, in the deepest sense pensioners of Zemgale are satisfied with their life, because negative

assessments of these elements are given only by 7-9% of respondents. But the most serious of the negative assessments is that one third (31.2%) of pensioners cannot fulfil their desires and dreams, which surely can be explained by the consequences caused by the economic crisis in the country.

The most similar results of the overall assessment of Zemgale pensioners' life quality and the integrated theory appear in the area of satisfaction of needs. This tendency proves the validity of the choice in favour of the need theory in the assessment of pensioners' life quality, because the assessments do not differ, and if we simplify we can believe that the level of life quality is equal to the level of satisfaction of needs.

In order to compare both life quality assessment approaches more precisely, the author developed two coefficients for each anonymous pensioner. Both the result of overall assessment of life quality and every element of integrated approach were standardized in relation to "0", obtaining value ranging from -2 to +2. Assuming that all elements have the same significance in relation to overall assessment, an integrated summarized life quality coefficient was developed. In order to examine the interconnection of the transformed coefficients, the author uses the analysis of linear regression. With a statistical credibility of 99%, it can be stated that there is quite strong connection between summarized integrated coefficient and coefficient of the overall assessment ($R=0.734$). The coefficient is not 1; it means that overall coefficient is 25% lower than summarized integrated coefficient. Thus, this argument proves the thesis that the overall assessment of life quality of pensioners in Zemgale region is related to the summarized assessment of the elements of the integrated life quality approach, but they do not match. It proves that a separate assessment of every element has been more positive (possibly, more deliberate, focusing on a particular element) than overall subjective perception of the life of pensioners that live in Zemgale region.

For an in-depth study, both coefficients are being compared using different features; the most significant ones are highlighted in the summary of the work. Comparing coefficients in **the average monthly income groups of pensioners** (Fig. 23), it must be stated that the increase of income level brings along higher assessment of life quality according to both coefficients. There is a distinct difference between coefficients, but it must be argued that the summarized integrated life quality assessment encompasses both objective and subjective human values (happiness, dreams, meaning of life etc.), but the overall assessment more focuses on the material values.

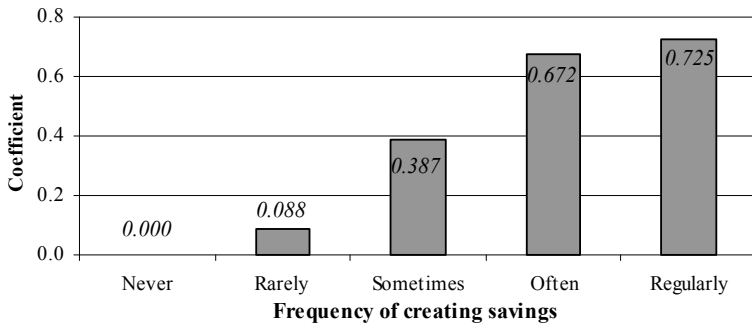

Source: The author's study, using data basis of Zemgale survey in 2009

Fig. 23. **Comparison of the summarized integrated life quality coefficient and overall assessment coefficient in average income groups of the households of pensioners in Zemgale region in 2009 (n=461).**

When establishing the connection of summarized integrated life quality coefficient of pensioners in Zemgale region with average monthly income and size of pension, it turned out that correlation coefficient ($R=0.307$; $R=0.184$) indicate a weak coherency between these variables.

One of the sources of economic security in old age is savings. Results of the survey in Zemgale indicate the life satisfaction (assessed by the integrated approach) correlates to the amount of savings (see Fig. 24.).

Source: The author's study, using data basis of Zemgale survey in 2009

Fig. 24. **Average summarized integrated coefficient in the groups of frequency of creating savings in the households of pensioners in Zemgale in 2009 (n=461).**

Even though the connection is weak ($R=0.382$, statistical credibility of 99%), the tendency still exists ($RSquare=0.146$), and it can be seen in Fig. 24, the more often pensioners manage to make some savings, the higher is their assessment of their life quality and the assessment is above average level. But 1/5 of pensioners can not afford to save; during the interviews other respondents revealed that even if they had a chance they would not trust the bank system and the present policies of the government. More than half of pensioners revealed the goal of savings. Most often (each answer ranging from 5-10%) pensioners make savings: for unexpected expenses, medicine, grandchildren, funeral, journey, gifts, and redecoration of the lodging.

When analyzing pensioners' **satisfaction with (long-term) household equipment** at their disposal, it can be said that pensioners feel better having the equipment at home, but in itself these appliances is a relevant factor that can influence the quality of life ($R=0.460$, statistical credibility of 99%).

Physical health does not substantially affect the quality of life ($R=0.184$, 99% of statistical credibility); there is only a tendency. But **spiritual health** has quite strong connection ($R=0.572$, statistical credibility of 99%) to the summarized integrated assessment, since if the health is assessed as being very good the coefficient reaches 0.977.

The subjective assessment of pensioners' life quality is affected by **level of education**; the higher the education, the higher requirements towards the size of pension; also average summarized integrated coefficient very much depends on education.

Based on theoretical findings, it is important to establish pensioners' experience with the comparison of life in time and space. The instrument of standardized interview contains a question about comparison – life now with the life in the past, as well as comparison of one's life with the life of a fellow pensioner. The author uses analyse method of pair connection, comparing three combinations of pairs. There is a statistically significant connection between all three pairs of features. There is a weak negative coherence between the assessment of life quality on a 10 point scale and comparison of pensioner's life quality with fellow pensioners. There is a weak positive coherence between life quality in the past and comparison of fellow pensioners' life quality. Since the coherence is weak, we can possibly talk about a tendency that there is coherence between the assessment of life quality and comparison of life; this finding can serve as a point of reference in assessing pensioners' life quality.

Evaluating the significance of application of summarized integrated coefficient in the study of pensioners' life quality, the author is confident about expediency of the combination of both coefficients in the assessment of life quality, because they compliment each other, reinforcing the preciseness of the conclusions; but the summarized integrated coefficient allows us to disassociate from the original fixed connection to the material provision and satisfaction of needs alone.

5. REGIONAL CAPACITY IN IMPROVING OF PENSIONERS' LIFE QUALITY

The chapter contains 19 pages, 12 figures and 1 table. The purpose of this chapter is to reveal regional capacity in ensuring possibilities to improve pensioners' life quality. In order to develop recommendation for the regional policy in the area of improving pensioners' life quality, in February and March of 2010 the author organized expert interviews with 29 experts that represented national, regional and municipal levels.

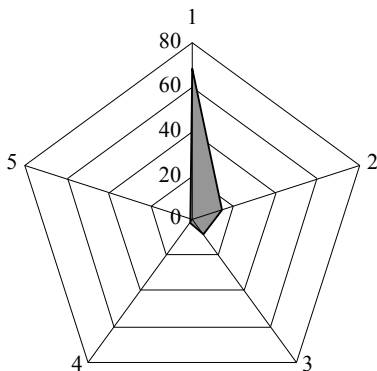
5.1. Pensioners' opinion about the possibilities of improving life quality

The responsibility for ensuring the pensioners' life quality lies not only on politicians, but, first of all on the households of these pensioners. The author considers it necessary to analyze pensioners' capability and future plans in order to improve their lives. Almost half of pensioners (45%) assured that they have not done anything for improvement of their lives and do not have any future plans in this area. The **capability** of every fourth pensioner is **connected to the material provision**, where the most often mentioned measures are gaining of additional income, employment or seeking of it, thrift strategies, redecorating of the dwelling. Every fifth pensioner **takes care of his or her health**, for example, keeping health lifestyle. The rest of them associate the improvement of their life with active **recreation** (9.6%), various **activities** (2.4%), including political activities and improvement of **family** relationships (2.1%).

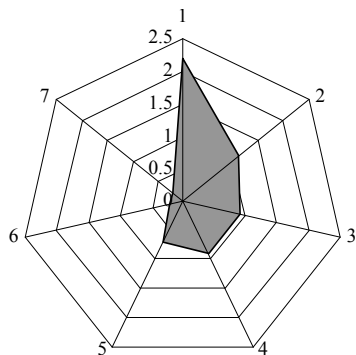
Pensioners that live in Zemgale argue that fulfilment of future plans depends mostly on financial assistance - 34.8%; health - 26.9%; government - 22.1%; himself or herself -10.4%; nobody – 9.1%; family support – 7.4%. The results demonstrate that material provision is the most essential source of economic security for good life; it is connected also to the support of government and family.

Pensioners' opinions of the capacity of government and municipalities to improve pensioners' life in the future are summarized in Fig. 25.

The greatest hopes on **the state level** pensioners associate with *possibility to raise pensions* (68.2%). On **the regional level**, pensioners accentuated *whole complex of diverse measures, reducing of prices for various social services and increased possibilities for social assistance*. A very essential recommendation is *improvement of infrastructure*, where pensioners mostly emphasize the problem of public transportation, as well as tidying out the stops of public transport and places around them. Pensioners desire more benches to sit on in the countryside and on longer sections of roads.

1. Raising of pensions
2. Enforcement of socio- economic security
3. Reducing of prices of medication
4. Realization of government reforms
5. Changes of tax policies

1. Proposal of more extensive measures
2. Discount prices for social services
3. Increase of social help
4. Development of infrastructure
5. Creating of new jobs
6. Free public transportation
7. Emphasizing of youth support

Source: The author's study, using data basis of Zemgale survey in 2009

Fig. 25. Recommendations of pensioners of Zemgale region for the improvement of life quality on the state and regional level in 2009 (n=461).

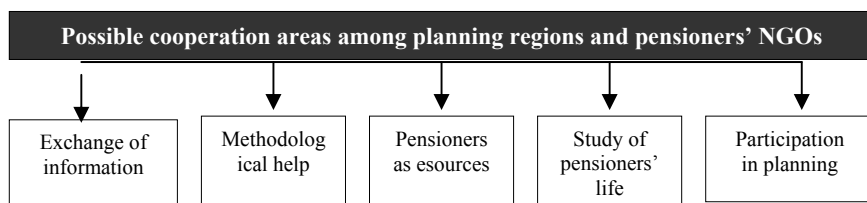
Finalizing opinions of pensioners in Zemgale region and comparing the SWOT analysis factor pairs, it must be concluded that the balanced living of pensioners and knowing the meaning of life, as well as good relationships with family are the strong points of good life. The weak points are material insecurity, bad physical state and inequality in the area of life quality among different regions of Latvia. A serious threat to pensioners' life quality is posed by worsening of economic situation and lack of social and legal confidence that causes poverty and social isolation. The study shows that the most real possibilities in the area of improving the quality of life are healthy lifestyle, relying on family support and development of different support programs for pensioners.

5.2. Institutional cooperation to ensure pensioners' wellbeing

In order to study institutional cooperation the author defined officials and representatives of nongovernmental organizations (further in the text, NGO) whose activities are associated with pensioners' life quality. Creating a sample, the author posed representation of experts from different regions as the main requirement. It was important to hold expert interviews with heads of administration from all planning regions, representatives of Pensioners' Federation of Latvia (further in the text, PFL) and NGO that cooperate with it from all regions of Latvia; and it was accomplished. Five representatives of different departments the Ministry of Welfare were interviewed that work in the area of pensioners' welfare, as well as Deputy Secretary of the Ministry of Health Care.

Summarizing expert information, the author developed a scheme of cooperation network for improvement of social policies for ensuring pensioners' life quality which shows that horizontal cooperation among Ministries of Welfare and Health Care is very weak. Developments institutions of the planning regions have not established horizontal cooperation with regional institutions of PFL. The assessment of vertical cooperation shows that according to experts the collaboration of the development institutions of the planning regions and seniors' NGO or town and regional levels is very weak. The capacity of planning regions in the area of cooperation is low, since this cooperation happens only within the framework of corresponding functions. Since regional economics and its successful development create resources for improvement of life and environment of all social groups, including pensioners, it is believed that caring for the elderly occurs subsequently. The purpose of planning regions is to ensure participation of different social groups in the development of strategic documents, but it is not happening in any of the planning regions, with an exception of fragmental participation in Riga and Vidzeme region. The development of the Program of Social Services in regions in 2010 implies possible cooperation in the future.

Information gained through the expert interviews reveals a fixed collaboration among the institutions of all planning regions and the Ministry of Welfare, as well as the Ministry of Health Care, but on the regional level cooperation with NGO of pensioners exists in Riga region and Vidzeme regions. The problem is that planning regions have not been assigned with a specific function in connection with life quality in the process of ageing of the society. The author sees the establishment of a new function and improvement of cooperation among the development institution of the planning regions and different pensioners' NGOs as being one of the future challenges. As a result of the study, five possible cooperation areas can be pointed out (see Fig. 26).

Source: The authors study, using experts' assessment in 2010

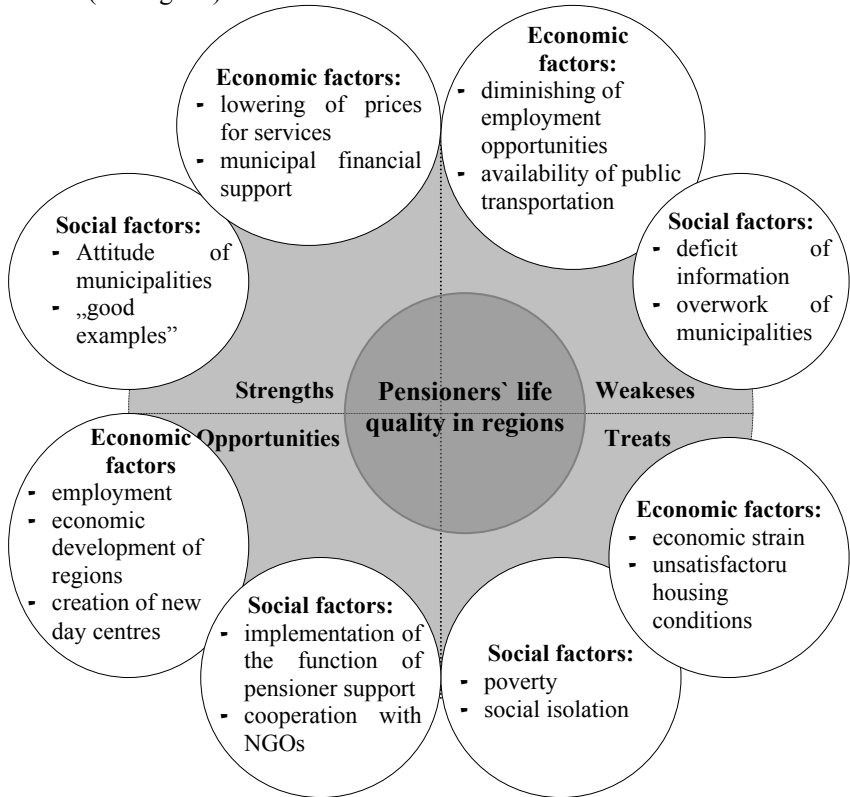
Fig. 26. Opportunities to improve the capacity of cooperation of the developmental institutions of the planning regions and pensioners' NGOs to ensure the quality of life during ageing.

One of the most essential cooperation areas is using pensioners as voluntary workforce resources, because the study shows that pensioners need to be needed. Participation in the development of regional planning documents and circulation of information are very important areas of cooperation. Examples of

good practise in the area in regions confirm the desire of pensioners selflessly work for the sake of their region, when they care not only for their own life quality but also for the life quality of all people.

5.3. Regional policy for improvement of life quality of pensioners

The purpose of sustainable and balanced regional development is to minimize **differences between regions and their territories**. Summarized all the information analyzed in the Ph.D. paper and performing the SWOT analysis of several levels of pensioners' life quality and in order to improve regional policy in the area, the author highlights the most significant economic and social factors (see Fig. 27).

Source: The study and construction of the author A.Grünfelde.

Fig. 27. **Economic and social factors within the analysis of strong and weak points, possibilities and threats to pensioners' life quality.**

The strong points of pensioners' life quality appear in such economic factors as different services (e.g., public baths, laundry etc.) and social help provided by municipalities. The weak points are affected by such economic factors as rise in the prices of utilities and public transportation. One of the sources of economic

security during ageing process is employment, but in the conditions of economic crisis the opportunities for it have considerably diminished, especially for the pensioners. Common economic development of the regions is a prerequisite for the improvement of welfare of the whole population. The expert interviews revealed examples of good experience of successful cooperation of pensioners' day centres and pensioners' desire to develop these centres in new areas. In order to do the latter, there needs to be an assessment of situation of a regional level so that the desired effectiveness could be reached with minimal resources in the whole region, allowing meeting pensioners' need to spend time involved in meaningful activities. Economic strain and unfavourable housing condition are the main economic threats to pensioners' life quality that are connected to increase of poverty and social isolation among pensioners.

Pensioners and NGOs as objects of regional policy have to be invited to cooperate with the main subjects of implementation of regional policy – the developments institutions of the planning regions, where in accordance with the principle of subordination a higher institution does not have to take up functions that can be effectively fulfilled on a possibly lower level of administration. Sustainable and balanced development of the regions for the improvement of pensioners' life quality is one of the most serious future challenges of regional policy within the context of the ageing of society.

The research done within this Ph.D. paper is one of the first attempts to compare pensioners' life quality in different regions of Latvia and to develop solutions for problems in the area of regional policy.

STATEMENTS

1. The tasks posed in the program of the Ph.D. paper have been accomplished; the aim reached and the hypothesis proven.
2. The studies done by the author have theoretical and practical meaning; and their results have enriched the theoretical basis of regional economics and politics; the evolution of the life quality research and paradigms of the ageing process in the European Union have been analyzed the possibilities of the research in Latvia are assessed.
3. The theoretical basis of regional economics has been supplemented with the improved definitions and system approaches as a result of this work.
4. The microeconomic life quality approach has been developed and approbated.
5. Using the method of factor analysis, the most significant factors that affect pensioners' life quality have been established.
6. By the means of different econometric methods, pensioners' life quality in the regions has been compared using both objective and subjective indicators.

7. By using of combination of two approaches to the measurement of life quality: the theory of integrated life quality assessment and overall assessment in 10 point system, the author has developed instruments for surveying pensioners' life quality, which has been approbated in the study of pensioners' life quality in Zemgale region.
8. As a result of expert interviews, recommendations have been summed up for the improvement of regional policy and planning in the regions of Latvia.

MAIN CONCLUSIONS

1. The study of the development of interdisciplinary concept of life quality proves significant contribution of economists and the effort to transform subjective elements into objective information. Theoretical and methodological basis of life quality in economic science is satisfaction of the needs of individuals or groups, using both economic and noneconomic measurements for their research. Economic approach is one of the most versatile in the interdisciplinary study of life quality, because it allows assessing the interaction of multidimensional objective and subjective elements, ensuring the opportunity for the in-depth research.
2. Research paradigms of successful ageing in European Union have set the priorities of future research; among those are the necessity of interdisciplinary, longitudinal research and comparison of pensioners' subjective perception of their life quality with objective indicators in different communities (countries, regions).
3. Strategic planning documents and legislative documents regulate securing of life quality, but they do not prescribe particular measures for its increase during ageing. A planning region is a territorial unit that is governed by board of regional development; according to the legislative-normative basis, the boards are the main driving force of the regional growth focused on equable and steady increase of welfare and development of economics and environment in order to reach the goal of improvement of life quality in the country. Sustainable and balanced socioeconomic development of the regions can ensure higher life quality for pensioners by providing equal opportunities for successful ageing for the present and future generations.
4. One fifth of the population of Latvia are above giving age and comparing to data of 2000 their number has decreased due to rising of pensionable age. Approximately half of the recipients of old-age pension lives in Riga planning region, but in the other regions the division is analogous. The size of old-age pension has grown for 12% annually since 2000. The difference between smallest and largest pensions is about 10% in the regions and among men and women.
5. Objective and subjective indicators of pensioners' life quality differ among the regions of Latvia.

- ↳ Income and corresponding consumption capacity are the lowest for the pensioners' living in Latgale; the differences between other regions are not very distinct, except Riga, where the income is higher. The greatest difference is among Riga pensioners where the pension are 7% higher and average consumption expenses 30% higher on one household member, comparing to Latgale region.
 - ↳ Comparing pensioners' material provision, the regions can be divided into three levels: 1) the lowest level - Vidzeme and Latgale regions, 2) medium level – Zemgale and Riga region, 3) the highest level – Kurzeme region and Riga. Eight out of ten pensioners in Vidzeme and Latgale live under economic strain, but six live in unsatisfactory housing conditions. Every other pensioner in Latgale and Zemgale regions cannot afford to purchase some of the long-term electric household equipment.
 - ↳ Pensioners believe Riga to be the worst suited physical and social environment, but Riga region and Vidzeme to be the best suited. One third of pensioners that live in Riga believe that noise, pollution and crime are the problems that affect their lives. Four out of ten pensioners living in Kurzeme and Zemgale regions consider pollution to be a problem in the place of their residence.
 - ↳ The lowest self-assessment of health state is given by pensioners in Latgale (57%) and Zemgale (59%), but the highest - in Riga (46%) and Kurzeme (45%). The critical health assessment of Zemgale and Latgale pensioners is influence by the pensioners' limited physical activities and financial resources.
 - ↳ Pensioners that live in Riga have higher living standards, because four out of ten pensioners that consider themselves being poor or on the verge of poverty have higher consumption level comparing to other regions.
 - ↳ In Latgale and Vidzeme, pensioner that considers himself to be poor gets by approximately LVL 110 Ls a month; in other regions, the consumption level of those who belong to this group of subjective perception is 42% higher.
 - ↳ Altogether in Latgale and Vidzeme, there are the lowest life quality rates, but in Riga and Riga region they are a little higher than in Kurzeme and Zemgale.
 - ↳ There is a tendency for the differences among regions to lessen, since in Latgale, Zemgale and Vidzeme, where the indicators of life quality are lower, the temp of rising of life quality is more rapid comparing during the time period from 2007 till 2009.
6. The indicators that characterize life quality are differentiated according to pensioners' level of education and place of residence – rural or urban territory.
- ↳ Pensioners' consumption expenses depend on education level; the higher the education, the greater requirements for satisfaction of the needs; it is

demonstrated by the connection between income and education, as well as education and assessment of life quality.

- ↳ Pensioners that live in towns of the regions of Latvia and have greater consumption possibilities are more critical of their economic situation than those living in rural areas.
7. Pensioners in Zemgale region assess their life quality as being average. The subjective assessment of life quality is related to income, possibility to make savings, spiritual health, contacts with closest people and level of education. Pensioners of Zemgale believe that they need approximately LVL 100 more per month on one household member than they had at the time of the survey.
 8. Planning regions are not administrative units and thus the capacity of planning regions in the area of improvement of pensioners' life quality is limited by lack of funding; there is a need for special programs and adequate funding.
 9. On the regional level, there is insufficient cooperation of organizations that are involved in improvement of pensioners' life quality, and as a result pensioners are not seen as being significant human resources and they are not involved in the planning of further development of the regions.
 10. Regular and representative study of the comparison of pensioners' life quality in the regions is not performed in Latvia. Even though the results would be necessary for the assessment of social security, improving of social policy and balanced development of the regions, the institution show no interest in commissioning such study; one of the reasons is shortage of resources.
 11. Pensioners' perceptions of a good life in Latvia are mainly associated with material provision, good health and good relationships with the closest people: family members, friends and neighbours. In the regions of Latvia pensioners' subjective assessment of life quality does not match the objective level of life. Very important is the question whether in the future objective and subjective assessments of life quality will merge if we won't be able to ensure active participation of pensioners in the regional planning process.
 12. In order to keep pensioners' life quality on the current level we must ensure the stability of the size of pensions, as well as decrease of medical costs and cost of utilities in the overall structure of consumption. Current economic situation in the country and the expected problem of the ageing of the society weakens the possibilities to improve pensioners' life quality in the near future. Expected future rise of demand in the area of daily care services for pensioners as a stimulus of economic development in the regions of Latvia.

THE MAIN PROBLEMS AND POSSIBILITIES OF THEIR SOLUTION

Problem #1

In the regions of Latvia, the provision of balanced life and environment conditions is not ensured, because in such aspects of life quality as material provision, health and environment there are differences among pensioners that live in various regions.

Possible solutions

- ↳ The Ministry of Welfare must define and delegate to the regional planning institutions a specific function in connection with ensuring of successful ageing of the society that would increase regional capacity to guarantee higher life quality for pensioners.
- ↳ According to the preliminary plan of the Ministry of Welfare, further EU funding will be allocated based on the Program of Social Services; for this reason it is important for the planning institutions to incorporate the types and direction of these social services into the documents to facilitate improvement of life quality to the pensionable-age people in the region.
- ↳ The institutions of the planning regions should ask business community to evenly implement certain preferences in order to decrease consumption expenses associated with food, healthcare and transportation for the pensioners of the region (e.g., “Senior Day” in the shopping centres, flexible discounts in the pharmacies or “silver seats” in public transportation).
- ↳ In the planning regions, municipalities need to cooperate to ensure increase of power-effectiveness of pensioners’ housing (heat insulation of buildings, improving of heating systems).
- ↳ With the help and mediation of Health Academies that function in Zemgale and Latgale regions and new interest groups, healthy lifestyle is to be promoted as one of the factors that improve life quality.
- ↳ The institutions of planning regions must plan re-structuring of territories to ensure approachability of public transportation and to guarantee the medical teams possibility to reach every pensioner in the regions. More benches have to be placed not only at the stops of public transportations, but also on longer sections of roads for pensioners to recuperate.

Problem #2

Most pensioners in Latvia experience economic strain. Theoretically, pensioners on the national and regional levels can rely on four sources of economic security: 1) continuation of employment, 2) reliance on social insurance system of Latvia, 3) reliance on assets, either saved or inherited, 4) reliance on family support. Nevertheless, under the circumstances of

economic crisis in the country, pensioners most often can only rely on social insurance system that includes possibility of social assistance in regions when municipality is informed of such need.

Possible solutions

- ↳ The institutions of planning regions cooperating with state employment agencies must develop new programs in order to motivate business community to create part-time job opportunities for pensioners, thus providing opportunity for gradual retirement, as well as promote employment opportunities in family enterprises of the pensioners' family members (e.g., agricultural and/or tourism enterprises).
- ↳ A united electronic registration program must be developed in the planning regions encompassing needy and single pensioners that would allow municipalities to identify them and organize a data base to support the ensuring improvement of pensioners' life quality.
- ↳ Social network of mutual support should be developed enveloping pensioners (especially single pensioners) and families that do not have opportunities to enjoy pensioners' life experience and help in raising of children and carrying out of different household functions; this network must be organized by municipalities within certain planning regions.
- ↳ The public attention on the national and regional levels must be turned to necessity of making savings as a guarantee of economic security; different advertising avenues should be used (e.g., Swedbank issue of "Senior's Guide" or social ads on regional TV stations; banks cooperating among themselves should create opportunities for pre-retirement and retirement age people within the system of life-long education to gain skills in making of savings etc.).
- ↳ On the national level, innovative programs must be developed to facilitate public awareness in the regions (e.g., adult educational centres) about co-existence of several generations; in the future that will be a chance to ensure pensioners with adequate life quality in family atmosphere.

Problem #3

On the regional level, the cooperation between the institutions of planning regions and other organizations in the area of improvement of pensioners' life quality is weak:

Possible solutions

- ↳ Administration of planning regions should show initiative in promoting cooperation with municipal social services and NGOs of pensioners', creating opportunities for social partners actively participate in the assessment of regional development and development of strategic documentation.

- ↳ With pensioners' NGOs and institutions of planning regions cooperating, positive regional experience in the area of improvement of pensioners' life quality should be studied and popularized;
- ↳ Through cooperation of institutions of planning regions, municipalities and pensioners' NGOs, all pensioners must be given equal opportunity to participate in the activities of day centres to integrate pensioners into the society; it could be done also through different interest groups and leisure activities (e.g., joint work days, entertainment events etc.).
- ↳ In order to economize resources, cooperating with pensioners NGOs, planning regions should recruit pensioners for voluntary work and organize groups of active pensioners for different special assignments: informing of the population, work in day centres, giving their input into assessing the development of the region, popularization of successful neighbouring relationships etc.
- ↳ Based on the initiative of pensioners NGOs, the institutions of planning regions should provide consultations and methodological assistance for the drawing up of different projects involving EU funding.

Problem #4

The ministries involved with the life quality of pensioners have successful vertical cooperation with pensioners' NGOs, but they do not ensure horizontal cooperation among the ministries.

Possible solutions

- ↳ Ministries of Welfare and Health care must improve their horizontal cooperation in order to jointly assess and carry out social policy within the framework of EU programs in the area of successful ageing.
- ↳ Within reasonable limits, the Ministries of Welfare and Health care should help with funding or instruments of publicity to ensure getting of information to pensioners.
- ↳ Ministries of Welfare and Health care should support the work of pensioners' NGOs within planning regions, helping their leaders with consultative and methodological resources.

Problem #5

There are no regular, in-depth, interdisciplinary studies done to assess the quality of life during ageing and to compare data among the regions of Latvia.

Possible solutions:

- ↳ To find opportunities for establishing a research unit (an institute or a group) to organize and coordinate interdisciplinary studies of the life quality during ageing in one of the regional higher educational establishments of Latvia,
- ↳ Based on EU experience, to develop a program of future studies connected to life quality during ageing in each of the planning regions,
- ↳ We must emphasize a need for longitudinal studies in order to assess pensioners' life quality.

- ↳ In order to educate qualified researchers, subjects “The Quality of Life” and “Social Geriatrics” should be implemented in appropriate study programs in different higher educational establishments in the regions of Latvia.
- ↳ In the future, objective indicators involved in regional planning documents must be complemented with subjective assessment of population, including pensioners that would express their life satisfaction and perspective on life quality in the region.

Problem #6

Due to the weakening of ties between generations and separate living and due to the increase of lifespan, pensioners often do not receive regular care from their family members.

Possible solutions

- ↳ In the planning regions, public institutions and business community need to develop forms of alternative care: mobile care for pensioners and development of new, technologically advanced geriatric institutions.